

Psihologija boja i simbola u umjetnosti

Požgaj, Tea

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University North / Sveučilište Sjever**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:122:006287>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**

Repository / Repozitorij:

[University North Digital Repository](#)

Sveučilište Sjever

Završni rad br. 670/MM/2020

Psihologija boja i simbola u umjetnosti

Tea Požgaj, 2234 / 336

Varaždin, rujan 2020. godine

Sveučilište Sjever

Multimedija, oblikovanje i primjena

Završni rad br. 670/MM/2020

Psihologija boja i simbola u umjetnosti

Student

Tea Požgaj, 2234 / 336

Mentor

doc. dr. sc. Mile Matijević

Prijava završnog rada

Definiranje teme završnog rada i povjerenstva

ODJEL: Odjel za multimediju

STUDIJ: preddiplomski stručni studij Multimedija, oblikovanje i primjena

PRISTUPNIK: Tea Požgaj

MATIČNI BROJ: 2234/336

DATUM: 11.05.2020.

KOLEGIJ: Psihologija boja

NASLOV RADA: Psihologija boja i simbola u umjetnosti

NASLOV RADA NA ENGL. JEZIKU: Color and symbol psychology in art

MENTOR: Mile Matijević

ZVANJE: docent

ČLANOVI POVJERENSTVA

1. Izv. prof. Dean Valdec - predsjednik
2. Doc. dr.sc. Krunoslav Hajdek
3. Doc. dr.sc. Mile Matijević - mentor
4. Izv. prof. Petar Miljković - zamjenski član
- 5.

Zadatak završnog rada

BROJ: 670/MM/2020

OPIS

Unatoč važnosti psihologije boja i simbola u umjetnosti, to je područje o kojem se još uvijek ne zna mnogo i čiji je broj provedenih istraživanja izrazito mali. Iz tog je razloga odlučeno obraditi navedenu temu u sklopu ovog rada.

Teorijski dio obuhvaćat će podjelu boja u umjetnosti, njenu psihologiju, odnosno utjecaj na ljude, ali i značenje boja u pojedinim dijelovima svijeta pošto su mjesto i vrijeme u kojem je određeno djelo nastalo jednako važni za analizu. Istražit će se simbolika predmeta, opisivati razdoblja u likovnoj umjetnosti, prevladavanje stilova i boja u određeno doba, te razne slikarske tehnike, uz što će biti interpretirana djela i životi nekolicine slikara.

Cilj ovog rada je usporediti likovnu i digitalnu umjetnost, te oživjeti i odati počast legendarnim umjetnicima prošlog doba što će posebno doći do izražaja kod imitacije trojice umjetnika različitih razdoblja: Vincenta van Gogha, Pabla Picassa i Salvadora Dalija. Na temelju analize odabranih umjetnika i njihovog životnog rada, digitalnim putem, kreirat će se novo djelo u kojem će biti korišteni prepoznatljivi elementi njihovog stila.

ZADATAK URUČEN

18.09.2020.

M. Matijević

Predgovor

Ovom se prilikom zahvaljujem svom mentoru doc. dr. sc. Mili Matijeviću na uloženom vremenu i trudu tijekom kontroliranja i usavršavanja ovog rada, te pruženoj podršci prilikom odabira teme.

Zahvaljujem i onim profesorima Sveučilišta Sjever koji su svojim znanjem, ljubaznošću i korektnošću uljepšali ove tri godine obrazovanja, te roditeljima koji su omogućili i olakšali studiranje.

Sažetak

Ideja završnog rada bila je proučiti psihologiju boja i simboliku predmeta u likovnoj umjetnosti, točnije u slikarstvu, te na temelju toga napisati rad koji će široj publici omogućiti da sve što je zanima o navedenoj temi pronađe na jednom mjestu. Na tu radnju potaknulo je saznanje da, unatoč važnosti psihologije boja i simbola u umjetnosti, to područje još uvijek spada među ona o kojima se ne zna mnogo, čiji je broj provedenih istraživanja izrazito mali, a literature na našem, hrvatskom jeziku gotovo da i nema. Cilj je ovog rada informirati ljude o tim, jednako važnim područjima znanosti, te im pokazati kakvom divnom energijom i simbolikom umjetnost zrači ukoliko ju znamo čitati.

Rad obuhvaća teoriju psihologije boja i njene podjele u umjetnosti, te kolorističke kontraste. Zatim simboliku predmeta od kojih je izdvojena nekolicina onih koji se češće pojavljuju na umjetničkim djelima, razdoblja likovne umjetnosti koja su ključna za razumijevanje iste, te slikarske tehnike. Na kraju rada interpretirana su djela i životi trojice slikara, te su na temelju toga računalnim alatima stvoreni novi radovi.

KLJUČNE RIJEČI: psihologija, boja, simbolika, umjetnost, slikarstvo

Abstract

The idea of this thesis was to study color and symbol psychology of art, more precisely of painting and based on that write a paper that will allow the wider audience to find out everything about those topics. This action was prompted by the realization, that despite the importance of color and symbol psychology this field is still one of the lesser-known and the study of it is limited. Literature about this topic in our native Croatian language is also very sparse. The goal of this thesis is to inform people about those important topics, as well as showing them the beauty of symbols in art if they are interpreted correctly.

This paper includes the theory of color psychology and its classification in art: color, contrast, the symbolism of objects where some that appear more frequently in works are singled out, periods of fine art which are crucial for its understanding as well as painting techniques. Finally the lives and works of three painters were studied, and based on those studies new pieces were artificially generated.

KEYWORDS: psychology, color, symbolism, art, painting

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Boja.....	2
Podjela boja	2
Koloristički kontrasti	4
Psihologija boja	6
Crna.....	7
Crvena.....	7
Plava	8
Zelena	8
Žuta	9
Ljubičasta	9
Smeđa	10
Narančasta	10
Roza	11
3. Simbolika predmeta	12
Anđeo	13
Aura i aureola	13
Brada.....	14
Cvijet.....	14
Čamac i brod	17
Duga.....	17
Golub i golubica	17
Kamen.....	18
Knjiga	18
Križ	19
Nakit	20
Oblak.....	21
Posuda	21
Plemenite kovine	21
Srp i kosa.....	22
Stol.....	22

Svijećnjak i svjetiljka.....	23
Šešir	24
Vaga	24
Voće	25
Voda.....	26
Zrcalo	27
Zvono	27
4. Likovna umjetnost.....	28
Romanika	28
Gotika	29
Renesansa.....	31
Barok.....	33
Rokoko	35
Klasicizam	35
Romantizam.....	35
Realizam.....	36
Impresionizam	37
Simbolizam.....	39
Secesija	40
Postimpresionizam	41
Fovizam.....	42
Kubizam	43
Futurizam.....	44
Ekspresionizam	45
Dadaizam	46
Nadrealizam.....	47
5. Likovne tehnike	49
Tempera.....	49
Akvarel	50
Gvaš	50
Ulje.....	51
Akril.....	51
Batik.....	52
Freska.....	52

Enkaustika.....	53
Pastel	54
Mozaik	54
Vitraj	55
Kolaž	55
Tapiserija.....	56
6. Interpretacija djela	57
Vincent van Gogh.....	57
Pablo Picasso	64
Salvador Dali	71
7. Praktični dio	78
Vincent Van Gogh	80
Pablo Picasso	82
Salvador Dali	84
8. Zaključak.....	86
9. Literatura	88
Popis slika	96

1. Uvod

Teško je reći što nas zapravo toliko privlači da prakticiramo ili konzumiramo umjetnost, no ukoliko se malo osvrnemo oko sebe shvatit ćemo kako je to zapravo jedna od najvažnijih ljudskih djelatnosti. Pojam umjetnosti doista je širok, a podrazumijeva likovne umjetnosti, književnost, glazbu, ples, performans, fotografiju, filmsku umjetnost, i video-umjetnost. Ovaj će rad obuhvaćati samo područje likovne umjetnosti, i to ne cijelo već samo jedan njen dio, slikarstvo.

Umjetnost je kroz povijest dobivala razna značenja i namijene, od zadržavanja vjernika na putu do raja pa sve do izražavanja političkih neslaganja, a danas se definira kao posebna ljudska djelatnost koja nastaje kao izraz ili primjena kreativne vještine što rezultira djelima koja se prvenstveno cijene zbog svoje estetike ili poruke. Ukoliko se djelo ne temelji na spomenutoj estetici, a promatrač navedenu poruku ne zna pročitati neće razumjeti djelo, ono će za njega biti bez smisla te će ga tako i interpretirati drugima. Sa takvim se situacijama često susrećemo, pogotovo kad su u pitanju djela moderne umjetnosti, a jedan je od ciljeva ovog rada iskorijeniti takve načine razmišljanja te potaknuti ljude da shvate kako je gotovo svako djelo iz svakog razdoblja likovne umjetnosti nastalo kao reakcija na nešto. Važno je shvatiti kako umjetničko djelo ne čini samo ono što gledamo, već i ideja iz koje je ono nastalo i poruka koju nam želi poslati. Kako bismo razumjeli te ideje potrebno je znanje o povijesti umjetnosti, njenim izražajnim sredstvima, ali i simbolici koju ona nosi, a sve su navedene teme obrađene u daljnjim poglavljima.

Nadalje, u zadnjim se poglavljima ovog rada prisjećamo na neke od najutjecajnijih slikara u povijesti likovne umjetnosti bez čijeg stvaralaštva današnja umjetnost ne bi bila ono što je sada. Time je zapravo u planu odati im počast i oživjeti njihov stil, a u kasnijem poglavlju i usporediti digitalnu i tradicionalnu umjetnost tako što će se napraviti novo djelo, inspirirano radovima tradicionalne umjetnosti, no realizirano računalnim alatima.

2. Boja

Podjela boja

Boja je fizikalna osobina svjetlosti, valna duljina odaslana iz nekog prirodnog ili umjetnog izvora, ali i osjećaj. Sama riječ boja doista je širok pojam za koji postoje mnoge definicije, no sve one svode se na isto značenje: ona je osjetilni doživljaj koji nastaje kada svjetlost vidljivog spektra (380 nm – 740 nm) probudi receptore u mrežnici oka [1]. Po tome možemo zaključiti kako boja ovisi o utjecaju svjetlosti na neki predmet, a ovisno o površini tog predmeta, materijalima i izvorima svjetlosti mi, ljudi, vidimo stvari onako kako ih vidimo.

S obzirom na temu rada, ovdje ćemo se fokusirati na podjelu boja u umjetnosti. Prije svega, boje se po svojim kromatskim svojstvima dijele na kromatske i akromatske. Zatim, postoji više podjela kromatskih boja u umjetnosti, a tradicionalna je na osnovne i složene, odnosno na primarne i sekundarne [1, 2]. Naime, tri su primarne boje, crvena, žuta i plava, one se nazivaju primarne iz razloga što se ne mogu dobiti miješanjem drugih boja. Nakon primarnih imamo sekundarne koje se dobivaju miješanjem dviju osnovnih boja u istom omjeru: narančasta (crvena i žuta), zelena (plava i žuta) i ljubičasta (plava i crvena). Treća skupina boja je tercijska, a tu spadaju boje koje se dobivaju miješanjem primarnih i sekundarnih, a njih je šest: narančasto-crvena, narančasto-žuta, žuto-zelena, plavo-zelena, plavo-ljubičasta i crveno-ljubičasta [3]. Sve te boje, primarne, sekundarne i tercijske, mogu se međusobno miješati u bezbroj drugih različitih boja koje se razlikuju po svojoj nijansi, zasićenju i svjetlini. Nijansa, odnosno ton boje zapravo označava vrstu boje, a definira se kao kromatska kvaliteta boje (Slika 1). On je atribut vizualnog doživljaja na osnovi kojeg definiramo pojedinu boju kao npr. plavu ili ljubičastu, ovisno o dominantnoj valnoj duljini [4]. Zasićenost je karakteristika koja pokazuje razinu odstupanja boje od akromatske boje iste svjetline (Slika 2), a što se tiče trećeg obilježja, ono opisuje sličnost boje s nizom akromatskih boja, odnosno udio crne u nekom tonu boje (Slika 3) [4].

Slika 1: Ton boje
(<https://purple11.com/basics/hue-saturation-lightness/>)

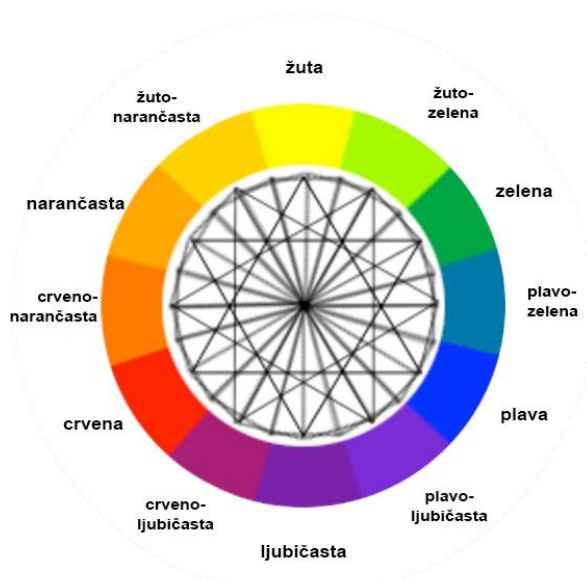

Slika 2: Zasićenost boje
(<https://purple11.com/basics/hue-saturation-lightness/>)

Slika 3: Svjetlina boje
(<https://purple11.com/basics/hue-saturation-lightness/>)

Zatim postoji podjela na tople i hladne koja je nastala poistovjećujući boje s određenim toplinskim stanjima. Osim toga, navedene vrijednosti su psihološka svojstva boja koje nesusjesno, ali dokazano osjećamo. Tople boje su boje u crvenom području spektra u koje spada crvena, narančasta i žuta uz kombinacije gdje iste prevladavaju asociraju na vatru i sunčevu svjetlost a samim time se i vizualno šire i približavaju, dok hladne koje se nalaze na plavoj strani spektra, a uključuju plavu, zelenu i ljubičastu asociraju na vodu, snijeg i led, te se vizualno skupljaju i udaljavaju [5].

Još jedna važna stavka za razumijevanje je krug boja. On predstavlja jednostavno i genijalno oruđe uz čiju pomoć možemo stvoriti određenu harmoniju spajajući dvije ili više boja u jednu cjelinu (Slika 4) [2]. Prvi kružni dijagram boja razvio je Isaac Newton, a danas su nam dostupne i brojne naknadne dopune prvobitnog koncepta. Kružni dijagram danas se primjenjuje u mnoge svrhe, slikari ga koriste za prepoznavanje miješanja boja, a dizajneri za odabir boja koje idu zajedno. Može prikazivati neograničen broj različitih boja, no važno je da su one posložene logičkim slijedom [2, 3]. Pomoću njega možemo napraviti nove kombinacije boja a to su: komplementarne, analogne, monokromatske, triadne, tetraedarne i kvadratne boje. [2, 6, 7] Dotaknut ćemo se prve dvije podjele pošto su to jedne od važnijih.

Slika 4: Krug boja
(<https://www.sessions.edu/color-calculator/>)

Komplementarne boje su dvije suprotstavljene boje, jedna primarna i sekundarna dobivena miješanjem drugih dviju primarnih, te dvije boje tvore najsnažniji koloristički kontrast i nalaze se na suprotnim stranama kruga boja. To su: crvena i zelena (1:1), narančasta i plava (1:2), te žuta i ljubičasta (1:3). Analogne boje nalaze se u nizu, dobro se slažu jedna s drugom, daju osjećaj sklada, mirnoće i ugone za oči. Pri odabiru analogne kombinacije boja, od tri odabrane, bira se jedna koja će biti dominantna, druga koja je podržava i treća koja se koristi za isticanje.

Važno je napomenuti kako se u drugim djelatnostima sustavi boja određuju na temelju praktičnih i tehnoloških razloga. Kod aditivnog miješanja boja koji se koristi u televiziji i informatičkim tehnologijama primarna je paleta boja RGB, odnosno boje crvena, zelena i plava, dok je kod subtraktivnog miješanja boja korištenog u tisku i fotografiji primarna paleta CMYK, odnosno cijan, magenta, žuta i crna.[1]

Koloristički kontrasti

Nakon podjele, važno je spomenuti i kontrast, odnosno suprotnost ili različitost. Sistematizaciju kontrastnih svojstva dao je Johannes Itten prema kojem razlikujemo: kontrast boje prema boji, kontrast svjetlo-tamno, kontrast toplo-hladno, komplementarni kontrast, simultani kontrast, kontrast kvalitete i kontrast kvantitete.

Kontrast boje prema boji najjednostavniji je koloristički kontrast pri kojem se uzimaju i uspoređuju samo čiste boje [8]. Za njega su potrebne najmanje tri boje, a možemo ga podijeliti u tri grupe: kontrast boje prema boji prvog, drugog i trećeg reda.

Slika 5: *The cat with red fish*, Henri Matisse
(<https://www.pinterest.com/pin/714453928356272392/>)

Najveći kontrast prisutan je u prvoj grupi koja obuhvaća primarne boje, nešto manji intenzitet je između sekundarnih boja odnosno boja drugog reda, te na kraju najmanji kontrast čine boje trećeg reda. Dobar primjer kontrasta boje prema boji prvog reda je djelo francuskog slikara Henri Matisse-a iz doba Fovizma, Mačka s crvenom ribom (Slika 5).

Kontrast svjetlo-tamno prisutan je kod boja različitih svjetlosnih vrijednosti, odnosno valera. Valer je naziv za odnos svijetlog i tamnog u tonovima boja. Takav kontrast najizraženiji je kod crne i bijele boje, no svjetlosna suprotnost može se izraziti svim bojama. Najbolje primjere navedenog kontrasta nalazimo na djelima baroknog slikara Franciscoa de Zurbarana.

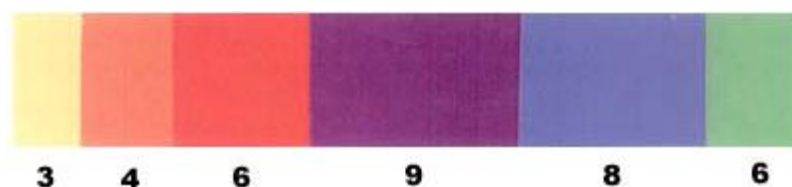
Kontrast toplo-hladno svodi se na prije spomenutu podjelu na tople i hladne boje. Najznačajniji primjer takvog kontrasta u umjetnosti imamo kod Vincenta van Gogha i njegovih djela Zvezdana noć i Zvezdana noć nad Rhonom.

Komplementarni kontrast je najsnažniji koloristički kontrast, detaljnije opisan kod komplementarnih boja u prethodnom poglavlju, a jedan od primjera djela u kojem je primijenjen je Nedjeljno popodne na otoku La Grande Jatte, autora George Seurata.

Simultani kontrast je vizualni fenomen koji se odnosi na način na koji percipiramo učinak dvije boje jedne na drugu [9]. Prilikom slaganja boje uz boju naše oko ne vidi doslovno boju koja je pred nama već simultano modificira tražeći joj vizualni par što bi značilo da boje ne postoje same za sebe već na njih utječu kontekst i boje smještene oko njih [8].

Kvalitativni kontrast je kontrast između čistih, jarkih boja i nečistih boja. Kvalitetom boje opisujemo njenu zasićenost, a čistoća boje je veća što je manje sive u njoj [8]. Prema tome, svaka boja može djelovati intenzivno pored nekog zamućenog tona, ili pak izgledati zamućeno naspram tonu koji je intenzivniji od nje.

Kvantitativnim kontrastom postiže se optička ravnoteža na nekoj slici i to na način da se intenzivnije i zasićenije boje koriste u manjoj količini od onih manje intenzivnih i zasićenih. Tako će na primjer čiste žute boje biti potrebno tri puta manje od ljubičaste, dok će crvene i zelene trebati od prilike jednako (Slika 6). Navedeni odnosi vrijede samo za čiste boje, a promjenom kvalitete mijenjaju se i omjeri.[8]

Slika 6: Odnos kvantitete među čistim bojama
(<http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/kontrast.htm>)

Psihologija boja

Psihologija boja je područje koje proučava način na koji boje utječu na ljudske emocije i ponašanje, te na sam proces donošenja odluka koji je izazvan tim emocijama (Slika 7).[10]

Slika 7: Vizualni prikaz utjecaja boje na čovjeka
(<https://primewalls.com/pages/the-psychology-of-color-in-interior-design>)

S obzirom na rasprostranjenost boja moglo bi se očekivati da je psihologija boja dobro razvijeno područje, no malo je radova provedeno o utjecaju boje na psihološko funkcioniranje, a oni radovi koji su objavljeni bili su potaknuti uglavnom praktičnim problemima. Unatoč nedostatku istraživanja ovog područja, koncept psihologije boja postao je tražena tema u umjetnosti, dizajnu, marketingu i drugim područjima. Iako je većina dokaza u najboljem slučaju anegdotska, istraživači i stručnjaci napravili su nekoliko važnih otkrića i opažanja o psihologiji boja i učinku koji ona ima na osjećaje, raspoloženje i ponašanje.[11]

Jedan od primjera su prije spomenute tople i hladne boje. Tople boje izazivaju osjećaje u rasponu od osjećaja topline i ugone do osjećaja bijesa i neprijateljstva, dok se hladne boje često opisuju kao mirne, ali također mogu izazvati osjećaj tuge i ravnodušnosti.

Nekoliko drevnih kultura među kojima su Egipćani i Kinezi prakticiralo je kromoterapiju, odnosno prirodnu terapiju bojama s ciljem revitalizacije organa i sustava kako bi se uspostavila energetska ravnoteža. Već se tada smatralo da boje uspostavljaju ravnotežu duše i

predstavljaju važan čimbenik u liječenju mnogih bolesti, a danas se one sve više koriste u medicini s ciljem saniranja alergija, upala, reumatskih bolova, migrena i hormonalnih smetnji, te psihičkih tegoba kao što su stres, tjeskoba, nesanica i strahovi.[12]

Iako su percepcije boja pomalo subjektivne, odnosno naši su osjećaji prema boji osobni, ukorijenjeni prema vlastitom iskustvu ili pak kulturi, postoje neki efekti boje koji imaju univerzalno značenje. Neki od njih navedeni su u nastavku.

Crna

Crna je jedna od akromatskih boja (neboja) koja apsorbira, odnosno upija svu svjetlost u spektru boja. Često se koristi kao simbol zla ili neke prijetnje, no isto tako i kao pokazatelj snage. U filmovima se koristi za predstavljanje izdajničkih likova, a nerijetko se povezuje i sa čarobnjaštvom. U mnogim kulturama povezana je sa smrću, tugom i nesrećom, ali također zrači sa formalnošću i profinjenošću. U drevnom Egiptu crna je predstavljala tugu, ali i život i ponovno rođenje, što se i dan danas zadržalo u mnogim kulturama Bliskog istoka [13, 14]. U zapadnjačkim kulturama crna boja se tradicionalno nosi na sprovodima, a u Africi je ona simbol zrelosti i starosti [14].

Bijela

Bijela je također jedna od akromatskih boja koja se povezuje sa čistoćom, svježinom, jednostavnošću i nevinošću, a u mnogim religijama predstavlja mir i blaženstvo. U kršćanstvu se povezuje sa Bogom, anđelima i božanskim bićima. Isus se pojavljuje u obliku bijelog jaganjca, Duh Sveti kao bijela golubica, a i liturgijska boja najvećih kršćanskih blagdana (Božićno i Uskrsno vrijeme, Marijini blagdani, blagdani svetaca koji nisu mučenici) je bijela. Osim što simbolizira spomenuti mir, bijela je također opisivana kao hladna, blaga i sterilna boja. U zapadnim kulturama tradicija je da mladenke nose bijelo pošto se vezuje sa prije spomenutim pozitivnim simbolima, no u Koreji, Kini i drugim zemljama Azije bijela je simbol loše sreće, žalosti i smrti tako da se ona nosi samo tijekom sprovoda [14].

Crvena

Crvena se opisuje kao topla, živa i intenzivna boja, uzbudljiva, ali i agresivna. Često se koristi kako bi privukla pažnju, a razne primjere takvih radnja imamo kako u reklamnim i prometnim oznakama, tako i u modi. Crvena je boja koja izaziva snažne emocije, simbolizira ljubav te se povezuje sa udobnošću, samopouzdanjem i donosi osjećaj snage i moći. U kršćanstvu ona predstavlja boju krvi, života, snage i Duha, a nosi se na Cvjetnicu, Veliki petak, Duhove, blagdan Krista Kralja i blagdane mučenika. Na prostoru Azije crvena je boja jedna od

najznačajnijih jer predstavlja dobru sreću, radost, prosperitet i slavlje, a azijske je mladenke na dan vjenčanja uobičajeno vidjeti odjevene u crveno pošto njima ona predstavlja čistoću i plodnost [14]. Stanovništvo Egipta i Irana također je povezuje sa srećom, a čak se i na našim prostorima vjeruje da će donijeti sreću u predstojećoj Novoj godini osobi koja je dočeka noseći nešto crveno. Osim navedenih pozitivnih strana, crvena se povezuje s komunizmom, u Africi označava smrt, a u Nigeriji predstavlja vitalnost i agresiju [14].

Plava

Plava je boja koju često susrećemo u prirodi bilo da se radi o blijedoplavoj boji neba, tamnoplavoj boji dubokog mora ili nečem trećem. Upravo je iz tog razloga ljudi često opisuju kao pozitivnu, mirnu i spokojnu, susreti s njome često se vide kao znak stabilnosti i pouzdanosti, a na temelju istraživanja možemo reći i kako su ljudi produktivniji u plavim sobama. Osim toga, plava može sniziti puls i tjelesnu temperaturu, a prate je i neke negativne strane među koje možemo ubrojiti stvaranje osjećaja tuge i malodušnosti [15]. U Europi i Sjevernoj Americi simbolizira autoritet, sigurnost i povjerenje što možemo navesti i kao razlog zašto većina banki na našem području koristi tu boju kao glavnu boju svog vizualnog identiteta. U Albaniji, Afganistanu, Iranu, Grčkoj i Turskoj koristi se za odvratanje od zla te se smatra simbolom ozdravljenja, na tim se područjima vjeruje kako će plava amajlija štiti onoga tko je nosi [14]. Također, u mnogim kulturama na Istoku ona je simbol duhovnosti i besmrtnosti, Ukrajina je koristi kao simbol dobrog zdravlja, a neke je od religija kao što su Hinduizam i Judaizam povezuju sa bogom što je prikaz božanske radosti i ljubavi. U kršćanstvu predstavlja Djevicu Mariju, te se povezuje sa bogatstvom, dobrim zdravljem i nadom. Kao što je to uobičajeno na našim prostorima, i u mnogim je drugim kulturama plava boja muškog spola, odnosno boja u koju se oblače novorođeni dječaci, no za razliku od većine Kina ima drugačije običaje, tamo je plava povezana sa ženama.

Zelena

Zelena je boja, kao i plava, često povezivana sa prirodom i prirodnim svijetom te ju se zbog te povezanosti opisuje kao spokojnu, zdravu, osvježavajuću i mirnu. Dugo vremena ona je bila simbol plodnosti, a u 15. stoljeću nalazila se na popisu preferiranih boja za vjenčаницe [16]. Istraživanja su također otkrila da zelena može poboljšati sposobnost čitanja što bi objasnilo zašto se većina prostorija za učenje u školi boji upravo u tu boju. Isto tako, smatra se da ublažava stres i pomaže u liječenju, a osobe koje imaju zeleno radno okruženje doživljavaju manje bolova [16]. U kršćanstvu je zelena boja radosnog iščekivanja i plodnosti koja se nosi u “vrijeme kroz godinu“ tj. između božićnog i korizmenog vremena te između uskrsnog

vremena i došašća. U azijskim kulturama predstavlja novi život, plodnost i mladost, Japan vjeruje da je ona simbol vječnoga života, a Meksiko je koristi kao svoju nacionalnu boju iz razloga što simbolizira neovisnost o Španjolskoj [14]. Sličan primjer nalazi se i u Irskoj gdje se povezuje sa srećom te je, uz djetelinu, glavno obilježje Svetog Patrika, zaštitnika Irske. Zvuči doista pozitivno, no nisu u svim kulturama značenja takva. Na zapadu je, osim sa bogatstvom, prirodom i srećom, povezivana i sa ljubomorom, pohlepom, neiskustvom i vojskom, u Kini je povezana s nevjerom, te muškarci na tim prostorima ne nose zelene kape jer to signalizira da su njihove žene počinile preljub [14]. Isto tako, zelena boja simbolizira loše vijesti u Izraelu, a u sjevernoj Africi ona znači korupciju [14].

Žuta

Budući da je žuta najvidljivija boja ona je ta koja najviše i najbrže privlači pažnju, no isto tako može biti odbojna ako se pretjerano koristi. U svrhu isticanja često se koristi u prometnim znakovima, reklamama, ali i kod učenja za podcrtavanje nekih važnijih pojmova [17]. Kao i svaka boja, može biti svijetla ali i intenzivna, zbog čega može izazivati snažne osjećaje među kojima je i vidni umor. Neke od ključnih karakteristika povezivanih sa žutom bojom su toplina, veselje i energičnost pošto je to boja sunca, no tu su i određene negativne karakteristike u koje ubrajamo frustraciju i bijes. Naime, iako se smatra veselom ljudi imaju veću vjerojatnost da izgube temperament u žutim sobama, a dokazano je i kako bebe u takvim prostorijama češće plaću. Osim toga, žuto dosta otežava čitanje i dovodi do naprezanja očiju, zato se preporuča izbjegavanje žute pozadine na monitorima, papirima ili nekim drugim podlogama [17]. Na Tajlandu ljudi nose žuto svaki ponedjeljak jer se smatra kako to donosi sreću u ostatku tjedna. Žuta je visoko cijenjena boja i u Japanu gdje predstavlja profinjenost, bogatstvo i hrabrost još od doba dinastijskog rata. Budući da jako nalikuje zlatu povezana je i sa uspjehom, kvalitetom i novcem zato je u Africi namijenjena za ljude višeg položaja i upravo zbog toga su Egipćani grobnice bojili u žuto. Za njih, osim bogatstva, boja ujedno označava i tugu, isto kao kod nekih latinoameričkih kultura. U Njemačkoj je žuta simbol ljubomore, kao i u Francuskoj samo što tamo, uz ljubomoru, znači kontradikciju, slabost i izdaju. Za Francusku ta značenja sežu čak i do nekoliko stoljeća unatrag, točnije u 10. stoljeće kad su vrata kriminalaca i izdajnika bojili žutom bojom [14].

Ljubičasta

Ljubičasta se opisuje kao tajanstvena, duhovna i maštovita, a pošto se u prirodi gotovo ne pojavljuje na nju se gleda kao na rijetku i intrigantnu. Sve to seže još u daleku prošlost kad je stvaranje boja za tkanine zahtijevalo puno truda i troškova, posebno kad su u pitanju bile

određene boje, a budući da je ljubičasta manje uobičajena u prirodi resursi potrebni za njeno stvaranje bili su rjeđi i skuplji [18]. Pošto su bogati ljudi bili jedini koji su si mogli priuštiti takve predmete ona je postala povezana s bogatstvom i monarhijom, a ta veza s kraljevstvom nije ograničena samo na drevna vremena. Ljubičasta osim toga predstavlja mudrost i duhovnost, a njena tajanstvena priroda čini je povezanom s nepoznatim, natprirodnim i božanskim. U kršćanstvu ljubičasta predstavlja pokorničku boju, te je svećenici nose u vrijeme došašća, korizme, na misama za pokojne i sprovodima. U većini zemalja ljubičasta simbolizira čast. Takve primjere imamo u Americi gdje vojska dodjeljuje ljubičasta srca vojnicima koji su zadobili rane ili su ubijeni na dužnosti, te u Japanu gdje je samo budističkim redovnicima s najvišim činom dopušteno nositi ljubičaste haljine [14]. Za Tajlandane, Britance, Indijce, Talijane i Brazilce ljubičasta je rezervirana za tugu [14].

Smeđa

Smeđa je čvrsta, zemljana boja koja se, iako ima konzervativnu i tradicionalnu pozadinu, često smatra dosadnom [19]. To je boja prirode koja nagoviješta osjećaj snage, pouzdanosti, otpornosti, topline, udobnosti i sigurnosti, no usprkos tome može stvoriti osjećaje usamljenosti, tuge i izoliranosti. Tamnije nijanse smeđe obično su povezivane s više negativnih emocija, a svakako nisu dobre u velikim količinama gdje mogu davati privid ogromnog, starog i praznog.

Narančasta

Narančasta je izrazito jaka i energična boja koja stvara osjećaje uzbuđenja, entuzijazma i topline. Ona je boja svijetla, zalazaka sunca i voća kao što su naranče, mandarine, breskve i nektarine pa je mnogi ljudi povezuju s ljepotom zalazećeg sunca ili osvježanjem. Poput žute i crvene boje bez problema može privući pažnju pa se iz tog razloga koristi u prometu i oglašavanju, a pošto je energična mnogi sportski timovi koriste je kao boju uniforme ili maskote. Osim toga, povezana je s jeseni i bojom odumrlog lišća ili bundevama, samim time i sa Noći vještica u SAD-u, a ponekad može imati tamnu ili crtanu asocijaciju [20].

Hindusi vjeruju kako je pastelna narančasta sveta boja, a Budistički svećenici nose narančaste haljine jer kod njih to predstavlja mnoge pozitivne vrline. Na zapadu se povezuje sa toplinom, žetvom i jeseni, te se smatra da pokreće zabavu i kreativnost, dok je na istoku simbol dobrog zdravlja, sreće, ljubavi i poniznosti. Slično je i u Kineskoj i Japanskoj kulturi gdje uz prva tri navedena simbola simbolizira i hrabrost. Ukrajina je drži kao boju hrabrosti i snage, a 2004. godine narančasta je za zemlju postala simbol jedinstva naroda kad su ljudi svi ustali kao

jedan protiv pogrešnih predsjedničkih izbora Ukrajine. Usprkos svemu tome, u Egiptu je narančasta boja koja se koristi za žalovanje.[14]

Roza

Umirujuća boja koja se veže uz ljubav, ljubaznost i ženstvenost. Roza je u osnovi neka nijansa crvene, te je kao i ona povezana s romanikom, danom zaljubljenih i sličnim stvarima. Često je opisuju kao žensku boju, a razlog tome su asocijacije koje ljudi formiraju još tijekom ranog djetinjstva. Uzevši to u obzir nije ni čudno što se boja povezuje s kvalitetama kao što su mekoća, ljubaznost, nježnost i samilost. Bilo je slučajeva kada su sportski timovi bojili svlačionicu protivničkog tima u rozo kako bi igrači bili pasivni i manje energični [21]. Osim toga, jedna nijansa ružičaste znala se koristiti u zatvorima za smirivanje zatvorenika no, iako je jasno da ona smiruje i stimulira um, istraživanjima je dokazano kako je taj učinak prisutan samo tijekom početne izloženosti boji [21]. Naime, sud u San Joseu u Kaliforniji sa tim je ciljem dvije ćelije obojio u ružičasto pri čemu su ispitanici 15 minuta bili manje neprijateljski raspoloženi, ali su nakon par sati postali još agresivniji. Nijansa koja se koristila u tom ispitivanju bila je takozvana Drunk-tank Pink. Na temelju toga možemo zaključiti da, iako pastelni ružičasti tonovi na nas djeluju opuštajuće, one jarke nijanse često imaju suprotan učinak. U većini kultura ružičasta se povezuje sa prije spomenutim ženstvenim osobinama, iznimka je Japan gdje se više pripisuje muškarcima no usprkos tome zastupljena je podjednako u garderobi oba spola[14]. U Latinskoj Americi simbol je portugalske vladavine zbog boje arhitektonskih objekata građenih u tom periodu dok u južnoj Koreji predstavlja povjerenje [14].

3. Simbolika predmeta

U potrazi za smislom i porijeklom života, čovjek je imao potrebu istraživati i propitkivati svoje postojanje od čega potječe i vjerovanje da su ga stvorili bogovi kojima je pripisivao svoju sudbinu, no nekoliko tisuća godina kasnije taj se način razmišljanja mijenja, te počinje vjerovati da je riječ o jednom, svemogućem Bogu. Danas, bili mi vjernici ili ateisti svjesni smo da smo na ovome svijetu prepušteni sami sebi, a taj nam se svijet očituje u svim mogućim, raznolikim oblicima [22].

Kako bi uspostavili odnos s tim mnogobrojnim oblicima života, ljudi su u prošlosti razvili jezik utemeljen na pomnom promatranju prirode i pojava u njoj pomoću kojeg su mogli komunicirati, ne samo sa životom i svim njegovim oblicima, već i sa samim sobom [22]. Radilo se o jeziku simbola, jeziku iz kojeg su se razvili svi drugi jezici, uključujući matematiku i abecedni sustav. Znakovi, brojke i slova, sve se to temelji na jeziku simbola. Naši preci naučili su ga odgonetati još davno prije nego što je podsvijest bila izmišljena, a samim time se on nalazi i u nama, duboko ukorijenjen u naše osjećaje i kolektivno pamćenje tako da ga svi, i ne znajući, govorimo. Taj je jezik univerzalan, zajednički svim ljudskim bićima bez obzira na kulturu, rasu i materijalni jezik. Njime se služimo svake noći u svojim snovima što znači da on nije ograničen samo na ljudski rod već se njime koristi i sve što sanja, svi živi na ovom svijetu tako da nije pogrešno reći da je jezik simbola jezik života u svim njegovim oblicima [22]. Svi naši snovi imaju neko značenje, neovisno o važnosti, to značenje često smatramo nedostupnim i skrivenim što ono zapravo nije već na prepreku nailazimo tijekom njihovog dešifriranja. Isto kao i snovi, mnogi se umjetnički radovi sastoje od raznih simbola na koje ne obraćamo pažnju, a važni su za ukupan dojam i razumijevanje djela. Iz tog je razloga važno znati jezik simbola koji će nam pomoći da shvatimo i ostvarimo komunikaciju, bilo sa umjetničkim djelom, samim sobom ili nečim trećim, on je veza kojom su ljudi međusobno povezani. Upotreba simbola u umjetnosti podrazumijeva utjelovljenje i prijenos misli, osjećaja i ideja u općeprihvaćeni ljudski oblik. Razvojem jezika simbola umjetnici su mogli pripovijedati razne povijesne priče s dubljim i zamršenijim naglaskom, a za potpuno razumijevanje umjetnosti korisno je znati ne samo priče već i pravila koja su umjetnici slijedili, a ponekad i kršili kako bi ih prikazali, no više o tome nalazi se u sljedećem poglavlju.

Početak nove ere, posebice u vremenima bizanta, gotike i renesanse, umjetnost je zračila bogatstvom filozofske i kršćanske simbolike. U tom su vremenu nastale mnoge narativne

slike sa lako razumljivim simboličnim značenjem koje su prikazivale poruke onom neobrazovanom sloju građanstva koji je imao želju za shvaćanje i učenje o Biblijskim temama. Te slike služile su im kao vodiči koji su osvijetljavali misterije crkvenih nauka.

Budući da gotovo svaka stvar i pojava ima svoje značenje u nastavku je izdvojena nekolicina koja se smatra zanimljivijom i bitnijom kad je riječ o umjetnosti. U nastavku se nalaze neka općenita shvaćanja simbola, no naravno da, kao i kod boja, stav umjetnika i simbolika određenih predmeta može ovisiti o iskustvima koje su stekli i osjećajima koje imaju, zato je, kako bismo pravilno shvatili djelo potrebno detaljno proučiti njegovo razdoblje i mjesto nastanka, kao i život samog slikara.

Anđeo

Riječ anđeo dolazi iz grčke riječi *angelos* što znači glasnik, a anđele možemo smatrati glasnicima između Boga i ljudi. Oni su savršen simbol vjere, pobožnosti, nade, povjerenja i ljubavi, ukoliko svega što je potrebno da budemo dobra osoba, a osim toga predstavljaju i inteligenciju i snagu. Iako se najčešće prikazuju kao dobroćudna bića, bitno je shvatiti kako anđeli mogu imati i tamniju stranu. Lucifer je posrnuli anđeo, Azrael je anđeo smrti, a u Bibliji se navodi kako anđeo istrebljenja najavljuje apokalipsu [22]. Iz tog se razloga anđeo drži kao glasnik dobrih i loših stvari, ovisno o kontekstu u kojem se pojavljuje. U prvih nekoliko stoljeća crkve, na umjetničkim djelima, anđeli su se prikazivali jednako kao i ljudi, a njihov prikaz temeljio se na biblijskim izvješćima. Tek tokom 4. stoljeća umjetnici su ih počeli razlikovati, izdvajati od ljudskih bića, a prvi poznati prikaz anđela s krilima pronađen je na sarkofagu¹ koji potječe iz razdoblja između 379. i 395. godine [23]. Od tada su anđeli uvijek prikazivani sa krilima, a jedan od razloga takve promjene u umjetničkom izražavanju temelji se na duhovnoj simbolici ptica, pošto su one u to doba korištene kao glasnici.

Aura i aureola

Aura je latinska riječ koja se razvila od korijena *aer*, a označava dah, zrak ili vjetar [22]. To je suptilno ili eterično tijelo koje okružuje zemaljsko tijelo, ovalna svjetlost koja na romaničkim religioznim slikama često okružuje Isusov lik. U tom je kontekstu često poznata pod nazivom mandorla i simbolizira biće okupano božanskim svjetlom [22]. U nekim slučajevima aura lika prikazana je u određenoj boji na koju svakako valja obratiti pozornost jer će ona otkriti mnogo toga o osvijetljenom liku. Slično tome, postoji i aureola koja se opisuje kao nadmoćan oblik aure, riječ potječe iz latinskog, a znači *zlatna kruna* [22]. Ona se odnosi na pozlaćeni krug

¹ Sarkofag – ukrašen spomenik u obliku sanduka izrađen od kamena

svjetlosti iznad glava svetih likova na religioznim umjetničkim djelima kršćanskih crkava zapadne i istočne Europe. Razlika između aure i aureole leži u tome što se aura temelji na bestjelesnom načelu koje je zajedničko svim živim bićima, dok je aureola božanska i potječe od nadmoćnih sposobnosti uma i duha [22]. Ta dva pojma moguće je usporediti sa sedam glavnih čakri, odnosno središta energije koje tvore temelje doktrine joge. Aura odgovara čakrama smještenim duž leđne moždine kojih je šest dok aureola odgovara sedmoj koja se nalazi iznad tjemena.

Brada

U dalekoj prošlosti ljudi su bradu često smatrali znakom muževnosti, hrabrosti, fizičke snage, moralne odvažnosti i mudrosti, iako se koristila i kao ukrasni dodatak koji nije nužno odražavao navedene osobine [22]. Gotovo su svi bogovi, polubogovi i mitski likovi prikazivani bradom. Na području Kine junaci su uvijek imali bradu kako bi naglasili razliku između sebe i običnih smrtnika, budući da Kinezi genetski imaju vrlo malo dlaka po licu [22]. Duga brada obično je bila znak velike mudrosti i dubokog razumijevanja ljudi i stvari kao i simbol odvojenosti od materijalnog svijeta, iz tog su razloga pustinjaci uvijek prikazivani s dugom bradom. Suprotno tome, kršćanski su se sveci najčešće prikazivali s kratkom kosom bez brade da bi se ukazalo na činjenicu kako su se uzdigli iznad ljudi, isto kao i Isus na samom početku nove ere.

Cvijet

Cvijee je u cijeloj ljudskoj povijesti, još od doba drevnih Egipćana, imalo značajnu ulogu koja je prisutna i dan danas, u našim običajima, sjećanjima i svakodnevnom životu [24]. Religije su ga koristile kao simbole duhovne stvarnosti, a kršćanska simbolika oslanjala se na antičko tumačenje [25]. Općenito gledajući, cvijet je simbol duše koja je sretna, ispunjena i ne teži posjedovanju materijalnih dobara, simbol duše oslobođene žudnji koje bi je iskvarile [22]. Cvijee poklanjamo nama dragoj osobi u znak naklonosti, zahvalnosti, sjećanja, radosti i sreće, bilo da se radi o živima ili onima koji su nas napustili na ovom svijetu. No, svaki cvijet ima svoju vlastitu priču i simboliku stoga se na njega ne bi trebalo gledati samo općenito. Uz to, valja uzeti u obzir kako gotovo svaka vrsta dolazi u većem broju boja tako da cjelokupna simbolika bitno ovisi i o tom faktoru.

Lotos

Lotosov je cvijet simbol čistoće i ljepote koja se uzdiže iz prljave sredine i okruženja, ali i plodnosti pošto ima sjeme s najvećom postojanošću i otpornošću koje može da opstane do 30

stoljeća prije nego počne cvjetati [26]. U psihologiji simbolizira psihološki otpor, to jest sposobnost da se loše situacije pretvore u potencijal, kaže se kako je lotosov cvijet metafora za ljude koji su sposobni prihvatiti svoj bol i izaći iz njega jači, zadržavši mir, samokontrolu i ustrajnost [26]. U Egipatskoj kulturi lotos zauzima počasno mjesto i to u svojoj bijeloj i modroj boji.

Smatran je središnjim cvijetom u umjetnosti, religiji i mitologiji, a ujedno i svetim cvijetom koji, šireći latice suncu, daje novi život pa se tako povezuje sa ženstvenošću, ali i s neprekidnim ciklusom ponovnih rađanja. Osim u Egiptu, smatran je svetim u Kini, gdje je simbolizirao vrhunsku mudrost, snagu, bogatstvo, bračnu sreću i vječni život, te u Indiji i zemljama prednje Azije gdje je najštovaniji s obzirom da su tamo ukorijenjeni hinduizam i budizam čija su božanstva često prikazivana kako sjede na lotosu. U Indiji je sanskrtski² jezik za lotos padma, simbolička riječ koja predstavlja čakre, a ujedno i simbolizira čistu ljepotu i duhovnu izvrsnost.[22]

Ruža

Ruža je duž cijelog svijeta poznata kao simbol ljubavi i ljepote, a što se tiče Europe, moglo bi se reći da je ona lotos zapadnog svijeta uzevši u obzir da se sve simboličke vrijednosti koje lotos drži u Egiptu i Aziji u Europi pripisuju ruži [22]. Ona je najpoznatiji i najcjenjeniji cvijet koji uvijek iznova oduševljava pa je tako često nazivana kraljicom cvijeća. U kršćanstvu se drži kao savršen simbol ženstvenosti, ljepote, čistoće i svetosti, te se smatra obilježjem Djevice Marije, no isto tako se smatra da crveni cvijet predstavlja Isusovu krv, dok trnje podsjeća na žrtvu koju je On podnio kako bi nas riješio grijeha [22, 27]. Jedna od teorija također govori o tome kako je ruža tek nakon prvih ljudi dobila trnje da bi podsjećala čovjeka na grijeha koje je počinio [24]. Ruže su se, kroz prošlost, uselile u priče i mitove, te postale motiv mnogim umjetničkim djelima, nadahnuće pjesnicima, botaničarima, ali i vladarima. Najstariji slikani trag o ruži nalazi se na freski smještenoj na Kreti u palači kralja Minosa i potječe iz 1700. godine prije Krista [28]. U umjetnosti renesanse vijenac ruža najčešće predstavlja krunicu (ružarij)[24].

Ljiljan

Ljiljan je cvijet koji je najveći utjecaj ostavio u kršćanstvu. Naime, u ranoj kršćanskoj umjetnosti bijeli ljiljan pojavljuje se kao znak kreposti i čistoće, te postaje cvijetom blažene Djevice Marije, ali i svetačkom oznakom mnogih svetaca među kojima je sv. Franjo, sv. Klara i sv. Antun Padovanski [25]. Događaj koji se posebno povezuje sa tom vrstom cvijeća

² Sanskrit – jezik kojim je pisana najranija indijska literatura

je navještenje gdje je znak Marijine izabranosti koji ukazuje na bezgrešno začeće. U doba renesanse na mnogim prikazima navještenja moguće je opaziti ljiljan, na nekim djelima nalazi se u ruci arkandela Gabrijela, dok je u drugima prikazan u vazi smještenoj u prostoru između Marije i Gabrijela.

Tratinčica

Tratinčica se drži kao simbol skromnosti, predanosti i ljubavne vjernosti [29]. Kao da se slikarima učinilo kako jednostavnost tratinčice prikazuje bolju sliku nevinosti od visokog, raskošnog ljiljana, krajem 15. stoljeća počinje se slikati u prizorima Kristova rođenja, poklonstva pastira i mudraca kao simbol nevinosti maloga Isusa [25]. Iako ih je zbog majušnog izgleda teško uključiti u veće slikarske kompozicije susrećemo ih u srednjovjekovnim ilustracijama ljubavnih pjesama i romana, renesansnim prikazima mitoloških tema i baroknim mrtvim prirodama. Isto tako, često ih nalazimo u kasnogotičkim i renesansnim molitvenicima kako bi vjernike sjetili na Kristovu žrtvu i svakodnevno ih poticali na iskrenu i poniznu vjeru [29].

Suncokret

Suncokret je još od davnih dana smatran simbolom radosti života pošto svakodnevno okreće svoje cvjetove suncu zračeći toplinom i pozitivnom energijom, ali isto tako simbolizira i odanost i dugovječnost [30]. Pošto tako odano prati sunce označava i obožavanje i zanesenost. Njegovo stalno mijenjanje položaja u nekim kulturama daje značenje nepouzdanosti i lažnog bogatstva dok u Kini predstavlja biljku besmrtnosti, simbolizirajući dug život i sreću [30]. Isto tako, suncokret se često koristio kao dekorativni motiv, posebice u viktorijansko doba. Pojavljivao se u umjetničkim djelima, na zidovima kuća i koricama knjiga, a bio je velika inspiracija i slikarima među kojima je najistaknutiji Vincent van Gogh koji je napravio cijeli serijal suncokreta, a tu su još i Piet Mondrian, Anthony van Dyck, Henri Matisse, Paul Gauguin, Gustav Klimt, Evelyn de Morgan, Louis Welden Hawkins i mnogi drugi.

Ostalo cvijeće

Maslačak predstavlja simbol mira, topline, jedinstva, nade i djetinjstva, ali kao jedna od gorkih trava u kršćanstvu označava Isusovu muku te se pojavljuje među ostalim cvijećem na prizorima Raspeća ili slikama Bogorodice s djetetom [25]. Mak se također ponekad pojavljuje na slikama prikaza Kristove muke na kojima jer njegova boja predstavlja svježe prolivenu krv [25]. Maćuhica, iako se rijetko pojavljuje u umjetnosti renesanse, smatra se simbolom sjećanja i razmišljanja, a promatranjem cvijeća na groblju možemo primijetiti kako se ta simbolika zadržala sve do danas. Anemona simbolizira dušu otvorenu duhovnom životu i

prolaznu ljepotu tijela, bol, tugu i smrt.[22, 25] Premda većina cvijeća nosi pozitivnu simboliku, vidimo da postoje i neke iznimke, a jedna od njih je i narcisa koja predstavlja sebičnost, narcisoidnost, hladnoću i ravnodušnost, a ime je dobila po Narcisu, liku iz grčke mitologije koji se zaljubio u vlastitu sliku što ga je na kraju i ubilo [25].

Čamac i brod

Brod je, zajedno sa sidrom i ribama, jedan od najstarijih kršćanskih simbola. To je simbol kršćanske crkve i sigurnosti za vjernike koji plivaju u moru zla, materijalizma i progona. U drevna vremena čamac je povezivan s prevoženjem mrtvih u zagrobni svijet. Povezivali su ga i sa sunčevim kolima budući da u nekim dijelovima svijeta sunce zalazi za obzor koji se nalazi iza granice mora [22]. Stoga ga povezujemo i sa rođenjem i sa smrću, uspoređujemo ga s koljevkom, lijesom, ali i sa arkom. Simbolizira sudbinu i životni put, a značenje se također temelji ovisno o tome je li prikazan sa ili bez vesla. Vesla donose pojam slobodne volje, nadziranje vlastite sudbine ali i napor, dok kotač za upravljanje brodom predstavlja snagu, znanje, vještinu i hrabrost u osobi koja upravlja.[22, 31] Brod je također bio bitan dio srednjovjekovne ikonografije [31]. Za slikare gotike i renesanse brodovi i čamci bili su česti simboli vizualnog jezika.

Duga

Dugu se u legendi i mitologiji najčešće smatra mostom između neba i zemlje, znakom dobronamjernosti i blagosti bogova prema čovjeku, a prema Biblijskoj priči o velikom potopu i Noinoj arci duga je ujedno i simbol saveza ili zavjeta koji je Bog dao ljudima. Pojam mosta ili puta koji povezuje nebo i zemlju univerzalan je simbol. Neki čak vjeruju kako bogovi koriste dugu kao most za posjet svijetu smrtnika, dok drugi smatraju kako je ona posrednik koji smrtnike odvodi u raj [22]. Osim toga, u današnje vrijeme ona označava jedinstvo različitosti, pošto je u njoj ujedinjeno sedam boja, a tu je njenu prednost uvidjela LGBT³ zajednica koja ju je prisvojila kao svoj simbol.

Golub i golubica

Budući da je golub umiljata ptica koja cijeli život provodi s istim partnerom smatra ga se živim simbolom blagosti i trajne ljubavi, dok golubica sa svojim karakterističnim bijelim perjem predstavlja čistoću i jednostavnost duše i ljubavi [22]. Osim toga, ona je simbol Duha Svetoga koji se često spominje u Bibliji, a zbog svoje mirne naravi postaje i simbol mira [32,

³ LGBT – akronim koji se odnosi na homoseksualne, biseksualne i transseksualne osobe

33]. U kršćanskoj umjetnosti prikazuje se u nizu biblijskih događanja kao što su navještenje Mariji i Isusovo krštenje, a u srednjem vijeku simbolizirala je besmrtnost i vječnost duše, no suprotno tome golubove je bilo vrlo lako namamiti u zamku pa je u 16. stoljeću riječ golub postala izrazom za lakovjernu ili praznoglavu osobu [22].

Kamen

Kamen povezujemo sa vjerovanjem u postojanost i trajnost predmeta, za razliku od prolaznosti ljudskoga života, on je simbol postojanosti, snage oslonca, temelja i suštine [34]. Tijekom vremena čovjek je shvatio da je kamen tvar koja, barem naizgled, u prirodnome okruženju ostaje razmjerno nepromijenjena pa je tako kamen postao savršena podloga za znakove, simbole i crteže prošlog vremena. To je otkriće nadahnulo naše pretke da stvore pečat. Najstariji nađeni primjerci stari su oko 8 000 godina (6. tisućljeće prije Krista), a izrađeni su dubokim graviranjem u kamenu, te su se koristili za ostavljanje otisaka na mekoj podlozi od kojih je najčešća bila glina [22]. Ti su pečati služili za ostavljanje otiska, znaka, potpisa ili dokaza o identitetu, a ne samo da su bili najraniji oblik pismenog izražavanja već i najraniji oblik slova, to jest prvi pisani tragovi. Taj je najizdržljiviji prirodni element odražavao ljudsku želju za životom nakon smrti, za ostavljanjem tragova o svome postojanju ili nekog spomena zahvaljujući kojem će živjeti u sjećanju onih na zemlji [22]. I dan danas potpis je najpraktičniji način razlikovanja jedne osobe od druge. Od trenutka kad je čovjek naučio oblikovati kamen on postaje boravištem božanstva, smatralo se kako kameni određenog oblika posjeduju magičnu, svetu i božansku auru, a ta su se vjerovanja kao što vidimo zadržala i do danas [22]. Isto tako, glasoviti kamen temeljac koji se često spominje u Bibliji je Krist, pa je prema tome kamen za kršćane zadržao svoju magičnu i svetu moć. Također, zbog toga što je kamen uvijek magičan i mističan može simbolizirati najčišći, najvrjedniji i najtrajniji čovjekov atribut – dušu [22].

Knjiga

Knjiga općenito simbolizira pamćenje i znanje, a također je znak shvaćanja, otkrića i spoznaje. Dolazi od latinske imenice *liber* koja se odnosila na tanak sloj debla drveta i njegove kore koji su Egipćani koristili za pisanje još prije papirusa, no postoji još jedna riječ koja se razvila od njenog latinskog naziva, a to je *deliver* što je u početku značilo osloboditi.[22]

Iz tog se razloga vjerovalo kako je svrha knjige da ljude oslobodi neznanja, iako to u današnje vrijeme nije uvijek slučaj. Što se tiče simbolike knjige u umjetnosti vrlo je važan i način na

koji je ona prikazana. Otvorena knjiga označava obrazovanje, znanje i mudrost, te se uz takve knjige najčešće se prikazuju apostoli i sveci. Zatvorena knjiga simbolizira nepotpuno znanje, a može ukazivati i na prisutnost heretika ili odbacivanje riječi Božje u korist heretičkim navikama, dok u ponekim slučajevima ukazuje i na to kako je nebesko kraljevstvo zatvoreno za nevjernike. Knjiga s križem na koricama simbolizira riječ Božju, Božji zakon, crkveno pravo i papinsku vlast, a knjiga s novčićima na vrhu može simbolizirati bogatstvo ili pohlepu.[35]

Križ

Križ je jedan od najstarijih, najrasprostranjenijih i najsveobuhvatnijih simbola, a simbolizira jedinstvo neba i zemlje, stablo života, sveto mjesto na kojem se stapaju svemir i vrijeme [22]. Prije no što je postao znakom i simbolom kršćanstva, križ je bio jedan od prvih univerzalnih magičnih i mističnih simbola koje je čovječanstvo koristilo kako bi prikazalo orijentaciju u prostoru, kao i vezu između dvaju nizova od dvije točke, odnosno dviju suprotnih i suprotstavljenih snaga: raj i pakao (iznad i ispod), te desno i lijevo (dobro i loše) [22]. To križanje elemenata temelj je jedinstva, saveza ili postignuća koje čovjek ostvaruje ako se identificira s križem. Križ je također sjecište puteva, raskrižje, i u tom smislu simbol ljudske sudbine. Postoji mnogo vrsta križeva različite simbolike, a neke ćemo u nastavku i objasniti. Egipatski križ je križ u obliku slova T sa omčom umjesto gornjeg kraka koja je imala svrhu drške pa je iz tog razloga poznat i kao križ *ansate* (koji ima dršku). Ta je omča bila atribut sunca, izvor ljudskog, ali i onog vječnog života nakon smrti pa je taj križ postao pojmom života [22]. Svastika ili križ sreće, čiji naziv potječe od riječi svasti što znači sreća i dobrobit, je križ koji se povezuje s vjerovanjem da isto i donosi, no taj su križ nažalost koristili nacisti tako da danas ima zlokobne konotacije. Andrijin križ je križ jednako dugih krakova u obliku slova X na kojem je razapet prvi Kristov apostol Andrija po čemu je i dobio ime. Ipak, Andrijin križ daleko je stariji od toga. Pronađen je uklesan u prapovijesnim kostima, a u brojnim se primitivnim društvima nalazio i na raznim talismanima koji su služili za tjeranje zle sudbine i bolesti [22]. Sličnog porijekla kao Andrijin je i Petrov križ, odnosno naopako okrenut križ kojem se vodoravna prečka nalazi pri dnu. 64. godine pripisan je svetom Petru, prvom rimskom biskupu (papi), koji je u razapet na taj način u Rimu [22]. Način razapinjanja bio je takav jer se Petar smatrao nedostojnim da završi svoj život na isti način kao Isus pa je molio da bude razapet glavom prema dolje. Prema tome, za neke je to simbol poniznosti i nedostojnosti prema Kristu, no kao što i sami znamo ima i mračniju stranu. Taj simbol koriste sotonističke sekte kao jedan od glavnih simbola jer je njihov pokret suprotan kršćanstvu, po

njihovom shvaćaju sotona izokrenuti Isus pa su samim time njegovi simboli izvrnuti Kristovi simboli. Osim toga, često ga mijenjaju sa mačem okrenutim prema gore koji ima isti oblik, a tako okrenut simbolizira smrt i bol.

Nakit

Krenimo od početka, od samog nastanka riječi. Dragulj, eng. *jewel*, bio je povezan s igranjem, radošću i užitkom, nekima od razloga zašto i dan danas darujemo dragulje. U francuskoj u 16. stoljeću riječ *joyou* mijenja riječ *bijou* koja se razvila od keltske riječi *biz*, odnosno prst, a znači prsten za prst [22]. Ta se riječ odnosila na sve oblike prstena no njena se množina, *bijoux*, vremenom počela odnositi na prstenje, ogrlice, lančice, narukvice, broševe, naušnice, krune i tijare [22]. U dalekoj se prošlosti nakit izrađivao od raznih materijala među kojima su biljke, drvo, zubi, kosti, perje, te razno ukrasno kamenje. Bilo koji oblik nakita često je bio cjenjen i imao ulogu talismana, amajlije ili svetog predmeta koji je čuvao, posvećivao ili identificirao onoga tko ga je nosio. Danas pak prsten, narukvicu ili ogrlicu darujemo kako bismo izrazili ljubav, vjernost i poštovanje prema određenom osobi, no u našem kolektivnom pamćenju nakit i dalje ima posvećene i magijske konotacije. Način na koji tumačimo simboličko značenje nakita u velikoj mjeri ovisi o vrsti nakita, a svaki komad nakita ima i vlastito značenje ovisno o tome kakvog je oblika, od kakvog je kamenja ili metala izrađen, te gdje ga se na tijelu nosi.

Naušnica je nakit poznat još od pradavnih vremena, a javlja se u svim svjetskim civilizacijama. Još od davnina bušenje ušne resice simboliziralo je vezivanje, odnosno preuzimanje obaveze i prisvajanje [22]. I dan danas zadržao se običaj da mornar nosi naušnicu kao simbol zaruka sa morem. Narukvica čvrsto stisnuta oko zgloba znak je ovisnosti, na desnom zglobu otkriva nedostatak fleksibilnosti i razumijevanja, dok je na lijevom znak pretjerane povezanosti sa prošlošću [22]. No, ukoliko je narukvica samo metalni kolut koji ne pritišće zglob ne mora imati neko simboličko značenje. Ogrlica oko vrata znak je velike emocionalne vezanosti, što je ona labavija i što niže na prsa pada to je snažniji simbol vjernosti, postojanosti osjećaja i ispunjenosti ljubavnog života, a ukoliko je ona čvrsto stisnuta oko vrata može biti znak sputavanja emocionalnih veza [22]. Biserna ogrlica znak je bogatstva, ali i čistoće, iskrenosti i odanosti. Jedna od važnijih vrsta nakita je i prsten, koji je ponajviše simbol saveza, veze, jedinstva, povezanosti ili privrženosti. Kao primjer možemo uzeti papinski prsten poznat i pod nazivom prsten ribara u čast svetom Petru, ribaru i utemeljitelju crkve koji služi kao papinski pečat simbolizirajući svjetovnu vlast i duhovnu vjernost, a prelama se po papinoj smrti [22]. Isto tako, tu je vjenčano prstenje koje mladenci

pri obredu vjenčanja jedno drugom stavljaju na prstenjak označava uzajamnu privrženost i povezanost. Uz to, prsten je također i simbol beskonačnog, vječnog i nepromjenjivog ciklusa. U pradavno doba i u srednjem vijeku liječnici su pacijentima često davali kamene ili metalne prstene za liječenje pojedinih tegoba, a i dan danas se nekim ljekovitim prstenima, kao i onima koji se nose za sreću, pripisuju blagotvorna i magična svojstva [22]. Osim činjenice prikaza prstena, važno je proučiti njegov izgled, a od neizostavne je važnosti i na kojem se prstu nosi pa tako prsten na kažiprstu simbolizira ponos, na srednjem prstu razboritost, na prstenjaku savez ili jedinstvo, a na malom prstu vidovitost [22].

Oblak

Oblak je prvenstveno nešto što zakriva ili zamračuje dnevnu svjetlost, a zbog njega se i noć čini tamnijom no što je. On zaklanja sunce i mjesec koje nazivamo dvjema svjetiljkama pošto osvjetljaju nebo, te obavija zemlju tamom. Kod svakog djela važno je promotriti pozadinu, a ukoliko ona prikazuje nebo obraća se pozornost na njegove boje i oblake. Na taj se način može mnogo više saznati o slici. Crni ili tamni oblaci povezivali su se s lošim predznacima, opasnošću koja prijete i bijesom bogova, no na one kišne oblake, pogotovo u vremenima suše, gledalo se blagonaklono, kao simbole plodnosti, obnavljanja i života [22]. Prema tome, oblaci mogu biti negativnog karaktera i doprinositi depresivnosti slike čiji su najbolji primjeri prikazi ratnih vremena, ali se mogu odnositi ina nešto svjetlo, eterično ili nestvarno, kao što je iskazano popularnim izrazom 'imati glavu u oblacima'.

Posuda

Zbog oblika i svrhe posuda je, bilo da je riječ o vrču, vazi, loncu, zdjeli ili urni, ženski simbol začeca, stvaranja i rađanja [22]. U simboličkom smislu ona čuva blago – život, te spada u majčinske simbole [36]. Posuda se smatrala svetom zato što su se u njoj mogli čuvati raznovrsni, dragocjeni plodovi prirode, a u brojnim religijama tisućljećima su se koristile u obredne svrhe, primjerice u kršćanskoj liturgiji gdje se kalež i ciborij i danas smatraju se svetim posudama. Latinska se imenica *vasculum* koja znači mala vaza ili urna u jednakoj mjeri odnosi na posudu kojom se uzimala voda iz potoka kao i na posudu u kojoj se čuva pepeo pokojnika, iz tog razloga možemo reći kako posuda simbolizira rođenje i smrt [22].

Plemenite kovine

Srebro zbog svoje bjelkaste boje povezujemo sa mjesecom, dok zlato sa svojom žućkastom bojom podsjeća na sunce. Zbog blještave bijele boje i sposobnosti da reflektira svjetlost srebro je ujedno simbol čistoće i mudrosti [22]. Za drevne Egipćane ono je bilo rjeđe i

dragocjenije od zlata, kao i za Sumerane koji su izrađivali srebrne odljevke koje su koristili kao sredstvo plaćanja pri različitim oblicima trgovine čime su postali prvi narod koji je srebro koristio kao sredstvo plaćanja tako da su se Mezopotamci koji su posjedovali srebro smatrali vrlo bogatima [22]. Srebro se često povezuje i sa lunarnim mitovima i simbolima koji se odnose na mjesec: ženstvenost, plodnost, receptivnost i čistoća [22]. Srebrne novčiće povezujemo ili sa blagostanjem, srećom i radošću ili sa zavišću, škrtošću i pohlepom koju je nemoguće držati pod nadzorom. Slično je i sa zlatom koje su sve svjetske civilizacije oduvijek cijenile kao plemenitu kovinu, a i dan danas ga povezujemo sa svime što je lijepo, rijetko, vrijedno i dragocjeno. Na primjer slikovit izraz „srce od zlata“ znači da je osoba uvijek ljubazna i darežljiva, dok se „zlatno doba“ oduvijek smatralo idiličnim razdobljem koje je čovječanstvo jednom iskusilo, a koje ga prema brojnim mitovima još očekuje, poput obećane zemlje. No, ne smijemo zanemariti da zlato kao i svaka plemenita kovina često postaje predmetom pohlepe i požude, a prema tome i uzrokom mnogih neprijateljstava, sukoba i ratova. To je i razlog zašto je zlatno doba doba kad zlato prestaje postojati, a ljudi budu oslobođeni ambicija i pohlepe.

Srp i kosa

Iako su srp i kosa izgledom slični srp je zapravo manja inačica kose, te njih dvoje imaju različitu, čak i suprotnu simboliku. Zbog polukružne oštrice srp je povezan s polumjesecom i predstavlja lunarne odlike ženstvenosti, osjetljivosti i plodnosti, a simbolizira žetvu, obilje i zemaljske plodove [22]. Prema tome, on nas uvijek podsjeća i ukazuje nam da žanjemo ono što smo posijali, te da će ovisno o našim postupcima žetva biti dobra ili loša. Kosa je također povezana sa žetvom, no jednom posve drugačijom vrstom žetve budući da je kosa znak smrti i smrtnosti, te se smrt često prikazuje sa kosom u ruci. U tom smislu, ona nemilosrdno pustoši, reže i kosi. Taj se simbol počinje redovitije koristiti u srednjovjekovnoj i renesansnoj umjetnosti za vrijeme crne kuge [37]. Iako je središnja tema kršćanstva stotinama godina bila puna pobjeda nad smrću, napad kuge promijenio je percepciju javnosti, te naglasak stavio na pobjedu smrti nad životom i nužnost pokajanja. U to su vrijeme simboli uskrsnuća koji su do tad bili uobičajeni u kršćanskoj umjetnosti postali manje popularni, te su zavladaali oni koji su podsjećali na prolaznost života i kaznu pakla.

Stol

Stol je simbol dijeljenja i zajedništva, sjesti za stol kako bi s nekim podijelio obrok dobar je način za uspostavljanje prijateljskih odnosa ili ukazivanje počasti, a može biti i mjesto

sklapanja dogovora čime se ukazuje na spremnost da se udruže snage, poslušna nečije mišljenje ili postigne kompromis [38]. S druge strane, okupljanje oko pregovaračkog stola simbolizira, ako ne savez onda u najmanju ruku želju za nagodbom ili pomirenjem. U svakom slučaju stol je znak susreta, pošto on savršeno simbolizira život zajednice, a pri svemu tome je bitan i položaj, odnosno mjesto na kojem određena osoba sjedi. To je slučaj kod svakog stola, osim takozvanog okruglog koji potječe iz srednjeg vijeka, a simbolizira jednakost [38]. Okrugli stol je bio stol koji je čarobnjak Merlin izradio za kralja Artura kako bi spriječio ljubomoru među njegovim vitezovima, a i dan danas se koristi kada je riječ o konferenciji na kojoj ni jedan sudionik nema prednost, gdje se svi sudionici osjećaju ravnopravno bez obzira na rang ili položaj i gdje se stvari rješavaju u prijateljskim uvjetima uz maksimalnu spremu na kompromis [22].

Svijećnjak i svjetiljka

Svijeća je simbol božanskog i vječnog svjetla, a najsvetiji svijećnjak je sedmokraka židovska menora [22]. Prema kršćanskim kabalistima iz doba renesanse, menora predstavlja hijerarhiju zemaljskog i nebeskog života [22]. Središnji krak simbolizira čovjeka, tri kraka u nizu s lijeve strane označavala su kraljevstvo životinja, biljaka i minerala, dok su tri kraka s desne strane označavala anđele, arkandele i Boga [22]. Prema tom načelu, čovjek se nalazi u središtu stvaranja. Nadalje, bez obzira o koliko se svijeća radi na slici, također je bitno jesu li one upaljene ili ne. Upaljena svijeća često ima duhovno značenje pa često predstavlja poruku nade, ukazuje na novo otkriće, znanje ili pak na neku dobru zamisao, a ukoliko je svijeća ugašena njena prisutnost može ukazivati na odbijanje otvorenosti i iskrenosti, zanemarivanje komunikacije, razmjene ideja i mišljenja, a može i ukazivati na osjećaj depresije ili beznada [22]. No, kao što je uvijek napomenuto, simbolika predmeta ovisi prije svega o kontekstu u kojem se on nalazi kao i o razdoblju u povijesti umjetnosti u kojem je ona nastala. Tako bi na primjeru 14. ili 15. stoljeću, kad je simboličko značenje svijeće bilo povezano sa Božanskom prisutnošću, u tom razdoblju ugašena svijeća simbolizirala prisustvo nečeg božanskog kao što je Duh sveti [39].

S druge strane, tu imamo i svjetiljku čija je svrha stvoriti nebeski noćni fenomen: svjetlo koje pobjeđuje mrak. Simbolički gledano, svjetiljka je izvor svjetla, sunce ili minijatura zvijezda budući da poput njih proizvodi i isijava svjetlost. Ona je u početku bila simbolički prikaz prisustva boga, božanstva ili kućnog duha, a tek je kasnije postala predmetom koji nam u mraku osvjetljava put. Simbolika također ovisi i o tome o kakvoj se vrsti svjetiljke radi, ukoliko je riječ o drevnoj svjetiljci ona se povezuje sa nekom neuhvatljivom, imanentnom i

besmrtnom nazočnošću, sa dušom ili duhom, dok je s druge strane suvremena svjetiljka povezana s iskrom života, otkrićem i spoznajom.[22]

Šešir

Postoje mnogi izrazi koji se odnose na šešir, a temelje se na njegovoj povijesnoj funkciji i simbolizmu. Na primjer izjava „držati šešir u ruci“ znači biti ponizan, „držati nešto u šeširu“ znači imati tajnu, dok „izvući nešto iz šešira“ asocira na izvođenje nečeg neočekivanog. U teorijskom smislu, šeširi i kape su pokrivala za glavu koja ljude štite od kiše, hladnoće ili sunca. No, u prošlosti nije uvijek bilo tako. Na mnogim likovnim djelima možemo vidjeti dame sa glomaznim, lijepo ukrašenim šeširima kako sjede u udobnosti svoga doma i rade uobičajene radnje na temelju čega možemo zaključiti kako su se u ranijim razdobljima pokrivala za glavu smatrala dijelom svakodnevnog odijevanja koje nije nužno bilo funkcionalno već dekorativno. U prošlosti se šešir povezivao sa određenim oblikom nadmoći, važnom ili glavnom ulogom pojedinca. Ljudi su ih nosili kao dio odore ili znak službe, moći ili autoriteta [22]. Šešir simbolizira tajnovitost i predstavlja neku dozu zaštite onome tko ga nosi [40]. Svaki šešir, ovisno o svojoj vrsti, ima posebno značenje koje često ukazuje na čovjekovu funkciju i profesionalni ili društveni status. Tako na primjer cilindar može simbolizirati iluzije ili obmane, ali i bogatstvo, ugled i moć [40]. Isto kao i vrsta šešira, i boja ima veliku ulogu u onome što nam šešir želi reći, samo se treba povezati sa psihologijom objašnjenom u prvom poglavlju rada. Općenito gledano na temelju radnji, na umjetničkim dijelima skidanje šešira može biti znak poštovanja prema nekome ili nečemu, a može značiti i dobrovoljno otkrivanje nečega o sebi, pad ili let šešira s glave često je simbol otkrivanja tajni ili gubitka tajnovitosti i kontrole nad osjećajima, mnogo različitih pokrivala za glavu na jednom mjestu simbolizira brojne izbore i neodlučnost, dok vidno star i istrošen šešir odražava poniznost i skromnost, odnosno bogatstvo duše, ali ne nužno i materijalno siromaštvo [41].

Vaga

Vaga je prvenstveno simbol božanske i svjetovne pravednosti, ravnoteže i sklada. Prikaz vage označava potrebu za redom, ravnotežom i harmonijom, a može nagoviještati i skori ulazak pravde u život [22]. Najstarija i najpoznatija djela koja uključuju taj simbol potječu još od starog Egipta, a ona prikazuju njihova božanstva, najčešće Anubisa, smještena pored vage. Njihova je umjetnost bila obilježena smrću, odnosno prikazima obreda koji prate odlazak faraona na drugi svijet, a vaga je u tom kontekstu simbolizirala vaganje duša. Naime,

vjerovalo se kako Anubis nakon smrti čuva i vodi duše pokojnika do mjesta gdje se odvija njihovo vaganje: duša na jednoj strani, a pero božice Maat koje označava pravdu na drugoj [42]. Gledajući likovno djelo bitna stvar je također u kakvom je položaju prikazana vaga, a ukoliko na slici nisu nikakva božanstva velika je vjerojatnost da vaga pokazuje stanje duše. Ako su dvije strane vage savršeno uravnotežene to je znak zdrave i uravnotežene prosudbe ili psihološke i moralne ravnoteže, dok s druge strane, naginjanje vage u jednu stranu može simbolizirati površnu uravnoteženost gore navedenih stvari ili duševno opterećenje [22].

Voće

Za slikare bizantskog, gotičkog i renesansnog razdoblja voće je bilo važan dio bogatog vizualnog jezika. Voće općenito najčešće je simbol obilja povezan sa plodnošću, no ponekad može predstavljati zemaljske užitke, prekomjernu popustljivost i iskušenje. U nastavku je izdvojeno i ukratko opisano nekoliko vrsta.

Počet ćemo s jabukom, najuniverzalnijim voćem. Tokom godina jabuka je postala simbolom slobodne ljubavi, plodnosti, ali i nesloge [22]. Jabuke su jedno od najraširenijeg voća u čitavoj umjetnosti koje ima nekoliko značenja, a to značenje ovisi o kontekstu u kojem se nalaze. U brojnim grčkim mitovima i legendama igra ključnu ulogu pa je se tako povezuje sa pustolovinama i nezgodama nekih od njima najvažnijih bogova, a u priči o Adamu i Evi ona je zabranjeno voće ljubavi [22]. Simbol jabuke slikari su ponekad uzimali i kad su prikazivali novorođenog Krista. Pošto su Adam i Eva prekršili jedinu danu zapovijed pojevši jabuku vjeruje se kako prikazivanje novorođenog Krista s jabukom ima svoju svrhu, a to je povezati ga s tom pričom o prvom grijehu [43]. Naime, ako su Adam i Eva bili odgovorni za pad čovječanstva, slikom se želi poručiti kako je Krist otkupitelj istog, a simbol jabuke način je objedinjavanja tih dviju priča [43].

Osim jabuke, velika inspiracija mnogim umjetnicima je grožđe što lako primjećujemo pošto ga nalazimo kao čest motiv na slikama, vazama, mozaicima i sličnim stvarima. Ono simbolizira bogatstvo, ali se također povezuje i sa bludom, te označava požudne misli i ležernost. Kupine se u kršćanskoj umjetnosti koriste kao simbol duhovnog nemara i neznanja. Šipak simbolizira vječni život, Božanski uspjeh i jedinstvo kršćanske zajednice, no u nešto rjeđim slučajevima može biti i grešne prirode. Kruška je na umjetničkim djelima uvijek prikazana sa oblinama i zrelošću pa prema tome simbolizira senzualnost i bračnu vjeru. Naranča je simbol slobodne volje, a jagoda simbol sklada i njegovane duše. U srednjovjekovno doba bila je simbol pravednosti, dobrote i vrline, s obzirom da raste na

blatnjavom tlu gdje puze razne štetočine, a svejedno zadržava svoju čistoću. Breskva je simbol vrline i časti, a polovice ili napola pojedene breskve na slici simboliziraju ženu koja je ukaljala svoj ugled nemoralnim ponašanjem. Limun u doba renesanse isto kao i u razdobljima prije simbolizira gorko srce, kiselo raspoloženje, ozlojeđenost ili neriješen sukob, no u doba baroka bio je povezivan sa čistoćom i zdravljem, te je korišten na sprovodima i stavljan u ruke pokojnika.[44]

Voda

Od izvora do potoka, od potoka do rijeke, od rijeke do mora pa sve do oceana, voda simbolizira životni ciklus. Kruženje vode u prirodi asocira na mit o vječnom obnavljanju: ona pada s neba, prodire u zemlju i izvire na površinu u raznim oblicima. Voda predstavlja Duha Svetoga i vječni život [22]. Ona je izvor života koji se u gotovo svim religijama drži svetim, a možemo ga pronaći u mnogobrojnim oblicima od kojih ćemo neke u nastavku i objasniti. Vrelo iz kojeg voda izvire simbol je čistoće, kao i slapovi čije se vode smatraju nebeskim, božanskim i čarobnim, a nekoć se vjerovalo da stajanjem pod slapom čovjek čisti dušu i tijelo tako da je to postao čin pročišćenja [22]. Rijeke i njihova simbolika imale su važnu ulogu u životu i vjerovanjima svih pradavnih civilizacija pa ih se u jednom periodu doslovno smatralo i bogovima, što ima smisla pošto je većina tih civilizacija utemeljena na obalama velikih rijeka za čiji su razvoj ključnu ulogu imale godišnje poplave koje su zemlju pokrivala plodnim muljem. Rijeka je vizualni prikaz ljudskog života koji cijelo vrijeme napreduje i približava se smrti, a riječna voda podsjeća na sve što slijedi prirodan, normalan i očit tijek, odnosno sve što teče u pravome smjeru [22]. Prema tome, ona nam poručuje da ne plivamo protiv struje nego da se prepustimo riječnom toku i prirodnom razvoju stvari, to jest života, bez forsiranja. Zatim imamo jezero koje je prije svega simbol spokoja, počinka, mira i tišine koje u nama budi slika čiste, bistre vode. No, budući da se mjesec odražava u jezeru kao da je riječ o zrcalu i budući da samo jezero djeluje kao zrcalo često je metaforički povezivano s lunarnim simbolizmom imaginacije, snova i podsvijesti [22]. Ispod mirnih voda jezera nalazi se čitav svijet koji zrači životom, svijet u kojem se nešto događa i raste. Iako su ti simboli slični onima koji se općenito pripisuju moru ključna je razlika u tome što je more povezano s nebom pa je prema tome i bezgranično, aktivno, živo i neprekidno u pokretu, dok je jezero okruženo kopnom i zatvoreno [22]. More je svojim neprestanim kretanjem simbol života i njegove dinamike, ono stvara život i obnavlja ga, ali ga jednako tako i uzima. Nije zatvoreno te je iz tog razloga simbol beskrajnih mogućnosti i vječnog prostranstva u neprekidnom procesu stvaranja i obnavljanja [22].

Zrcalo

Zrcalo je danas samo predmet svakodnevnice uporabe, no nekoć je bilo sastavni dio mitova, legendi i dječjih priča. Ono je povezano s jedinstvenom vizijom svijeta i stvarnosti naših predaka. Ljudi se u zrcalu ogledaju: otkrivaju vlastito lice i postaju svjesniji sebe, a pitanje koje se postavlja je vide li oni sebe onakve kakvi zaista jesu. Naravno, oni se vide onako kako ih vide drugi, ali kod svih ljudi javlja se potreba da poprave vlastiti izgled kako bi se u ogledalu pojavila fizički privlačnija slika koja će im donijeti više zadovoljstva i osjećaja sreće prema sebi samom. Ogledalo ljudima omogućuje da eksperimentiraju vlastitim odrazom na temelju kojeg će se uljepšati, lijepo odjenuti i drugima ponuditi sliku koja odgovara njihovoj vlastitoj predodžbi o sebi, te se iz tih razloga ono povezuje sa pojmom nošenja maske, laganja, pretjeranog dotjerivanja i prerusavanja. No, postoji i druga strana simbolike ogledala, budući da ono poznaje svačije lice pa mu se po tome pripisuje pamćenje i povezuje sa čovjekovom sviješću, pošto jedino još zrcalo zna tko smo uistinu mi sami.[22]

Zvono

Zvono se pojavljuje kao jedan od triju predmeta među kojima su knjiga i svijeća koja se koriste pri izopćavanju i sličnim crkvenim obredima, ali s druge strane ona su dio i nekih daleko vedrijih izraza i simbola. Na Dalekom istoku i u Europi zvono se smatralo glazbenim instrumentom koji je bio u stanju prizvati božanstva i duhove iz svijeta prirode [22]. Zvono je bilo jedno od prvih sredstava komunikacije među ljudima pa ga se, pošto su zvona oglašavala i dan danas oglašavaju dobre i loše vijesti, povezivalo s vjerovanjima koja se odnose kako na sreću tako i na nesreću [22]. Zvono najavljuje sretne događaje, ali i tragedije koje su se, ili će se tek dogoditi, ovisno o tonu zvonjave [22]. Kao usporedbu možemo uzeti veselu melodiju crkvenih zvona nakon vjenčanja i njihovu tmurnu zvonjavu tijekom posljednjih ispraćaja. Sve to treba uzeti u obzir pri čitanju slika na kojima se pojavljuje zvono, ukoliko je u pokretu gotovo uvijek najavljuje neku vijest koja može biti dobra i loša, ovisno o uvjetima i kontekstu u kojem se pojavljuje.

4. Likovna umjetnost

Likovna umjetnost je dio općeg svijeta umjetnosti kod kog se kao sredstvo izražavanja koristi lik, odnosno oblik, po čemu je i dobila naziv. Strukturu likovnog jezika čine likovni elementi u koje ubrajamo točku, crtu, plohu, boju, teksturu, prostor i volumen, te kompozicijska načela među kojima su ritam, kontrast, harmonija, ravnoteža i proporcije. Postoje tri smjera likovne umjetnosti, a to su slikarstvo, kiparstvo i arhitektura. U ovom radu stavili smo fokus na slikarstvo tako da ostale smjerove nećemo previše spominjati.

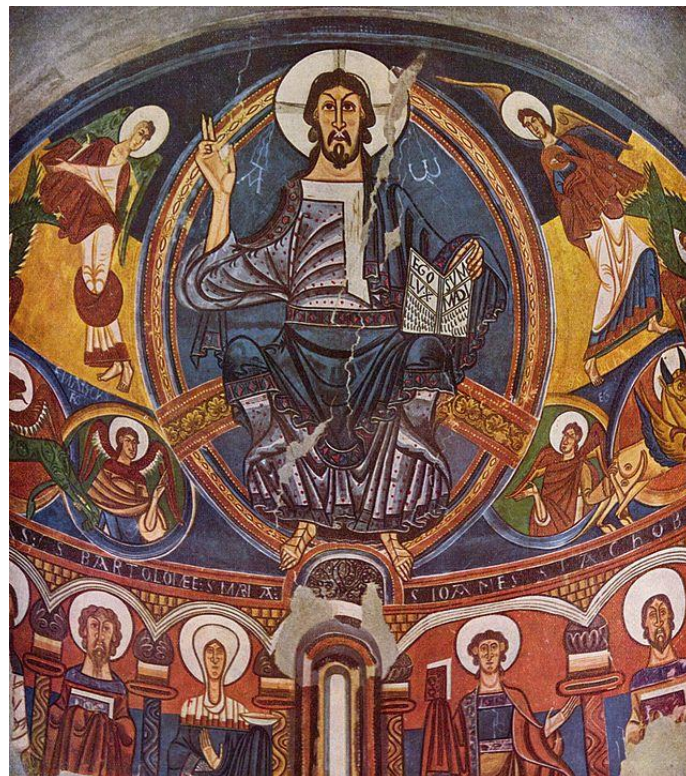
Slikarstvo je grana likovne umjetnosti kojoj su temeljna sredstva izražavanja crta i boja, a pošto se izražava na plohi koja ima dvije dimenzije, dužinu i širinu, pa se prema tome smatra dvodimenzionalnom umjetnošću. Iako povijest slikarstva seže do davnih doba paleolitika kad se crtalo unutar špilja, za ovaj rad nas više zanimaju razdoblja od ranih početaka 10. stoljeća, na prijelazu između ranog i zrelog srednjeg vijeka, kada se uočavaju inovacije koje će omogućiti razvoj novog stila. Za razliku od razdoblja neposredno prije toga, kad su umjetnička djela bila namijenjena samo puku i uskom krugu obrazovanih, od 10. će se stoljeća publika kojoj će slikarska djela biti namijenjena izrazito proširiti što će dovesti do veće neposrednosti i jasnoće likovne poruke [45]. Umjetnički pokreti kroz povijest zapadne umjetnosti nudili su niz raznolikih, utjecajnih stilova i tehnika diljem svijeta, a svaki pokret karakterizira tadašnje viđenje svijeta. Razumijevanje vremenske trake povijesti umjetnosti i proučavanje kako je svako razdoblje utjecalo na kasnije pokrete izrazito je važno, ne samo za ovaj rad već i za svakoga čije se zanimanje kosi sa bilo kojim oblikom likovne umjetnosti.

Romanika

Romanika je prvi srednjovjekovni stil i prvi stil u europskoj umjetnosti koji traje otprilike od 1000. do 1250. stoljeća, važno je naglasiti riječ otprilike pošto razdoblje trajanja kao i svako, ovisi od područja do područja. Tako je na primjer u drugoj polovici 12. stoljeća romanika cvjetala u Hrvatskoj, Italiji, Španjolskoj, Njemačkoj i južnoj Francuskoj, dok se u sjevernoj Francuskoj najavljivalo razdoblje gotike već od 1140. godine. Ime ovog stila potiče od riječi *Romanus* što na latinskom znači rimski, pošto se vjerovalo da stil proizlazi od rimske umjetnosti. Romaničko slikarstvo koje je ukrašavalo sakralnu⁴ arhitekturu veoma je slabo očuvano čime je otežano praćenje njegovog razvoja, no može se zaključiti kako je najdominantniji vid slikarskog izraza u romanici predstavljalo zidno slikarstvo, većinskim

⁴ Sakralni objekt – objekt koji se odnosi na vjeru i vjerske obrede

djelom freske kojima su se ukrašavale cijele unutrašnjosti crkava, te izrazito rijetko oslikani drveni stropovi [45]. Za slikarstvo tog doba karakteristične su određene osobine među kojima su posebno istaknute plošnost i linearnost. To znači da umjetnik redovno najprije linijama, koje su glavno izražajno sredstvo umjetnika tog razdoblja, nacрта prizor, a potom bojom ispunjava pojedine površine odnosno polja. Što se tiče boja često su prisutni kontrastni odnosi među njima. Perspektiva karakteristična za to razdoblje je vertikalna što znači da ako se neki prizor odigrava u osobitom prostoru koji mora prikazati, umjetnik će pojedine planove što su po dubini jedan iza drugoga prikazati poput obojenih traka, jedan iznad drugog. Pridržavajući se takve perspektive ni likovi se ne prikazuju tonskom modulacijom, odnosno ni likovima se ne daju volumen i sjene već se kao i prostor prikazuju plošno bez težnje realističnom opisivanju stvarnosti, disproporcionalno (Slika 8). Što se tiče radnji prikazivanih na djelima, one su reducirane što znači da je broj likova i pojedinosti maksimalno smanjen.

Slika 8: Primjer slikarstva romanike u Barceloni (https://www.wikiwand.com/en/Romanesque_art)

Gotika

Nakon romanike, prvom polovicom 12. stoljeća u sjeverozapadnoj Francuskoj primjećujemo prve naznake gotike koja se s obzirom na svoj razvoj dijeli na ranu, klasičnu i kasnu gotiku. Prvi širitelj ovog umjetničkog pravca bilo je cistercitsko graditeljstvo, dok su nositelji visoke i kasne gotike bili prosjački redovi u koje ubrajamo Dominikance i Franjevce, te građanstvo. Umjetnost tog doba karakterizira izrazita narativnost, bez obzira o kojoj se vrsti radi, kroz

svako djelo priča se neka priča. Vratimo li se do samih početaka gotike shvaćamo kako je ona zapravo nastala i razvijala se kao arhitektonski izraz i sustav građenja. Slikarstvo gotike, koje je obilježeno izrazito sporim razvojem većinskim djelom svodilo se na umjetnost vitraža, a razlog tome jest što su tadašnje katedrale i crkve bile građene sa velikim brojem prozora koji su zauzimali poveći dio površine zida tako da nije ostajalo mjesta za druge oblike slikarstva [46]. Vitraj ili vitraž predstavlja staklo, najčešće crkvene prozore, slikane na način da se oboje komadići stakla, te se pomoću tih malih komadića sastavlja slika. Boje korištene kod vitraža bile su intenzivnije od dotadašnjih boja korištenih na freskama, a najčešće su se pojavljivale crvena, žuta, zelena i plava [45]. Oslonac kod stvaranja je i dalje bio na tradiciji romanike tako da su prizori na vitražu bili prikazivani dvodimenzionalnim plošnim, ornamentalnim stilom. To se počelo mijenjati tijekom 13. stoljeća razvojem novog stila kojim je ljudskim figurama pridodano više pažnje, počelo ih se prikazivati s puno više detalja i sa dodanim naglaskom na volumen. Time se napušta dotadašnji način komponiranja vitraža, boje postaju raznovrsnije i uvodi se perspektiva. Gotičko slikarstvo svoj procvat doživljava u Trecentu⁵, odnosno u 14. stoljeću, u Italiji [46]. Obično se slikalo na drvenoj podlozi, a česta pojava bili su i poliptisi [45]. Poliptih je naziv za sliku podijeljenu na više dijelova ili ploča od kojih svaka prikazuje različiti prizor, a onaj glavni prizor nalazi se na središnjoj ploči. U doba gotike bilo je uobičajeno da je okvir poliptiha bogato ukrašen i rezbaren, a njegova krila znala su biti povezana šarkama kako bi se mogla sklapati. Pozadina je najčešće bila zlatna, likovi su bili idealizirani, prikazivani ljepši nego zapravo jesu, a u scenama su ponekad bili prisutni elementi pejzaža. Vidno se težilo prikazivanju prostora no perspektiva još uvijek nije bila svladana. Prva osoba koja je uskladila prizor umjetničkog djela s prostorom, izražavala osjećaje prisutne u stvarnom životu putem svojih likova, te se oslobodila tradicionalnih običaja romaničkog slikarstva je Giotto di Bondone, koji se smatra najvažnijim slikarom gotike čiji je rad imao velik utjecaj na druge umjetnike i daljnji razvoj same umjetnosti [45].

Tako se, oko 1400. godine razvio internacionalni gotički slikarski stil nastao spajanjem dostignuća juga i sjevera Europe. Taj je stil obilježen narativnim prikazima prizora uz naglašavanje detalja i dubine prostora, te izrazito mekim oblikovanjem ljudskih figura i draperija, a osim toga pojedina djela koja su nastala internacionalnim stilom predstavljaju važan uvod u renesansu i njeno viđenje prirode. Oko 1420. godine na sjeveru je otkriveno uljano slikarstvo, pogodnija i efikasnija tehnika od tempere koja se do tada koristila, koje se nedugo nakon toga vrlo brzo počelo razvijati [47].

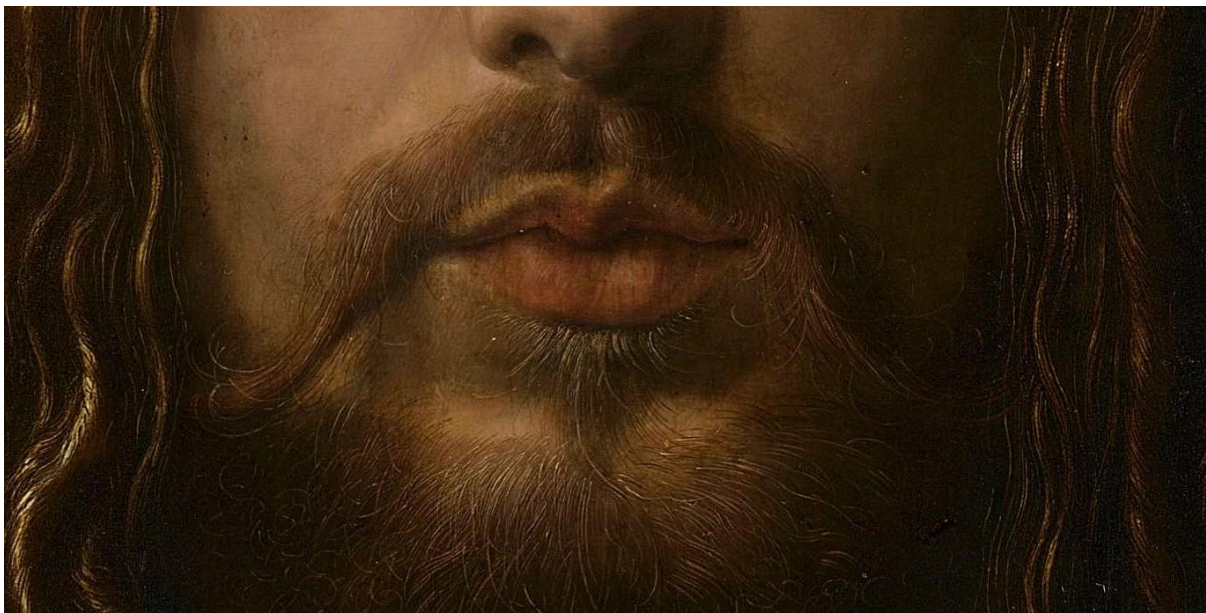
⁵Trecento – tal. naziv za 14. st., te za kulturu i umjetnost tog doba

Renesansa

Gotiku slijedi renesansa koja je potpuno suprotna Giottovom stilu, ali vrlo slična internacionalnoj gotici, pogotovo onoj na sjeveru Europe. Razdoblje nosi francuski naziv koji označava obnovu, preporod, a to je ujedno i prvo razdoblje u povijesti umjetnosti koje je bilo svjesno svog postojanja, te je samo sebi iskovalo ime. Dijeli se na ranu renesansu, visoku renesansu i manirizam [47]. Zemlja koja je odigrala vodeću ulogu u razvoju renesansne umjetnosti je Italija, sa centrom razvoja u Firenci. Važno je napomenuti i kako se, nakon spomenutog početka uljanog slikarstva, postepeno uvodi i platno koje mijenja drvene table povećavajući trajnost i lakše prenošenje djela. Što se tiče tematike, slikarska tema koja se popularizirala u zapadnoj Europi i postala jedna od omiljenih upravo u ovom razdoblju jesu krajolici. Uz biblijske teme sve se više počinju obrađivati one mitsko-legendarnog i povijesnog karaktera, te portret i akt.

Rana renesansa, poznata i kao quattrocento⁶, je prvo umjetničko razdoblje renesanse koje traje tokom cijelog 15. stoljeća, točnije od 1400. do 1490. godine, pri čemu je u prvoj polovici stoljeća centar zbivanja bila spomenuta Firenca dok su u drugoj polovici uz Firencu tu i drugi gradovi središnje i sjeverne Italije [47]. Cilj je dobiti 3D efekt na slikama. Umjetnici tog doba imaju želju približiti se stvarnosti što bolje mogu, teže likovima dočarati pokret i prikazati ih s većom dozom prirodnosti. Crte lica naslikanih ljudi su realne, individualne, tako da je promatraču poznato koja je osoba prikazana na slici. Isto tako, likovna umjetnost počinje se bazirati na znanstvenom studiju perspektive tako da se u to doba uspostavljaju linearna i geometrijska pravila perspektive koja imaju ključnu ulogu [48]. Tako se, postepeno, umjetnici oslobađaju krutih shema svojstvenih gotičkoj umjetnosti, te figura predstavljenih u obaveznim okvirima u kojima su izgledale stisnute [48]. Figure se nadalje postavljaju u strogo definiran prostor. Uza sve to, problem svjetla i sjene, sjenčanje i ostale poteškoće prije prisutne su savladane tako da slikari likove postavljaju u prikladan red, te nastoje okoliš i sve ono što je dio njega učiniti što više nalik stvarnosti. Što se tiče tematike, poznato nam je kako se u tom razdoblju javlja kuga te se, kao što je spomenuto u jednom dijelu trećeg poglavlja, umjesto tema koje slave pobjedu života nad smrću, počinju koristiti simboli koji podsjećaju na prolaznost života i nužnost pokajanja. Dakle, takvi simboli mijenjaju do tad uobičajene simbole uskrsnuća u kršćanskoj umjetnosti.

⁶Quattrocento – tal. naziv za 15. st., razdoblje rane renesanse

Slika 9: Detalj sa autoportreta Albrechta Dürera
(<https://medium.com/thinksheet/how-to-read-paintings-self-portrait-by-albrecht-d%C3%BCrer-7bfbb148b691>)

Visoka renesansa, poznata i kao cinquecento, je kasna i razvijena faza renesanse koja se odvija u prvoj polovici 16. stoljeća, točnije od 1490. do 1530. godine, sa centrom umjetničkih zbivanja u Rimu, Firenci i Veneciji [47, 49]. U to doba umjetnici napokon dobivaju značajan ugled u društvu i počinje se cijeniti njihov rad. Njihov se društveni status u to vrijeme podigao na nivo onoga kog su imali članovi kraljevskih dvorova [49]. Iako umjetnici u razdoblju rane renesanse počinju učiti koristiti perspektivu, umjetnost svoj vrhunac doživljava tek u razdoblju visoke renesanse. Ta je spoznaja izrazito bitna za cjelokupni razvoj umjetnosti iz razloga što ta mogućnost korištenja perspektive rezultira prostornom dubinom i jasnoćom umjetničkih djela. Isto tako, valja naglasiti kako se umjetnost visoke renesanse ističe prije svega monumentalnošću (Slika 9). U razdoblju visoke renesanse nastaju neka od najdragocjenijih dijela europske umjetnosti u svijetu. Kod svakog umjetnika se izuzetno cijenio subjektivizam i individualizam, te su iz tog razloga umjetnici težili posebnom izražavanju i ostavljanju takvog dojma na konzumente djela. To je bilo vrijeme kada je vladala ideja svestranog umjetnika, pojedinca nadahnutog od Boga koji je bio uspješan u različitim oblastima nauka i umjetnosti nazvanog univerzalni čovjek, danas također poznat pod sinonimom renesansni čovjek od kojih je najpoznatiji bio Leonardo da Vinci, talijanski slikar, kipar, arhitekt, izumitelj, glazbenik, mislilac, matematičar i inženjer [50].

Nadalje, kao odgovor na ono zatvoreno stanje duhovne krize javlja se više pravaca koje jednim imenom zovemo manirizam, što dolazi od talijanske riječi koja znači način. Manirizam je umjetnički pravac u zapadnoj Europi iz druge polovice 16. stoljeća, točnije u

Italiji počinje 1530. i traje do 1600. godine, dok u ostatku Europe traje kroz cijelo 16. stoljeće [47]. Manirizam kao protu-renesansa je logično razdoblje druge polovice 16. stoljeća i prijelaz iz kulminirajuće faze visoke renesanse prema baroku. Ono je bijeg iz prevelike mirnoće i sklada koji je zapravo i omogućio pojavu baroka. U slikarstvu se udaljava od skladnih, renesansnih proporcija, one se namjerno zanemaruju i likovi se u najčešćem slučaju izdužuju. Tim se preskakanjem planova u koje spada izduživanje i povećanje tijela, smanjenje glave i tome slično, ostvaruje prostornost. Linije su nemirne, svjetlo i sjena su uznemireniji, ponekad neprirodni, isto kao i boje koje više nisu lokalne kao u prirodi već postaju slobodnije, proizvoljne, takoreći umjetne. Pozadina se svodi na minimum, a težište kompozicije postavlja se van središta slike.[51]

Barok

Na renesansu se nastavlja barok, posljednji veliki europski stil. Barok je rođen u Italiji, točnije u Rimu 1640. godine odakle se širi na cijelu Europu i njene kolonije. Za njegovo naglo širenje zaslužni su isusovci koji su, boreći se za pobjedu protureformacije, duž cijele Europe osnovali brojne samostane uz koje su gradili raskošne i blistave crkve ukrašavane tehnikama zidnog slikarstva [52]. Naziv razdoblja potječe od portugalske riječi *barocco* koja označava tvorevinu bolesne školjke, golem biser nepravilnog oblika jer se smatralo kako je nepravilan u odnosu na klasičnu renesansu. Kao što se može zaključiti, osnova naziva u početku je imala pogrdno značenje no s vremenom je barok počeo označavati umjetničke forme pretjeranog pokreta

Slika 10: *Night watch*, Rembrandt van Rijn
(https://en.wikipedia.org/wiki/The_Night_Watch)

izrazite energije kako u slikarstvu, tako i ostalim smjerovima likovne umjetnosti. Razlog zašto se smatrao nepravilnim u odnosu na renesansu jest zbog njegovih suprotnih osobina među kojima je, između ostalog, bila neizvjesnost. Naime, barokna kompozicija redovito sadrži likove ili predmete prikazane samo dijelom, uz rub slike tako da ih okvir siječe pa, iako gledatelj zna da se oni nastavljaju van okvira, ne može znati kako izgledaju u cijelosti (Slika 10) [52]. Takve i slične stvari kao što su okretanje glavnog lika leđima, nejasno slikanje detalja ili jednostavno ne prikazan izvor svjetlosti u doba renesanse bili su nezamislivi.

Osim toga, slikarske teme kao što su krajolik, mrtva priroda, portret i akt osamostaljuju se, a slikari se opredjeljuju i specijaliziraju samo za jednu od tih tema što je potpuno suprotno renesansnom, svestranom čovjeku. Na slikama krajolika pojam neizmjernog postignut je atmosferskom perspektivom, dok fresko-slikarstvo baroknim iluzionizmom rastvara zidove, svodove i kupole, te stvara dojam kao da se unutarnji prostor građevine stapa s vanjskim prirodnim okolišem [52]. Uz to se, u slikarstvu na dasci i platnu, primjenjuje i izrazito vješt način slikanja koji u konzumentu izaziva zabunu, miješanje stvarnog i naslikanog [52]. Što se tiče portreta barokni slikari se, između ostalog, prepoznaju po načinu na koji namještaju svoj model čije tijelo postavljaju ukoso, a glavu zaokreću u suprotnom smjeru. Renesansni oštar crtež kojeg karakteriziraju jasno i jednostruko povučene unutarnje crte lica i obrisa mijenja barokni, mekan crtež koji umjesto da crta obrise često malim linijama oblikuje sjenu [52]. Asimetrija zamjenjuje simetriju, nestaju odnosi glavnih i sporednih dijelova, te se na djelo gleda kao na cjelinu građenu od jednako važnih dijelova i detalja koji se međusobno nadopunjuju [52]. Razlika je također i u utjecaju, jer je renesansa stavljala naglasak na okretanje ka znanosti, dok je barok ponovo pod velikim utjecajem crkve. U borbi protiv protestantizma Vatikan i katolička crkva su nakon Tridentskog koncila odredili ikonografska pravila u slikarstvu i zahtijevali da se na slikama izražava skrušena pobožnost i snažan vjerski zanos [52]. No, usprkos tom religioznom slikarstvu, dvorski slikari i dalje, osim tema iz života, slikaju likove i prizore iz poganske antičke mitologije [52]. Dakle, prevladavaju sakralne i mitološke tematike u kojima se isprepliću religiozno patetični zanos i senzualnost putem aktova. Glavna su obilježja baroka pretjerivanje i kič, teži se raskoši, ukrašavanju i jakom sjaju, beskrajnom bogatstvu i beskonačnom prostoru, pa su tako u baroknom slikarstvu karakteristične jake boje, snažni svjetlosni kontrasti i spomenuta iluzija dubokog prostora. Uz *chiaroscuro*⁷, na djelima su uvijek vidljivi odrazi svjetlosti, čak i u sjenama, no koliko god to

⁷ Chiaroscuro – tehnika kod koje svjetlo postupno prelazi u sjenu stvarajući iluziju trodimenzionalnih predmeta

bilo prisutno na dnevnim slikama, noću je još izražajnije upravo zbog načina dočaravanja noćne rasvjete, bilo da se radi o mjesecini ili umjetnoj rasvjeti baklja i svijeća [52].

Rokoko

Barok se u 18. stoljeću razvija u rokoko, razdoblje koje se javlja kao suprotnost strogoći baroknog stila, a karakterizira ga neprestana igra boja i uzoraka, vedrih motiva i neobičnih oblika [53]. Bilo je to elegantno i zabavno razdoblje bogato ornamentima čije je ime poteklo od francuske riječi *rocaille* što znači ukras u obliku nepravilnih kamenčića i školjaka. Opisuje se kao bezbrižan stil kojeg vežemo s pojmovima lakoće, prozračnosti, lepršavosti i obilne dekoracije koja, za razliku od teške barokne, postaje nježna i meka [53]. Slikarstvo rokokoja odlikuje lakoća kompozicije kod koje je vidljiv izostanak *chiaroscuro* i dramatičnog osvjetljenja [53]. Motivi postaju puno vedriji, a uglavnom se slikaju vrtne zabave, zabave pod maskama i prizori iz života bogatog plemstva. Kod tematike gotovo u potpunosti nestaju biblijski prizori, a teme koje se počinju obrađivati su mitološkog karaktera. Slike su obitavale korištenjem nejasnih obrisa, zakrivljenih linija, detaljnih ukrasa i nedostatkom simetrije [54]. Boje rokokoja su nježne i pastelne, što objašnjava i zašto su najčešće birane slikarske tehnike kreda i pastel, a prevladavaju svjetlo plava, svjetlo žuta, roza i svjetlo zelena [53].

Klasicizam

Izraz klasicizam primjenjuje se kao oznaka za dva razdoblja u likovnoj umjetnosti, starije i mlađe. Starije se zbililo u 16. i 17. stoljeću i ograničeno je na arhitekturu dok se mlađe, često zvano neoklasicizam pojavilo 1760. kao reakcija na barok i rokoko, te trajalo do 1830. godine [55].

Neoklasicizam je umjetnički pravac čije se doba još uvijek svrstava pod barok, no usprkos tome, trudi se odvojiti od svojih prethodnika pa je u svom izrazu jednostavniji i umjereniji. Odbacuje dekorativnost i težinu baroka, ali i vedrinu i lepršavost rokokoja, te preferira jednostavne oblike jasnih linija i čistih, suzdržanih boja. Svjetlost na slikama je hladna i ravnomjerna, bez *chiaroscuro* i njegovih dramatičnih prijelaza svijetlih u tamne tonove. Kompozicija je pravilna, pregledna i stroga, bez narativnosti i viška detalja.[53]

Romantizam

Kao reakcija na doba neoklasicizma krajem 18. stoljeća nastaje drugi pravac, romantizam, sa vrhuncem od 1820. do 1850. godine [56]. Razvija se kao suprotnost strogoći i hladnoći

neoklasicizma, u tom razdoblju ponovo su oživljene emocije zanemarene u prošlom pokretu, te slika postaje odraz umjetnikovih osjećaja i načina viđenja svijeta [57]. U značajke romantičkog slikarstva ubrajamo bogati kolorit, kontrastnu upotrebu svjetla i sjene, mekane modulacije, te nemir i prividni nered koji karakteriziraju suprotstavljanje jakih boja i slobodni pokreti kista [57]. Slikari romantizma tragali su za novim temama i načinima rada kako bi osigurali potpunu slobodu stvaranja. Zaobilaze se akademska pravila dobrog slikanja pa slikar ima slobodu izraziti se na svoj način. Kompozicija je dinamička, a značaj se ne pridaje perspektivi, proporcijama i čistoći obrade već kretnjama na slici, isticanju pokreta, dinamici prizora, kontrastima boja i dubokim sjenama [57]. Stvarajući sadržaj umjetnici žele pobjeći od stvarnosti, odbacuju razum te se prepuštaju mašti. Vlada ravnopravnost svih motiva i tema, a među najčešćima su oni iz prirode koja se prikazuje kao oaza mira i čovjekove istinske osobnosti [58]. U to doba sve veći broj slikara počinje stvarati i slikati u prirodi one prizore koje susreću po parkovima, na livadama, uz jezera i tome slično [58]. Osim toga, česta su zanimanja za prošlost gdje se koriste se motivi srednjeg vijeka, primitivnih naroda i egzotičnih zemalja [56]. Uz to se javlja nacionalni ponos i domovinski zanos, te se istražuju narodne predaje, mitologija i folklor [56]. Slikari romantizma dokazali su da umjetnici imaju pravo slikati obične ljude i trivijalne prizore, te da tema umjetničkog djela ne mora biti uzvišena da bi ono bilo kvalitetno.

Realizam

Slikarstvo kasnijeg vremena, realizma i impresionizma nadovezuje se na romantičko studiranje svjetla i boje. Realizam se smatra prijelaznom fazom između romantizma i impresionizma u kojoj se teži postizanju iluzije stvarnosti, a traje od polovice do kraja 19. stoljeća [59]. U to je doba napredak znanosti, industrije i tehnike omogućio izradu prvih fotografija koje umjetnicima koriste kao pomoćno sredstvo kod slikanja [59]. Umjetnici ovog doba zalažu se za što objektivniji i uvjerljiviji prikaz, a cilj im je što realnije i vjernije prikazivanje oblika ili zbivanja bez sitnih detalja [59]. Oni žele prikazati suvremeni život i svijet, bez osvrtnja na povijest, mitologiju, srednji vijek, religiju i ostale teme obrađivane u romantizmu i ranije. Osim toga, na realističku se umjetnost gleda i kao na sredstvo za stvaranje pravednijeg i boljeg društva čija je svrha ukazivanje na socijalne nepravde koje trpe radnici i seljaci (Slika 11) [60].

Slika 11: *Angelus*, Jean-François Millet
(<http://www.aclibergamo.it/2020/05/24/pillole-di-laudato-si-sistema-agricolo/>)

Impresionizam

Impresionizam je umjetnički pokret nastao 60-ih godina 19. stoljeća u težnji da u umjetničko stvaranje unese osobna raspoloženja i dojmove s obzirom na formu izlaganja i izražaja. Pojavljuje se u vrijeme kada je prihvaćeno Newtonovo otkriće spektra i saznanje da je svjetlost sastavljena od boja, te da u njoj nema ni bijele ni crne već samo toplih i hladnih boja kojima je moguće izraziti svjetlost i sjenu [61]. To je saznanje našlo punu primjenu u impresionizmu, jednom od prvih modernih pokreta u umjetnosti uopće. Premda predstavlja nastavak realizma, impresionizam uspostavlja nov odnos prema svijetu u kojem se slikari više ne zadovoljavaju vraćanjem na tradiciju već tragaju za novim načinom izražavanja [61]. Ime je dobio sasvim slučajno, po slici Claudea Moneta pod nazivom Impresija (Slika 12). Likovno djelo za impresioniste predstavlja rezultat neposrednih vizualnih dojmova o sunčevoj svjetlosti i predmetima obasjanim njome [62]. Slikanje na otvorenom prostoru glavna je stvar impresionista koji su smatrali kako tri poteza kistom u prirodi vrijede više od dva dana za štafelajem [62]. Vjerovali su kako sve naslikano na licu mjesta ima snagu izraza kakva se

nikad ne može postići u ateljeu. Posljedica slikanja svjetlosti van ateljea je apstraktno shvaćanje oblika, spontan namaz boje koji se kroz vidljivi trag kista osamostaljuje kao vrijednost sam po sebi [61]. Kod svog stvaranja impresionisti koriste samo boje sunčevog spektra čime stvaraju radosnu atmosferu, te pokušavaju što je vjernije moguće prenijeti vizualno iskustvo koje gledaju. Nastojali su raščlaniti boje i nijanse motiva što je moguće točnije te naslikati igru svjetla na površini [63]. Cilj im je bio uhvatiti izravan odnos svjetlosti i boje, a kako bi to postigli slikali su vrlo brzo, kratkim i jasnim potezima kista zanemarujući elemente koji su se do tada na slici smatrali važnima [63]. Reakcije i kritike publike nisu bile sjajne, većina je bila neprijateljski nastrojena te ih je optuživala da ne znaju slikati [63].

Slika 12: Impresion, Claude Monet
(https://hr.wikipedia.org/wiki/Impresija,_izlazak_sunca)

Što se tiče tema najčešće su slikali vedre prizore iz života, ljepote prirode, gužve predgrađa i ulica, a jedna od omiljenih tema im je voda [62]. Uz to, povod nastajanja slike bili su razni motivi prirode koji se često uzimaju zdravo za gotovo među kojima su refleksije u vodi, plast sjena, oblaci na nebu, snijeg i lokve. Slikari impresionizma međusobno su veoma različite ličnosti, svaki od njih razvio je svoj individualni stil, a njihov značaj leži i u tome što su otkrili ljepotu prirode, te u slikanju pejzaža bogatog bojama oslobodili sliku od religiozno-povijesnih tematika [61].

Simbolizam

Simbolizam je još jedan umjetnički pokret 19. stoljeća koji nastaje u njegovoj drugoj polovici u želji odvajanja od realizma unošenjem nesvjesnog i duhovnog čime nastoji potaknuti korištenje imaginacije i odmaknuti se od stvarnosti. Dakle, razvija se kao suprotnost realizmu i impresionizmu, a njime se nastavljaju mistične težnje romantizma, no sa još većom povezanošću sa tamnom stranom svijesti. S obzirom na tadašnju situaciju, kako bi umjetnici izrazili svoje viđenje najdubljih problema društva simbolizam postaje najpristupačniji način pronalaska istomišljenika i to upravo prijenosom misli kroz alegorije i simbole pošto je u to doba bilo nemoguće izravno govoriti o problemima društva [64]. Tako je simbol postao idealan alat za prenošenje najdubljih misli i osjećaja, no značenja nekih korištenih simbola ne pripadaju općoj ikonografiji već su osobnog karaktera, privatni, tajanstveni i nedokučivi [64].

Slika 13: Saloma, Bela Čikoš-Sesija
(<https://hr.wikipedia.org/wiki/Simbolizam>)

Prema tome, čitanje šifriranih poruka zahtijeva poznavanje povijesti stvaranja određenog djela i razumijevanje obilježja tog vremena, ali i širok pregled i povjerenje u svoje osjećaje. Na većini slika simbolizma gotovo je nemoguće vidjeti pozitivne emocije upravo zbog unutarnjeg zahtjeva simbolizma da se populaciji prenese misao o nesavršenosti okolnog svijeta [64]. Isto tako, kod većine slika pozadina je zamagljena i zadržana u mirnim, sličnim tonovima kod kojih su ponekad istovremeno vidljivi obrisi malih elemenata, a sama je slika pojednostavljena. Tematika je mistična i tajanstvena, a svaki je detalj predstavljao zasebni lik koji zahtijeva proučavanje i nagađanje (Slika 13) [64]. Umjetnici tog razdoblja oživljavali su sadržaje proistekle iz pjesništva, mitologije i psiholoških istraživanja, a ideje su se najčešće crpile iz klasičnih i biblijskih mitova, te srednjovjekovnih legendi. Koliko god zvučao jedinstveno, još jedna karakteristika simbolizma je da objedinjuje raznolikost stilova pa ga je zbog toga ponekad malo teže točno definirati.

Secesija

Secesija je stil s prijelaza stoljeća koji se javlja kao reakcija na akademizam i eklektizam koji je vladao zadnjih desetljeća 19. stoljeća [65]. Nazivi ovog pravca znatno se razlikuju od države do države, a onaj koji mi koristimo dolazi od njemačke riječi *sezeession* koja označava odvajanje. Tim se nazivom zapravo sugerira prekid s dotadašnjim akademizmom i označava nov i jedinstven likovni izraz. Stil je inspiriran prirodom i ističe važnost dodira s njom kao najvećim izvorom ljepote i istine. Prepoznaje se po upotrebi raznih ornamenata i stiliziranih biljnih, životinjskih i geometrijskih oblika sa naglaskom na dekorativnost. Jedna od najizraženijih karakteristika ovog stila jesu dinamične i elegantne vijugave linije isprekidanog ritma. Oblici na slici izgledaju kao da će oživjeti i rasti u forme poput biljaka, te često imaju oblik stabljika cvijeća, vitica, pupova, listova, perja prica, krila kukaca i drugih profinjenih prirodnih oblika. Najčešći su motivi orhideje, tulipani, ljiljani, morska flora i fauna, leptiri, vilin konjici i tome slično [66]. Teme su simbolične i alegorijske. Načela koja prožimaju sva područja oblikovanja su živahnost i organskost, odnosno nema strogosti i nema pravila [66]. Izbjegavaju se osnovne i jake boje te se javlja sklonost neobičnim mješavinama zlatne i zagasitih tonova ostalih boja koje se slažu po principu kontrasta i harmonije [66]. Boje su plošno tretirane.

Postimpresionizam

1883. impresionizam je postao priznat i više nije bio pokret koji krši smjernice umjetnosti, a iz njega se pred kraj 19. stoljeća razvija postimpresionizam koji nasljeđuje sva tehnička i koloristička dostignuća, ali eksperimentira njima i razvija se na drugačiji način [67]. Razvijaju ga upravo impresionisti koje ograničenja tog stila nisu zadovoljila pa su ga proširili u raznim pravcima. Postimpresionizam predstavlja više subjektivan pogled na svijet i odbacuje slikanje trenutnih zapažanja impresionista, a njegovi motivi proizlaze iz potpuno različitog shvaćanja svijeta i života [67]. Dakle, napušta se želja da se vjerno prikaže trenutak u prirodi, a umjetnička senzibilnost okreće se na analizi umjetnikove unutrašnjosti. Umjetnici osjećaju da samo u sebi mogu pronaći duhovnu ravnotežu koju su impresionisti pronalazili u prirodi [67].

Slika 14: La Grande Jatte, Georges Seurat

(https://hr.wikipedia.org/wiki/Nedjeljno_poslijepodne_na_otoku_La_Grande_Jatte)

Postimpresionistički slikari davali su veliku važnost emocionalnom aspektu ljudskog ponašanja, njihove su slike bile ispunjene emocijama, a u želji da pronađu alate koji bi još bolje omogućili prijenos ideje i emocionalne poruke gledateljima, provode različita istraživanja na području teorije, fizike i psihologije boja, te rasprave o njejoj simbolici i utjecaju na psihičko i emocionalno stanje osobe [68]. Kod postimpresionističkog stvaranja umjetnici su usredotočeni na apstraktni oblik i uzorak u nanošenju boje na površinu platna, svaki na svoj način. Koriste se čiste i jake boje sa brzim i jakim potezima kista koji se razvlače u svim smjerovima, a ponekad se slika i samo nanošenjem točkica boje [67].

Takav se način slikanja naziva poentilizam i nastao je upravo u tom vremenu, potaknut prije navedenim znanstvenim studijama, a slika se malim jasnim točkicama osnovnih boja koje svojim miješanjem na određenoj udaljenosti stvaraju privid velikog broja ostalih boja (Slika 14). Tematici se nije pridavalo puno značaja, već se više bavilo simboličkim sadržajem, no iako su teme bile šarolike najčešće je bila riječ o onima iz svakodnevnog života. Sloj boje koji se nanosi je debeo, a potezi su jasni. Boja se koristi subjektivno što znači da joj se pridaje vlastita simbolika te više ne opisuje realne predmete već umjetnikov doživljaj tih predmeta [67]. Stil i osobnost slikara u ovom su razdoblju bitno naglašeniji nego što je to bio slučaj u impresionizmu. Postimpresionizam stvara novi tip umjetnika, individualca koji živi od svoje umjetnosti i za nju, no pošto su postimpresionisti bili hrpa pojedinaca ne postoje opće karakteristike koje bi ih sve opisale. Ipak, moglo bi se reći da je svatko od njih stvarnost interpretirao kao vlastitu subjektivnu verziju, neovisno o društvu, te je svaki uzeo jedan dio impresionizma i nadograđivao ga u svom stilu. Postimpresionizam je otvorio put u modernu umjetnost, te imao utjecaj na stvaranje svih slikarskih stilova s početka 20. stoljeća [67].

Fovizam

Fovizam je naziv za način slikanja grupe francuskih umjetnika osnovane 1905., u trajanju od tri godine. Ti su umjetnici revolucionirali koncept boje u modernoj umjetnosti, a obilježavaju ga pojednostavljeni oblici, obične teme i jake boje na slikama zbog čega se pokret često opisuje kao vatromet neobuzdanih boja [69]. Fovizam je bio prirodan, jednostavan i iskren izraz koji je poticao slobodu izražavanja, no zbog kršenja svih pravila i načela akademskog slikarstva u oblikovanju i primjeni boje jedan je kritičar umjetnike tog doba nazvao *les fauves*, što na francuskom znači divlje zvijeri [69]. Fovisti s oduševljenjem prihvaćaju taj naziv. Na slikama je prisutna deformacija likova i odsutnost perspektivnih zakona, te iako se slikaju obične teme kao što su portreti, pejzaži i mrtva priroda prikazuju ih se na apstraktan način, odvajanjem boje od njene funkcije opisivanja realnih predmeta [69]. Boja je osnovno izražajno sredstvo fovista, a kod svog stvaranja koriste isključivo čiste boje iz tube, te ih kombiniraju na osnovu njihovih kvalitativnih i kvantitativnih komplementarnih osobina [69]. Ono na što se posebno obraćala pažnja bila je ravnoteža među njima, boje nisu smjele gušiti jedne druge već se međusobno nadopunjavati. Uz to se, pošto se čiste boje ne mogu modelirati, oko objekata rade konturne linije koje definiraju oblik u prostoru i tako razdvajaju planove slike [70]. Jedan od radova fovizma je prije spomenuta slika Henria Matissea, Mačka s crvenom ribom (Slika 5). Radovi umjetnika ovog pokreta toliko su različiti da se u literaturi

ističe kako je od svih umjetničkih pravaca 20. stoljeća upravo ovaj najmanje opisiv. Na svom se kraju, fauvizam se razvija u ekspresionizam.

Kubizam

Kubizam je slikarski pravac koji veliča sposobnost slikovitog prikaza misli nastao u Francuskoj 1908. godine, a njegovi osnivači bili su Pablo Picasso i Georges Braque [71]. Proizlazi od teze da se sve što postoji može likovno prikazati osnovnim geometrijskim likovima [72]. Za naziv kubizma zaslužan je fovist Henri Matisse koji je za Braqueove pejzaže rekao "Vidi nagomilane kocke" (cubes) [71, 72]. Kubisti na slici istovremeno prikazuju, ono što u stvarnosti možemo vidjeti samo u određenom vremenskom razmaku. Dakle, umjetnik umjesto da promatraju predmet iz jedne perspektive, oni ga istovremeno promatraju sa više kutova i, umjesto da koriste realni izvor svjetlosti koji će osvjetljiti sve predmete, oni uvode po jedan izvor svjetla za svaki predmet na slici [74]. Ovaj se stilski pravac smatra strujom mentalne umjetnosti koja se razlikuje od realističkog prikaza svega što nas okružuje, umjetnici ne slikaju predmete kako ih vide već onako kako ih zamišljaju [73].

Slika 15: Usporedba analitičkog i sintetičkog kubizma

Postoji mnogo različitih struja unutar kubizma, a dvije su osnovne, analitički i sintetički (Slika 15). Kod analitičkog se javlja skućena tematika kao što je mrtva priroda, razni kućni predmeti,

muzički instrumenti i poneka figura [71]. Svaka forma je analitički razlomljena u geometrijske dijelove, predmet slikanja nije odvojen od pozadine, a slika želi biti potpuna i u sebi sabrati sva moguća gledišta [71]. Tijekom vremena su Picasso i Braque stigli do granica apstrakcije pa su se, kako bi zaustavili taj proces, 1912. godine počeli više oslanjati na realnost no ne u smislu predstavljanja stvarnosti nego korištenjem elemenata konkretnih predmeta i materijala [74]. Unoseći u sliku strane materijale kao što su isječci iz novina, komadići tekstila, drveta i tapeta stvorili su novu slikarsku tehniku, kolaž. Time nastaje druga struja kubizma, sintetički kubizam, kod kojeg su karakteristične cjelovite forme od čijih se dijelova nastoji stvoriti cjelina [71].

Futurizam

Pokret u Italiji s početka 20. stoljeća pokrenut od strane književnog manifesta koji je napisao Fillippo Marinetti u kojem stoji kako klasična umjetnost nije ni malo ljepša od automobila, te da bi umjetnost trebala početi slaviti agresiju brzine i rata [75]. Nedugo nakon toga, slikari pišu manifest koji prihvaća njegove ideje u slikarstvu [75]. Dakle, počinje vjerovat u to da je svaka borba lijepa i da svako remek djelo mora imati agresivno, napadačko obilježje, slave rat, militarizam i anarhistički teroristički pokret, te su uvjereni kako treba uništiti muzeje, knjižnice, moralizam i sve kukavnosti oportunitizma i utilitarizma [76]. Futurizam je zapravo forma kubizma koju su stvorili talijanski slikari koji su se našli u Parizu u vrijeme kad su Picasso i Braque izazvali uzbuđenje svojim novim pothvatom, te u tehničkom smislu on ne donosi ništa novo pošto umjetnici koriste već poznate tehnike, ali usredotočuju se na ideju. Ugledajući se na kubiste, futuristički slikari stvarnosti pristupaju analitički, njihovi su oblici također geometrizirani i koriste tehniku lomljenja slikarske površine na dijelove od kojih svaki ima drugačiju perspektivu [77]. Svojim stavovima pokazuju veliki otpor prema prošlosti, pogotovo prema tradicionalnoj umjetnosti i pravilima koja su je stoljećima oblikovala, a njihova su glavna inspiracija automobili, avioni i industrijski gradovi. Zaneseni tehnologijom i napretkom smatraju to pobjedom čovjeka nad prirodom, veličaju ljepotu brzine, ali i nasilja. U njihovom je izrazu prisutna snažna agresija i rušilački nagoni uz stav da je rat jedini lijek za svijet. Ono što karakterizira futuristička djela jest dinamika kojom su željeli izraziti dinamičnost modernog života, brzinu i efikasnost mašine. Cijela scena prikazana je u pokretu, i objekt i prostor u kojem se on kreće, a kako bi se to dodatno dočaralo koristi se intenzivni kolorit i komplementarne boje koje se nanose uz snažne poteze kista [77]. Tu pojavu kretanja dočaravaju u cjelini, ne u trenutku, što znači da životinja koja trči neće imati četiri noge već dvadesetak [77]. Uz to, perspektiva i kompozicija za njih ne postoje. Na

svojim su slikama pokušavali dočarivati i zvukove zbog čega futurizam prelazi u apstrakciju (Slika 16) [77]. Pokret gubi utjecaj kada 1915. godine mnogi futuristi odlaze u rat [75].

Slika 16: *The train arriving at the station of Lugo*, Roberto Marcello Baldessari
(https://www.pinterest.com/pin/209135976425725463/?nic_v2=1a1hvfMLC)

Ekspresionizam

Ekspresionizam nastaje početkom 20. stoljeća u Njemačkoj, a ime mu potječe od francuske riječi *expresio* što znači izražaj iz razloga što je glavna karakteristika ovog stila oslobađanje i izražavanje emocija likovnim sredstvima [78]. Na slikama je objektivna stvarnost simbolički predstavljena da bi što intenzivnije opisala unutarnje stanje umjetnika, odnosno one emocije koje ga prožimaju i oblikuju njegovo viđenje svijeta. Ne vodi se računa o stilskoj ili estetskoj dopadljivosti, a misli i emocije uglavnom su pesimistične i katastrofične kao posljedica Prvog svjetskog rata (Slika 17) [78]. Kroz predmete koje slikaju ekspresionisti izražavaju bolesna stanja modernog čovjeka, njegovu tjeskobu, paniku i otuđenost [79]. Prirodu i sredinu u kojoj žive doživljavaju kao neprijateljsku zbog čega je slikaju deformiranom. Ta je deformacija kompozicije i figure vizualno obilježje kojim je umjetnik u sliku prenosio intimno iskustvo neugode [79]. Izravnost emocionalne ekspresije prikazuje se karakterističnim debelim iskrivljenim formama i napadnim bojama, a boja općenito koristi se kao simbol slikareve unutrašnjosti [80]. Ekspresionisti ističu važnost emocionalnog doživljaja kao testa moralnih i umjetničkih vrijednosti. Današnja povijest umjetnosti razlikuje tri faze ekspresionizma: predratni, ratni i poslijeratni. Predratni ili kozmički ekspresionizam je njegova prva faza u kojoj se unutarnja ekspresija projicira prema nečemu van zemaljskom ili nebeskom. Ratni

ekspresionizam obilježen je živim i pretjerano grotesknim slikama unutarnjeg užasa proizašlog iz žrtava Prvog svjetskog rata. Slike su najčešće grozne, ponekad čak i morbidne ili bolesne, a njihova je temeljna svrha ilustriranje unutarnje emocije koja se protivi besmislenosti rata. Treća faza je poslijeratni ili socijalni ekspresionizam u kojoj se tematika usmjerava prema čovjeku, socijalnom aspektu i kritici otuđenog suvremenog društva.[78]

Slika 17: *Anxiety*, Edvard Munch
(<https://paintru.com/products/edvard-munch-anxiety>)

Dadaizam

Dadaizam, poznat još kao Dada nastaje 1916. godine u jednom Švicarskom kafiću gdje se sklanja velik broj umjetnika za vrijeme Prvog svjetskog rata, a pokrenut je u znak protesta protiv bespotrebnog krvoprolića [81]. Drži ulogu jednog od avangardnih umjetničkih pokreta, a ime mu je dodijeljeno nasumičnim otvaranjem francusko-njemačkog rječnika, nastalo od francuske riječi *dada* što znači drveni konjić [81]. Razlog osnivanja ovog pokreta bila je moralna potreba i neukrotiva želja da se postigne apsolutni moral [82]. Pokretom su umjetnici željeli naglasiti besmislenost civilizacije koja uništava samu sebe, a on teži rušenju i uništenju

starih načela i zakonitosti logike, te ismijava takozvanu vječnu ljepotu za kojom su tragali umjetnici [83]. Dadaizam se u svakom gradu u kojem se javlja očituje na različite načine, kao reakcije pojedinih umjetnika na događanja koja su se dešavala oko njega, no neka glavna obilježja zajednička svima su mu cinizam, besmislenost, anarhija, te negacija svake logike i razumnih misli [81, 82]. Umjetnici odbijaju realizam i anarhistički su nastrojani prema bilo kakvim pravilima i umjetničkoj tradiciji. Besmisлом i destrukcijom u umjetnosti željeli su prikazati stvaran besmisao i uništenje u suvremenom životu, dakle prenosili su osjećaje iz stvarnosti u umjetnost. Željeli su pokazati sve mane i nedostatke društva, ismijavali su umjetnost i njene uloge u društvu, koristili ju kao provokaciju, te su svojim djelovanjem izazivali bijes i bili proganjani [83]. Završetkom Prvog svjetskog rata dadaizam se širi u Berlin, Köln, Pariz i New York [81]. 1922. godine se gasi i na njega se nastavlja nadrealizam [82].

Nadrealizam

Nadrealizam je umjetnički pokret nastao u Parizu koji se razvija neposredno nakon dadaizma [84]. Umjetnici ovog doba su, kao i futuristi, prelazili sve zakone i običaje, ali umjesto u borbi s društvom, okrenuli su se od stvarnosti i usmjerili svoj rad istraživanju ljudskog duha za koji su smatrali da je potisnut i ugušen društvenim pritiscima [84]. Umjetnost ovog doba oslanja se na teoriju psihijatra Sigmunda Freuda prema kojoj čovjek ima dvije naravi, svjesnu, budnu narav, te onu podsvjesnu, potisnutu odgojem i zakonima zajednice koja se oslobađa tek u halucinacijama i snovima [84]. Nadrealiste je više zanimala ova druga pa iz tog razloga veliku pozornost posvećuju snovima i mašti iz koje prolazi najveća inspiracija pošto se tek u snu čovjek oslobađa vladavine logike, a njegove misli funkcioniraju slobodno. Radovi nadrealista međusobno se razlikuju tematski, stilski i estetski. Neki su umjetnici eksperimentirali raznim novim tehnikama kojima su nastojali uključiti automatizam u stvaranje likovnog djela dok su drugi fotografskom točnošću slikali nestvarne prizore u kojima su se javljali fantastični krajolici, ljudsko-životinjske spodobе i razni neobični predmeti [84]. Prva je grupa slikara koristila tehnike kao što je kolaž, dok se druga kod stvaranja se služi preciznijim tehnikama, čineći vizije koje pripadaju dimenziji uma gotovo opipljivima. Na svojim slikama umjetnici miješaju ono nama vidno s nestvarnim, a česti su motivi nespojivi oblici u biološkom svijetu, odnosno ljudsko tijelo u kombinaciji sa raznim vrstama životinjskog i predmeti u neočekivanim odnosima s okolinom i raznim izobličenjima. Te, u stvarnosti nemoguće kombinacije, umjetnici nastoje što točnije prikazati

te tako stvaraju realistično naslikane slike sna. Najčešće teme su spomenuti snovi i halucinacije, fantazije, te erotični ili apokaliptični prizori (Slika 18) [84].

Slika 18: *The Temptation of Saint Anthony*, Max Ernst
(<https://fantasticvisions.net/artists/max-ernst/>)

Pojačanim napretkom znanosti i tehnologije nakon nadrealizma pojavljuju se i druge struje umjetnosti među kojima su op art, pop art, minimalizam, te konceptualna i suvremena umjetnost, no ta daljnja razdoblja nisu toliko bitna za ovaj rad pa se neće ni obrađivati.

5. Likovne tehnike

Likovne tehnike jesu materijali i način na koji ih umjetnik koristi pri oblikovanju svog likovnog djela, a dijele se na slikarske i kiparske. Pod pojmom slikarskih tehnika podrazumijevaju se, uz slikarske, i crtačke i grafičke tehnike s obzirom na dvodimenzionalni karakter crteža, slike i grafike, iako većina likovnih škola razdvaja odsjek slikarstva i grafike.[85] U ovom radu fokus je stavljen na slikarske tehnike.

Materijali koji se koriste pri stvaranju dvodimenzionalnih likovnih djela, odnosno slika, neizostavan su dio stvaralačkog procesa stoga ćemo ih u ovom poglavlju malo detaljnije objasniti. Odabirom materijala, odnosno slikarske tehnike kojom će raditi, umjetnik čini prvi korak prema ostvarenju svoje slikarske vizije. Vrsta materijala koju odabere direktno utječe na formalne karakteristike djela, no neovisno o svojstvima tih materijala ukoliko je umjetnik tako naumio može ih preoblikovati u potpuno suprotne [85].

Slikarske tehnike su najrasprostranjenije tehnike u klasičnom umjetničkom stvaranju. Postoji više podjela, a jedna od njih dijeli ih na mokre i suhe [86]. U mokre spadaju tempera, akvarel, gvaš, ulje, akril, batik, freska i enkaustika, dok su suhe pastel, vitraj, mozaik, kolaž i tapiserija [86]. Izrada većine boja može biti ručna ili tvornička. U prošla su vremena umjetnici bili prisiljeni sami izrađivati boje, no danas su stvari lakše pošto su tu ulogu preuzele tvornice za izradu slikarskog materijala. Iako većina ljudi današnjeg vremena kupuje boje, poželjno je znati i njihovo ručno pravljenje, ne samo zbog štednje nego i zbog boljeg upoznavanja sa materijalima. Osoba koja je jednom slikala bojama koje je sama proizvela može primijetiti ogromnu razliku između takvih i tvornički proizvedenih boja.

Tempera

Riječ tempera dolazi od latinske riječi *temperare* što znači miješati, a tempera je slikarska tehnika gdje boja nastaje miješanjem pigmenta s otopinom ljepila i vezivnog sredstva po čemu je i dobila ime [87]. Kod slikanja se koriste guste, neprozirne pokrivne boje u koje dodajemo malo vode, te ih možemo posvijetliti, potamniti ili stvoriti različite tonove miješajući ih jedne s drugima. Kod ove je tehnike poželjno izbjegavati sirove boje iz tube i što je više moguće miješati na paleti koja bi za najbolje uvjete trebala biti izrađena od metala, plastike ili pleksiglasa [87]. Još jedna prednost ove tehnike je što temperna boja pravi film koji nije topiv u vodi što nam omogućuje preslikavanje dijelova slike koji nam ne odgovaraju [87]. Proces sušenja je brz i boja nakon njega posvijetli i ima mat karakter, a idući

se sloj boje može nanositi već nakon nekoliko minuta. Primanje uz podlogu je odlično ukoliko su slojevi tanki, dok će deblji sloj rezultirati raspucavanjem i ljuštenjem. Što se tiče podloge koristi se hrapavi papir, drvo od kojih je najotpornije i najtrajnije hrastovo ili pak platno, a kistovi kojima se slika moraju biti čvrsti i plosnati.

Akvarel

Povijest akvarela kao likovnog izraza seže još u 2. stoljeće prije Krista u stari Egipat, iako su počeci takve vrste slikanja vidljivi još u špiljskom slikarstvu [88]. Akvarel jesu boje čiji je pigment fino mljeven, povezan vezivom, smješten u posudice i topiv u vodi, po čemu je i dobio ime [89]. Iako mnogo ljudi misli kako je jednak dječjim vodenim bojama korištenim u školi, akvarel za umjetnike drugačije je kvalitete od vodenih boja, a najčešće ga nalazimo u malim kockicama koje se mogu zasebno kupiti. Za ovu tehniku potrebno je znati mogućnosti izražavanja i imati izvježbanu ruku. Kao posljedica slabe zasićenosti topila pigmentom boja je transparentna tako da preklapanjem boja jedne preko druge nastaju nove nijanse što pruža dodatne mogućnosti slikanja, no to možemo i sami kontrolirati omjerom vode koju dodajemo. Kod ove slikarske tehnike bijela se ne koristi već se ostavlja boja papira. Pošto su boje izrazito svijetle zatamnivanje se postiže slikanjem plohe preko plohe. Potrebno je da papir na kojem se slika bude hrapav kako bi skinuo boju s kista i onemogućio boji da se razlije. Najčešće se slika na suhom papiru bijele boje, no postoji mogućnost namakanja podloge što rezultira razlijevanjem boje i ulaženje boje u boju sa zanimljivim likovnim efektima [89]. Kist koji se koristi za vodene boje mnogo je mekši od onog za tempere i nije plosnat.

Gvaš

Gvaš je tehnika slikanja vodenim bojama kod koje se pigment miješa s gustom bijelom ili crnom bojom i veže na podlogu vodo-topivim vezivom, laički rečeno gvaš je polu gusta boja koja se dobiva miješanjem bijele ili crne tempere sa vodenim bojama. Dolazi od francuske riječi *gouache* što znači gust [90]. Za razliku od akvarela, kod ove tehnike bjelina papira ne igra važnu ulogu pošto je gvaš gust i neproziran, a tonovi boja slikaju se kao kod tempere. Što se tiče papira najčešće se koriste tonirani papiri veće gramaže ili kartoni kod čijeg se odabira posebna pažnja posvećuje finoći podloge. Naime, iako je gvaš pokrivna tehnika, reljef podloge značajno utječe na njegov karakter te se iz tog razloga najčešće koriste podloge finijeg zrna no kod akvarela [90]. Nanošenjem na podlogu brzo se suši, a kad se osuši boja

posvijetli te daje efekt koji liči na pastelno slikarstvo [90]. Tehnikom gvaša može se slikati pokrivno, polu pokrivno i lazurno⁸.

Ulje

Ulje je slikarska tehnika pomoću pigmenata pri čemu se kao vezivno sredstvo koristi masno oksidirajuće ulje, čisto ili sa dodacima smole, voska i drugih pomoćnih sredstava koja daju boji specifični optički efekt [91]. Najčešća podloga kod ove slikarske tehnike su različite vrste platna, a najveću kvalitetu smatra se da ima laneno platno. Ulja koja se koriste za pripremu uljane boje biljnog su porijekla, a dijele se na sušiva među kojima su laneno, orahovo i makovo, polusušiva u koja spadaju pamučno sojino i suncokretovo, te nesušiva gdje ubrajamo maslinovo i ricinusovo [91]. Tanak sloj sušivih ulja na neupijajuću podlogu u kratkom vremenskom periodu stvara čvrst i elastičan film, polusušiva tek nakon dužeg vremena daju film koji se pod određenim uvjetima i dalje može vratiti u početno stanje, a nesušiva ulja nikad ne otvrdnu [91]. Važno je napomenuti kako više temperature i suh zrak doprinose sušenju dok hladnoća i vlaga imaju učinak suprotan tome, ali isto tako duže izlaganje zračenju sunčeve svjetlosti izaziva pucanje filma [91]. Uljane boje se u procesu sušenja ne mijenjaju, a suše se sporije od tempere što nam omogućuje stvaranje nježnih prijelaza i tonova koji se stapaju jedni s drugima. Starenjem slike, svi tonovi uljanih boja postaju dublji, ali i transparentniji tako da se na starijim slikama vide i crteži koji su bili preslikani. Uz to, s uljem možemo slikati pokrivno, lazurno, impasto⁹, sjajno ili mat.

Akril

Akril je slikarska tehnika u kojoj se kao vezivo koristi disperzija akrilne smole koju nazivamo akrilna emulzija [92]. Akrilne boje posjeduju obilježja raznih slikarskih tehnika: postojanost tempera, lazurnost akvarela, punoća i pastelnost gvaša, te dubinska svjetlost i sjaj uljanih boja. Mogu se nanositi u debelim i tankim slojevima što omogućuje umjetniku da kombinira tehnike slikanja ulja i akvarela. Dok se uljane boje suše oksidacijom i polimerizacijom, akrilne se boje suše isparavanjem vode iz boje [92]. Vrijeme sušenja je brzo, traje 5 do 50 minuta, a ovisi o debljini filma [92]. Sušenjem ne dolazi do deformacije boje tako da se kod debelih slojeva na samo površinski osušen sloj može nanositi novi bez opasnosti od pucanja [92]. Boje su topive u vodi, a nakon sušenja su vodootporne što znači da se dodavanjem vode u boju ona razvodnjava i rezultira efektom koji nalikuje akvarelu, no kad se boja jednom osuši

⁸ Lazurno – tanak, gotovo proziran sloj boje koji se nanosi na suhe dijelove slike kako bi se dobio određeni ton

⁹ Impasto – slikanje debelim slojem boje

ne može se mijenjati ponovnim dodavanjem vode, za razliku od akvarela. Isto tako imaju velike mogućnosti uporabe, a posebno su pogodne za dobivanje različitih tekstura i reljefnih slika. Što se tiče podloge, akrilne boje imaju sposobnost vezanja na hrpu različitih površina, no puno se bolje primaju na porozne podloge nego na glatke površine. Ukoliko se nanose na glatke površine vodi se računa o tome da podloga ne bude masna, a boja se nanosi tapkanjem [92].

Batik

Batik je jedna izrazito slabo poznata slikarska tehnika, tehnika ručnog oslikavanja tekstilnih materijala uz pomoć voska. Riječ batik dolazi od javanske riječi *tik* što u prijevodu znači mrlja ili točka [93]. Ovom je tehnikom moguće izrađivati razne unikatne predmete kao što su platnene vrećice, jastučnice, draperije, šalovi i tome slični proizvodi. Izvodi se tako što se najprije željeni dizajn lagano nacrtava na materijal sa grafitnom olovkom nakon čega se ugrijani tekući vosak nanosi na područja koja želimo da ostanu izvorne boje tkanine. Nakon nanošenja voska tkanina je spremna za bojenje koje se postiže na način da se materijal umače u veliku posudu punu boje. Vrijeme koje tkanina bude u toj posudi određuje nijansu boje, što je duže držimo unutra boja će biti tamnija. Nakon postizanja željene nijanse materijal se mora osušiti nakon čega se nožićem skida postojeći vosak, spužvom namočenom u vruću vodu prelazi se po područjima na kojima je bio vosak, te se nanosi novi na područja na koja umjetnik ne želi da se druga boja prima [94]. Postupak se ponavlja onoliko puta koliko boja želimo da finalni produkt sadrži.

Freska

Freska je vrsta zidnog slikarstva koja se izvodi na zidu ili stropu građevine, a uključuje uporabu pigmenata otopljenih u vodi koji se nanose na svježe ožbukani zid. Naziv potječe od talijanske riječi *fresco* što znači svježe, a radi se o najstarijem poznatom slikarskom mediju koji se koristio još u prapovijesti, a usavršen je u Italiji u doba renesanse [95]. Ova tehnika doprinosi monumentalnosti, izdržljiva je i ima mat površinu, te se najčešće spominje kada je riječ o sakralnom slikarstvu. Postoje dvije vrste freski, a to su buon fresco i fresco secco [96]. Kad je riječ o fresko-slikarstvu podrazumijeva se da umjetnik prije početka oslikavanja građevine ima pripremljenu skicu slike na nekom kartonu ili papiru. Buon fresco trajnija je tehnika koja uključuje nanošenje tri sloja vapna i pijeska u omjeru 1:2 na način da se nanese 2 grublja sloja uzastopno na kojima se, nakon što se osuše i otvrdnu, rade obrisne linije prizora koji se slika, te se tek nakon toga nanosi treći, finiji sloj [96]. Treći sloj nanosi se pažljivo na

temelju prije iscrtanih konturnih linija i to samo na onoliku površinu zida koliku umjetnik može obojati u jednoj sesiji [96]. Važno je da granice tih linija na kraju budu neprimjetne. Nakon nanošenja zadnjeg sloja na određeni dio slike nanosi se pigment čije se čestice povezuju s česticama vapna i pijeska, te se zajedno suše. Time boje postaju sastavni dio površine zida što im daje veliku postojanost i otpornost na starenje. Boje koje se koriste za fresko slikarstvo otporne su na vapno i topive u vodi. Ova vrsta fresko-slikarstva izrazito je zahtjevna i iziskuje visoke slikarske vještine pošto umjetnik mora djelovati brzo, dok je žbuka mokra, te kasnije ne može ispraviti pogreške [96]. Fresco secco ili suha freska je tehnika fresko-slikarstva gdje se boja nanosi na osušenu žbuku koja se prije slikanja namoči vapnom, te se u tom mokrom stanju na nju nanosi pigment [96]. Kod ove tehnike boje ne prodiru u žbuku nego formiraju površinski film, kao bilo koja druga boja pa zbog toga češće dolazi do zidnih oštećenja. Ovaj način slikanja koristan je za detaljno slikanje ili preradu buon freske [96].

Enkaustika

Enkaustika je antički način slikanja gdje se kao vezivo koristi ugrijani, rastopljeni vosak koji se miješa sa pigmentom u prahu. Ona spada u jednu od najstarijih slikarskih tehnika, a dolazi od grčke riječi *enkaiein* što znači izgarati pošto se temperatura koristi tokom cijelog postupka [97]. Iako djela rađenih enkaustikom ima malo, pronađene slike stare dvije tisuće godina rađene enkaustikom i dalje su u izvrsno očuvanom stanju. Točan način slikanja u povijesti nije potpuno poznat, no vjeruje se kako se najprije vosak tali na temperaturi između 64 i 660 stupnjeva i miješa se sa pigmentom direktno na slici ili se oblikuje u kockice koje se zagrijavaju na vrućoj metalnoj paleti potrebnu viskoznost [98]. Boja se kistom ili ugrijanom brončanom lopaticom u gustom, tekućem stanju nanosi na podlogu, a ono na što se posebno obraća pažnja jest temperatura koju treba regulirati jer ukoliko je previsoka vosak će se razdvojiti od boje, a osim toga neki će pigmenti neotporni na zagrijavanje promijeniti ton [98]. Kako bi boja ostala što duže u tekućem stanju podloga na kojoj se slika također je zagrijana. Boje se suše čim se vosak stegne, a naknadne korekcije vrše se ugrijanim nožićima i različitim šiljastim alatima [98]. Po završetku djela slika se polira mekom krpom kako bi dobila sjaj [98]. Što se tiče podloge, tehniku enkaustike moguće je izvoditi na gotovo svim tipovima podloga: dasci, platnu, zidu, papiru i metalnim pločama, a u prošlosti se najviše radilo na drvenoj podlozi ili zidu.

Pastel

Pastel je slikarska tehnika nastala miješanjem boje u prahu s minimalnom količinom gumenog veziva od kojih se najboljom vrstom smatra tragant, od čije se mješavine na kraju oblikuje suha boja u štapićima [99]. Pastel je po svom karakteru sličan kredi ili ugljenu, no njegova je boja puno kvalitetnija. Trag pastela je mekan i baršunast, a ovisno o količini i vrsti veziva, te vrsti pigmenta proizvodi se u tri do četiri tvrdoće [99]. Kad se nanese, pastel se može razmazivati prstom, papirom, filcom ili vaticom, po svojoj je kvaliteti nježan i transparentan pa tako preklapanjem ili miješanjem dviju boja možemo dobiti treću [88]. Mekši pasteli pogodni su za tonske gradacije i ispunjavanje površina dok su oni tvrdi namijenjeni linearnim crtežima ili konturiranju objekata. U današnje vrijeme proizvode se i uljani i voštani pastel koji daju intenzivnije boje, ali nemaju isti karakter mekoće kao suhi pastel. Podloga za pastel može biti svaki papir ili karton koji svojom teksturom dozvoljava da se trag poteza bojom zadržava na površini mehaničkim putem zbog čega glatke papire valja izbjegavati [99]. Motiv se može slikati na bijelom ili toniranom papiru, a posebno su zanimljive slike na tamnim podlogama gdje motiv još više dolazi do izražaja. Pastel se najčešće koristi u kombinaciji s drugim slikarskim tehnikama.

Mozaik

Mozaik je tehnika monumentalnog slikarstva gdje se slika formira redanjem raznobojnih, manje ili više pravilnih, plošnih komadića kamena, stakla ili neke keramike [100]. Premda zvuči jednostavno, kako bi nastalo takvo djelo potrebno je mnogo vještine i rada što objašnjava zašto su se ovom tehnikom uglavnom ukrašavale značajnije javne građevine kao što su hramovi, katedrale i dvorovi. Mozaikom se najčešće oslikavaju zidne, podne ili svodne površine pri čemu su podni mozaici uglavnom od kamenčića dok zidni mogu biti i od drugih materijala [101]. Govoreći o procesu izrade, kao kod svakog dijela u likovnoj umjetnosti temeljni dio je skica koja ne mora biti posebno precizna i detaljna iz razloga što je u ovoj umjetnosti gotovo nemoguće ispoštovati je u potpunosti, te se velik dio djela osmisli tek tijekom samog procesa [100]. Proces počinje pripremom kamenih kockica koje se dobivaju usitnjavanjem različitih vrsta obojenog kamena prilagođenim čekićem kod čega je potrebna uvježbana i precizna ruka jer svaki kamen ima svoj način lomljenja, odnosno jačinu i kut pod kojim ga treba udariti kako bi se dobio željeni oblik kockice [100]. Zatim, postoje dva osnovna načina izrade mozaika: redanjem ili ubadanjem kockica. Tehnika redanja kockica izvodi se na način da se kockice lijepe vodotopivim ljepilom na karton na koji je prenesena skica sa razmacima od 1 mm u koje se kasnije ulijeva vezivni materijal kako bi ih držao na

okupu [100]. Nakon vremena potrebnog da se materijal stegne mozaik se podiže, sa njega se ispire karton i ljepilo kojim su kockice privremeno bile učvršćene [100]. Drugi je način ubadanje kockica, ovisno o obliku i boji, direktno u svježi vezivni materijal. Kao što je rečeno, to su dva osnovna načina izrade koja se po potrebi prilagođavaju formatu i obliku podloge na koju će kasnije mozaik biti ugrađen.

Vitraj

Vitraj ili vitraž je vrsta zidnog slikarstva izrađena tehnikom spajanja segmenata oslikanog stakla olovnim okvirima u estetsku cjelinu. Stavljen na prozor, ili druge predmete kroz koje prolazi svjetlost, vitraj se mijenjao s promjenom svjetlosti i time oživljavao unutrašnjost arhitektonske građevine u kojoj se nalazio. Najčešće su to bile sakralne građevine od kojih su se posebno isticale kršćanske crkve, a teme koje su se obrađivale bile su religioznog karaktera. Izvana se obojano staklo jedva razlikovalo od boje zidova, dok se iznutra širio nevjerojatan spektar igre boja i svjetla, te je zbog toga vitraj doprinosa svečanom i mističnom ugođaju prostorije u kojoj se nalazio [102]. Umjetnost vitraja potječe iz razdoblja gotike i dugo je vremena, isto kao i njeni autori, bila gledana samo kao sporedna umjetnost [102]. Suprotno tome, danas se vitraji izrazito cijene i gledaju kao zasebna umjetnička djela. Što se tiče umjetničkog procesa, teško je sa sigurnošću reći na koji su način srednjovjekovni vitraji bili izrađivani, od koliko su se dijelova sastojali i kojim redoslijedom je tekao proces izrade. Sve što se može potvrditi je kako se najprije, kao i kod svake vrste umjetnosti izrađivala skica po kojoj se radilo, nakon čega bi se staklo izrezalo na komadiće i kasnije obojalo, te se zatim umetalo u metalnu konstrukciju tvoreći prije zamišljenu sliku [102]. Staklo kojim umjetnik radi kod ove je tehnike puno šire od komadića kamena kojima se radi u mozaiku.

Kolaž

Kolaž je slikarska tehnika koja nastaje lijepljenjem različitih i raznobojnih materijala na podlogu, po čemu je i dobila ime – francuska riječ *collage* što znači lijepljenje [103]. Tehnika kolaža pojavljuje se početkom 20. stoljeća te se od tada većinskim dijelom koristi kod izrade avangardnih radova [104]. Prvi su se njome služili kubisti, a nakon toga postala je i omiljeno sredstvo likovnog izražavanja dadaista, nadrealista i pop-artista. Kod ove se tehnike posebno mora paziti na odnos pozadine i objekata koje želimo istaknuti, a kod toga su bitne sljedeće karakteristike: dominantnost veličine, boja, oblika ili tekture kako bi konzumentu glavni predmet fotografije prvi upao u oko, ravnoteža cijele slike, njen kontrast i jedinstvo [105]. Kolaž uključuje širok spektar materijala među kojima su papir, isječci iz novina, fotografije,

koža, drvo, tekstil, pijesak i sve tome slično, a kao podloga se najčešće koristi karton ili papir malo veće gramaže. Obrnuti postupak od kolaža je dekolaž kod kojeg se najprije nalijepi više slojeva papira na podlogu nakon čega se rezanjem papira dolazi do željenih likova i rješenja [103].

Tapiserija

Tapiserija je posebna slikarska tehnika u kojoj motivi nastaju povlačenjem niti potke¹⁰ kroz niti osnove¹¹ [106]. Vrsta je primijenjene umjetnosti, te ima dekorativnu funkciju ukrašavanja zidova. Danas je to izrazito rijetko no u prošlosti su se tapiserijama pokrivala zidne plohe, kreveti, sjedala, vladarska prijestolja, vješale su se na prozore, vrata i oko kreveta. Tapiserist treba biti odličan poznavatelj tehnološkog postupka tkanja. Tehnika se izrađuje na tkalačkom stanu, stroju na koji se prije početka procesa postavljaju niti osnove koje služe kao podloga pri tkanju. Kod procesa izrade se, kao što je spomenuto između niti osnove pomoću čunka prevlače niti potke koje oblikuju motive, te se te niti nakon povlačenja pritiskuju "češljem" [106]. Finalni produkt dobiven tehnikom tapiserije je tkani ćilim, najčešće tepih sa motivom koji se vješa na zid, no može imati i bilo koju prije spomenutu namjenu [106]. Korišteni materijali po sastavu mogu biti vuneni ili svileni, a motivi tapiserija najčešće su figurativni, biljni i ornamentalni.

¹⁰ Potka – horizontalni konci kod tkanja

¹¹ Osnova – vertikalni konci tkanja

6. Interpretacija djela

U ovom poglavlju interpretirat će se životni rad i djela odabranih autora iz različitih razdoblja likovne umjetnosti. U najčešćem nam slučaju likovna nam djela pokušavaju nešto ispričati, prenijeti određenu ideju ili slikarevo viđenje svijeta, stoga ih je važno naučiti čitati. To je čitanje ponekad teško izvedivo samim pogledom na djelo zbog čega je važno istražiti ga, a osnovni parametri kod te radnje su mjesto i vrijeme nastanka djela, tehnika, uvjeti u kojima je ono nastalo, te neizostavni podaci o autoru i njegovom životu. Dakle, promatrajući širi kontekst slike, razdoblje u kojem je nastala i život slikara u tom razdoblju lakše ćemo uočiti iz koje je ideje i osjećaja ona nastala. Djela nekih umjetnika pravi su odraz njihova života, te kako bi zapravo shvatili njihovo stvaralaštvo moramo dobro proučiti njihov način života i razmišljanja u određenim razdobljima što ćemo i učiniti u nastavku. Kod interpretacije radova posebno ćemo obratiti pozornost na glavne teme ovog rada, odnosno korištene boje i simbole.

Vincent van Gogh

Vincent Willem van Gogh, nizozemski slikar, danas poznat kao jedan od najvećih u povijesti, pravi je primjer umjetnika čija su djela odraz njegova života. Osim što je bio najistaknutiji postimpresionist, smatra se i prethodnikom ekspresionizma po tome što je strastveno pokušavao izraziti u svojim slikama ono što se ne može izraziti [78]. U svojim je radovima davao izraz sirovog i grubog svijeta u kakvom je živio, a ipak je u njemu pronalazio najsvjetlije i najsjajnije detalje. Osim toga, jedan je od prvih umjetnika koji je deformirao prirodni oblik, da bi postigao što jaču i intenzivniju izražajnost [78]. Iako je za vrijeme svog života odavao dojam nesređene i neurotične osobe, koja je činila nekima nerazumljive poteze, neupitno je da je bio genije, usamljenik i neshvaćeni slikar koji je živio svoju umjetnost [107]. Tijekom svog života prodao je samo jedno umjetničko djelo, Crveni vinograd slikan 1888., no u kasnom 20. stoljeću, nakon njegove smrti njegovi radovi postaju zapanjujuće popularni, a on ulazi u povijest kao jedan od najpoznatijih slikara svih vremena. Uz to, smatra se najistaknutijim mučenikom u svijetu umjetnosti, što je zaključeno na temelju njegova života i načina razmišljanja koji je vidljiv u pismima poslanim bratu [108].

Rođen je 30. ožujka 1853. godine u Zundertu, malom gradiću na jugu Nizozemske. Na dan njegovog rođenja njegovu je obitelj ispunjavao strah zbog sudbine koja ih je prije godinu dana snašla. Naime, te su godine pri porodu izgubili sina čije je ime Vincent naslijedio, a ta energija brige, sumnje i straha obilježila je cijeli Vincentov život [107]. Kao dijete bio je stidljiv i samovoljan dječak koji je volio životinjski i biljni svijet, a najviše je bio vezan za

svog četiri godine mlađeg brata Thea, o kojem je kasnije i ovisio. Odrasli su zajedno u ozračju ljepote, boja i zvukova, među žitnim poljima i mirisnim šumama, no sa dvanaest je godina bio primoran napustiti voljeno mjesto i uputiti se u novi život [107]. Sa šesnaest godina radio je u Haagu kao trgovac umjetnina, a četiri godine nakon sa tim se istim poslom seli u London. Taj svakodnevni kontakt s umjetničkim djelima probudio je njegov umjetnički senzibilitet te je ubrzo stvorio ukus za razne vrhunske nizozemske slikare, no u tom djelu života još ni ne pomišlja na bavljenje umjetnošću [108]. Godinu nakon useljavanja u London doživljava i prvo ljubavno razočaranje koje ga je skroz promijenilo. Počeo se povlačiti u sebe, bivao je usamljen, tih i potišten, te se okrenuo vjeri tražeći u njoj spasenje [107]. Potpun pad desio se u trenutku kad je ostao bez posla, ispunjen dubokim razočaranjem i beznađem otvarao se jedino svom bratu Theu putem dugačkih pisama koje su izmjenjivali od 1872. godine pa sve do njegove smrti [107]. Ta su pisma bila puna razumijevanja, podrške i ljubavi, no njegov je brat jednom prilikom izjavio kako mu se čini da u Vincentu prebivaju dvije osobe koje se međusobno izmjenjuju, jedna izuzetno darovita, nježna i profinjena, te druga, egoistična i tvrda srca [107]. Živeći u Engleskoj Vincent se zapošljava kao učitelj jezika i propovjednik, nakon čega se 1877. godine vraća u Nizozemsku gdje radi kao prodavač knjiga [108]. Ispunjen željom da služi nemoćnima kasnije odlazi obavljati misionarski posao siromašnom stanovništvu Borininga u Belgiju gdje krajem 1879. doživljava prvu veliku duhovnu krizu [108]. Naime, živeći među siromašnima bezbrižno je davao svoju robu, no crkvene su ga vlasti odbacile zbog previše doslovnog tumačenja kršćanskog učenja [108]. Bez zarade, osjećajući kako mu je uništena vjera potonuo je u očaj i povukao se od svih. Tek je nakon tog preokreta, 1880. godine, otkrio u sebi impuls koji ga je potaknuo da slika, te je odlučio kako će njegova misija biti pomoću umjetnosti donijeti utjehu čovječanstvu.

Njegova umjetnička karijera bila je izuzetno kratka, trajala je samo deset godina, a tijekom prve dvije godine tog razdoblja, gotovo se u potpunosti ograničio na crteže olovkom i akvarelom [109]. 1881. godine otišao je na studij crtanja na Briselsku akademiju nakon koje se preselio u dom svog oca u Nizozemsku gdje je naporno radio, ali je ubrzo uočio poteškoće u samoobrazovanju i potrebu traženja vodstva iskusnijih umjetnika pa tako krajem godine odlazi u Haag kako bi radio s tamošnjim slikarom krajolika [109]. Tijekom tog vremena posjećuje muzeje, upoznaje druge slikare i širi svoje znanje, a već 1882. počinje eksperimentirati uljanim bojama. 1883. osjetio je potrebu da bude na mirnijem mjestu i iskusi ljepote prirode, te povodom toga odlazi u Drenthe, izolirani dio sjeverne Nizozemske gdje, pošto u malenom mjestu nikoga nije poznao, a nije imao ni novaca da unajmi modele koji

bi mu pozirali, slika seljake i radnike u prolazu. Nakon tri mjeseca seli se u Nuenen gdje prebiva veći dio 1884. i 1885. godine. Tijekom tih godina njegova umjetnost postaje odvažnija i sigurnija, a najčešće slika tri vrste tema: mrtvu prirodu, pejzaž i lik, koje su kao i prije međusobno povezane sa svakodnevnim životom seljaka i teškoćama koje su oni trpjeli [109]. Taj seljački žanr koji je uvijek slikao povezan je sa pokretom realizma koji je uvelike utjecao na Van Gogha isto kao i *Germinal*, roman Emila Zole o rudarskoj regiji Francuske na temelju čijih socijalnih kritika slika većinu slika tog perioda među kojima su *Tkalci* i *Potrošači krumpira* [109]. Njegovo razumijevanje slikarstva brzo se razvijalo, uz pomoć promatranja tuđih radova naučio je prikazati svježinu vizualnog dojma, ali i važnost utjecaja boje na čovjeka. To ga je učenje dovelo do saznanja o Petru Paulu Rubensu koje je potaknulo njegov iznenadni odlazak u Antwerpen u Belgiji gdje se mogao vidjeti najveći broj njegovih djela [109]. Otkrivanje Rubensonovog načina slikanja i njegova sposobnost izražavanja raspoloženja kombiniranjem boja bila je presudna u razvoju Van Goghovog stila, a paralelno s tim, otkrio je i impresionističku sliku [109]. Ta su saznanja utjecala na njega više od akademskih načela na Antwerpnskoj akademiji koju je u to doba pohađao što je dovelo do raznih sukoba pa tako 1886. godine odustaje od akademije i naglo odlazi svom bratu Theu u Pariz. Tamo, još uvijek zaokupljen poboljšanjem svoga crteža upoznaje umjetnike koji su ga informirali o najnovijim zbivanjima u francuskom slikarstvu, a njegov ga je brat upoznao i sa slikarima grupe impresionista. Promjene koje njegovo slikarstvo proživljava od tad pa sve do veljače 1888. dovode do stvaranja njegovog osobnog izraza i stila slikanja. Tmurne, tamne, zemljane tonove njegovih dosadašnjih radova mijenjaju vedre boje, dakle njegova paleta postaje šarenija i čišća sa najčešće korištenim nijansama žute i plave, tonovi su svjetliji, a vizija manje tradicionalna.

Tako se napokon, početkom 1888. godine njegov postimpresionistički stil iskristalizirao što je rezultiralo raznim remek djelima. Isto tako, te se godine, umoran od gradskog života, seli u jugoistočnu Francusku [109]. Slike koje je stvorio tijekom sljedećih dvanaest mjeseci sa raznim prikazima pogleda na grad i okolicu, interijera i eksterijera kuće, pejzaža, suncokreta, portreta raznih prijatelja i autoportreta obilježile su njegovo prvo veliko razdoblje. U tim se radovima trudio uvažavati vanjski, vizualni aspekt lika i krajolika, no našao se nesposoban ugasiti svoje osjećaje prema slikanoj temi što je izrazio naglašavanjem kontura predmeta i pojačanim učincima boje [109]. Tako napušta tradicionalne tehnike slikanja u čije je savladavanje nekoć ulagao velike napore, te daje slobodu svojoj individualnosti. Njegova djela tog razdoblja sjaje čudesnom životnošću i ljepotom. Sve je u intenzivnim bojama,

pojednostavljenim oblicima dočaranim valovitim crtama koje ostavljaju dojam duboke senzibilnosti. Jedan od najpoznatijih ciklusa nastalih u tom vremenu su slike suncokreta koje se mogu smjestiti u pravac postimpresionizma, ali na neki način i simbolizma pošto je njihova simbolika bila osobna, daleka promatračima djela [110]. Naslikani suncokreti su moćni, dramatični, neki u cvatu, a neki već uveli, kao da je cijeli život uspio smjestiti u jednu vazu. U tim nesavršenim, a opet u potpunosti savršenim oblicima suncokreta očituju se život i smrt istovremeno. Njima nam želi poručiti kako sve podliježe starenju i truljenju, ali ono što ostaje je sjaj ulovljenog trenutka, izraz ljepote duše. Osim toga, suncokrete vidi i kao duše koje se okreću svjetlu, slijedeći Krista. Boju nanosi gustim i nemirnim potezima kista tako zaneseno, da je na nekim mjestima debeli namaz, dok se na nekim mjestima vidi platno. Ti su nanosi boje, ali i snaga samog suncokreta prikazali ne samo njegov novi umjetnički izražaj, već i njegovo duševno stanje i željeni odmak od toga da se smješta u zadane okvire [110]. Van Goghov stil bio je spontan i instinktivan, radio je velikom brzinom i visokim intenzitetom kako bi uspio uhvatiti raspoloženje i osjećaj dok ga još uvijek obuzima. Znao je kako je njegov pristup slikanju individualan, no nedostajalo mu je sučeljavanje sa drugim umjetnicima kao što su to činili u Parizu pa se nadao kako će osnovati zasebnu umjetnički skupinu, te je povodom toga iznajmio kuću u Arlesu kako bi mu se mogli pridružiti [109]. Pridružuje mu se samo Paul Gauguin, no Vincent je i više nego zadovoljan te se svim silama trudi uljepšati kuću prije njegova dolaska, a njegove su slike u tome igrale važnu ulogu. Tada je također slikao suncokrete, kako bi svom kolegi pokazao da stoji čvrsto na zemlji. Gauguin se useljava te umjetnici rade zajedno dva mjeseca, no kako su imali različite interese i suprotne ideje njihovi su se odnosi brzo pogoršavali. Kao što znamo, Van Gogh je slikao predmete koje promatra, dok je Gauguin slikao po mašti i želio prenijeti to na Vincenta. Prava katastrofa dogodila se na badnjak 1888. kada je Vincent kod prepirke izgubio lijevo uho [109]. Iako su dvojica povjesničara u potrazi za istinom ispitali policijske zapise i umjetnikove bilješke, te zaključili da zapravo Gauguin taj koji mu je odsjekao uho, u to je doba Van Gogh je za to preuzeo odgovornost, te je hospitaliziran, a Gauguin je otputovao u Pariz [109]. Dva tjedna nakon vraća se kući i nastavlja slikati, no za samo nekoliko tjedana pokazuje simptome mentalnih smetnji, te biva vraćen u bolnicu [109].

Krajem travnja 1889., u strahu da ne izgubi svoju radnu sposobnost, zatražio je privremeno zatvaranje u umobolnici pod liječničkim nadzorom gdje boravi dvanaest mjeseci uz česte napadaje i varijacije raspoloženja, od smirenosti do očajja [109]. Glavni strah u ovoj fazi bio mu je onaj od gubitka kontakta sa stvarnošću kao i depresija. Dugo se zadržavao u svojoj

ćeliji ili vrtu bolnice, nije imao izbor subjekata za slikanje, a shvaćajući kako njegova inspiracija ovisi o izravnom promatranju bio je u strahu da će morati slikati po pamćenju. Za vrijeme boravka u toj bolnici stil mu se promijenio, prigušio je živopisne, sunčane boje i pokušao sliku učiniti mirnijom. Potiskujući uzbuđenje, maštovito se uključio u dramu elemenata razvijajući stil koji se temeljio na dinamičnim oblicima i snažnom korištenju linija koje je često izjednačivao s bojom. Iz tih su razloga njegove slike iz bolnice odvažnije i vizionarnije od onih u Arlesu [109].

Jedan od radova nastalih u tom periodu je i sadašnja ikona moderne umjetnosti, Zvezdana noć, koja prikazuje pejzaž sela noću, odnosno pogled kroz prozor sobe umobolnice (Slika 19). To je jedna od rijetkih slika kod koje se, pošto je mrak rezultirao nedostatkom svjetlosti, morao koristiti metodom pamćenja, a pomalo i maštom. Na slici su vidljivi osjećaji izolacije koje je Van Gogh proživljavao kao umjetnik koji je bio ispred svog vremena i borio se, no usprkos tome nije bio cijenjen, kako u vlastitom društvu, tako i tokom cijelog života. Njome nam želi približiti svoje viđenje svijeta, prepunjeno samoćom i neizvjesnošću.

Slika 19: Zvezdana noć, Vincent van Gogh
(<https://www.vangoghgallery.com/painting/starry-night.html>)

Naglasak Zvezdane noći je na emociji i segmentaciji života nakon smrti, ona je njegov pokušaj izražavanja stanja šoka, te se u njoj intenzivnije nego ikad prije uočava Van Goghov interes za materijalnu sadašnjost motiva, ali i njihovu simboliku koju ćemo objasniti kasnije. Snaga kompozicije proizlazi iz čistih i snažnih boja, čemu doprinosi i kontrast između žute i plave u harmoničnom omjeru kojim se dobiva dojam izbacivanja umjetnikovih unutarnjih sukoba na platno. Cijelo selo obojeno je tamnim bojama, no jarko osvijetljeni, topli prizori stvaraju u promatraču osjećaj ugone. Čitavo područje neba opsesivno je ispunjeno zakrivljenim linijama boje, a usred neba nalazi se veliki kružni vrtlog boje koji svojom veličinom i mjestom na kojem se nalazi postaje središnjim motivom kompozicije. Taj je krug prikazan na način da podsjeća na yin yang simbol koji simbolički prikazuje kretanju i interakciju dviju potpunih suprotnosti, dobra i zla. Ovaj znak u izvornom obliku sastoji se od bijele polovice Yang i crne polovice Yin, te je svaka od tih polovica prikazana sa kružićem u suprotnoj boji čime nam poručuje kako ne postoji dobro bez malo zla, isto kao što ne postoji zlo bez imalo dobrog u sebi [111]. To je glavna poruka ovog simbola, sudbina, bez obzira gdje se danas nalazili sutra postoji mogućnost da se sve preokrene. Isto tako, prikazan je mladi mjesec okrenut je prema gornjem lijevom kutu slike što prema nekim narodima simbol razaranja i novog stvaranja, a uzevši u obzir istraživanja znanstvenika i zaključak kako je mjesec u vrijeme slikanja ovog djela bio gotovo pun, sigurno je kako nosi neko skriveno značenje [112]. Na slici se, uz mjesec, nalaze i zvijezde okružene velikim aureolama svjetlosti, a među građevinama u gradu ispod posebno se ističe crkveni zvonik pa se prema tome vjeruje i kako rad ima religiozno značenje. Sa time je također povezan i broj zvijezda na nebu koji ukazuje na biblijske stihove u knjizi Postanka 37: 9 „Josip imade još jedan san koji ispriča svojoj braći: 'Evo, reče on, ja sam usnio još jedan san: sunce, mjesec i jedanaest zvijezda pokloniše se preda mnom.' “[113]. To je ključni stih o Josipu, sanjaru i odmetniku u društvu njegove jedanaestorice braće, te nije teško shvatiti zašto se Van Gogh upravo sa njime mogao poistovjetiti. U Bibliji je Josip bačen u jamu, prodan u ropstvo i podvrgnut godinama zatvora, kao i Vincent, te bez obzira što on učinio, unatoč svim naporima, Van Gogh nije uspio dobiti priznanje umjetničkih kritičara svog vremena. Nadalje, ukoliko tih jedanaest sjajnih zvijezda simbolizira Vincentove kritičare, one koji vole u ono vrijeme prihvatljivu umjetnost, postoji teorija kako se Van Gogh poistovjećuje sa stiliziranim čempresom sa lijeve strane slike, biljkom koja se ponavlja na nekolicini njegovih slika, čija se tamna prisutnost suprotstavlja jarkim zvijezdama i svjetlećim oblicima, kao što se i njegova umjetnost potpuno suprotstavlja njihovoj. Analitičari Zvezdane noći ističu simboliku tog čempresa povezujući ga sa smrću i samoubojstvom koje je kasnije počinio, no čempres u kršćanstvu predstavlja

besmrtnost, vječni život, što ima više smisla pošto drvo na slici seže u nebo, služeći kao izravna veza između neba i zemlje, a to je na neki način i potvrđeno u jednom od pisama Theu gdje je Vincent smrt usporedio sa vlakom koji putuje do zvijezda. Prema tome, na neki način možemo pretpostaviti kako je Van Gogh znao da će njegova umjetnost živjeti daviijeka, što nas vraća na Biblijsku priču o Josipu i njen završetak. Naime, Josip je svojoj braći tim snom želio poručiti kako će se jednog dana stolovi okrenuti, što se na kraju i zbilo, tadašnji poznati umjetnici danas su samo dio postimpresionizma, dok je Van Gogh njegova glavna tema, te iako on sam u trenutku tog preokreta nije više bio na ovom svijetu nije upitno da bi bio zadovoljan široko rasprostranjenom slavom i priznanjem koje je njegova umjetnost stekla.

Osim Zvezdane noći, u razdoblju kad je boravio u umobolnici slikao je njen vrt, već spomenute čemprese, maslinova stabla, portrete liječnika, interpretacije slika Rembratna i još nekolicine slikara. Kako je postajao sve više usamljen i čeznuo da još jednom vidi brata, sam Van Gogh je to razdoblje priveo kraju i premjestio se u Pariz u svibnju 1890. godine [109]. Njegov stil ponovo prolazi kroz izmjenu, te ponovo radi s velikom dozom entuzijazma. Prirodni oblici na njegovim slikama postaju manje iskrivljeni, a tonovi su svjetliji i izgledaju svježije, kakvo je i trenutno stanje njegovog duga. Njegovo je slikarstvo postalo šire i izražajnije, a slike su davale dojam pokreta i života. Motivi koje najčešće bira su polja kukuruza, riječne doline, seljačke vikendice, crkve i gradske vijećnice. Bila je to lijepa, no iznimno kratka faza koja završava zbog svađe s Gachetom, homeopatskim liječnikom i umjetnikom kod kojeg je boravio i koji ga je liječio od trenutka kad je napustio bolnicu, osjećajem krivnje zbog njegove financijske ovisnosti o Theu koji je sada osnovao obitelj, te nesposobnosti da uspije [109]. U očaju da će ikad uspjeti prevladati svoju usamljenost i biti izliječen, Van Gogh se upucao, te dva dana kasnije 29. srpnja 1890. i umro u 37 godini života.

U ovom radu nisu navedeni detalji njegova života, no jedno je sigurno, bio je izuzetan čovjek koji je imao misiju prikazati ljudsku dramu, neshvaćenost u svom najtežem obliku, a kakva je bio osoba možemo i sami zaključiti po riječima nizozemskog slikara i prijatelja van Rapparda nakon njegove smrti: „Tko je god bio svjedok njegove borbe i tužnog života, nije mogao ne osjetiti sklonost prema čovjeku koji je od samog sebe toliko zahtijevao, da mu je to narušilo i tijelo i duh. Pripadao je onoj vrsti koja rađa velike umjetnike.“ [107]. Za sobom je ostavio 1000 crteža, 150 akvarela i više od 900 ulja na platnu [114]. Njegova smrt slomila je Thea koji umire šest mjeseci kasnije, a Vincentova djela oživljavaju zahvaljujući Theovoj ženi, Johanne Van Gogh koja je kao udovica i samohrana majka kao svoj životni zadatak uzela da Vincenta predstavi svijetu [115]. Nosila je njegova djela od galerije do galerije, ukupno dvije

tisuće slika, te je tako deset godina kasnije Van Goghovo ime postalo poznato, a danas u muzejima diljem svijeta, kao i u privatnim kolekcijama, njegove slike natprirodno sjaje, dišu, čak i mijenjaju boju i prenose velike poruke onima koji slušaju, a ima ih sve više [107].

Pablo Picasso

Pablo Picasso smatra se jednim od najvećih i najutjecajnijih umjetnika 20. stoljeća i, između ostalog, osnivačem kubizma. Njegovo je puno ime koje mu je nadjenuto po krštenju Pablo Diego José Francisco de Paula Juan Nepomuceno María de los Remedios Crispin Crispiano Santísima Trinidad Ruiz Blasco, no svoje je slike od devetnaeste godine života potpisivao sa majčinim djevojačkim prezimenom Picasso [116]. Uz slikarstvo, bio je i kipar, grafičar, keramičar, pjesnik i scenograf, a njegov je utjecaj je bio toliko jak da ga gotovo ni jedan umjetnik 20. stoljeća nije mogao izbjeći. Ljudi koji ne poznaju umjetnost često iznose kritike na račun modernih umjetnika koje ističu kako ne mogu slikati proporcijски i modulacijski točno pa se zato služe drugim stilovima, a Picasso je pravi pokazatelj netočnosti ove izjave. Prije posvećenosti pravcu kubizma sa svojih je 13 godina slikao slike koje su se mogle uspoređivati sa djelima renesansnih majstora. U dvadesetpetoj godini života u stilu se počinju vidjeti prve deformacije oblika, a već je u četrdesetim godinama života mogao prodavati djela po vrlo visokim cijenama što mu je omogućilo da većinu svojih radova zadrži u vlastitoj kolekciji pa je tako u vrijeme svoje smrti posjedovao oko 50 000 djela rađenih raznim tehnikama iz različitih razdoblja svoje karijere, a prema Guinnessovoj knjizi rekorda bio je najbogatiji umjetnik u povijesti.

Rođen je u Malagi 25. listopada 1881. godine u Španjolskoj obitelji srednje klase, toliko sitnog rasta da je roditelja prvih nekoliko minuta bila uvjerena kako je rođen mrtav [117]. Strast i vještinu za crtanje pokazivao je još od ranih godina, a zahvaljujući ocu koji je po zanimanju bio profesor slikanja do svoje je sedme godine dobio stručno umjetničko obrazovanje što se tiče crtanja općenito, ali i slikanja uljem [118].

Već sa navršenih deset godina njegov likovni izražaj postao je zapanjujući, a roditelji su bili više nego ponosni. Sve vezano uz umjetnost hvatao je u letu osim teorije koja ga nije zanimala [118]. Te se godine, 1891., cijela obitelj seli u A Corunu kako bi njegov otac mogao predavati na Fakultetu likovnih umjetnosti. Od tog trenutka, eksperimentirajući onim što je naučio i razvijajući novi način izražavanja, njegova je sposobnost sve brže rasla što je već tada rezultiralo nadmašivanjem očevih sposobnosti. Kad se to dogodilo, njegov je otac preusmjerio vlastite ambicije prema željama svog sina, unajmljivao mu je modele, a ubrzo i

omogućio realizaciju njegove prve izložbe u dobi od 13 godina [116]. Nakon četiri godine boravka u A Coruni obitelj doživljava traumu kada umire njegova sedmogodišnja sestra, te se sele u Barcelonu, a njegov otac dobiva posao u Školi primijenjene umjetnosti gdje je uvjerio profesore da dopuste njegovom sinu polaganje prijemnih ispita za napredni razrede. Ovaj proces po prosjeku je trajao oko mjesec dana, a Picasso ga je sa svojih trinaest godina uspio riješiti u jednom tjednu čime je primljen na akademiju [118]. 1897. godine dobiva priznanje u Madridu na Izložbi likovnih umjetnosti nakon čega ga obitelj šalje na Kraljevsku akademiju San Fernando u Madridu, najistaknutiju školu u Španjolskoj pa tako sa 16 godina samostalno odlazi kako bi stekao priznanje i ispunio obiteljska očekivanja [116]. Kao student nije imao disciplinu, no stvorio je prijateljstva koja su kasnijih godina života imala pozitivan utjecaj. Pošto nije volio formalno obrazovanje, profesore je nazivao neprimjerenim imenima, te je vrlo brzo nakon upisa predavanja počeo mijenjati kafićima i bordelima posvećujući se proučavanju života ljudi oko sebe [118]. Na onim rijetkim predavanjima na koja je dolazio uglavnom je izazivao šok postavljajući jako puno pitanja što je posebno smetalo profesorima na akademiji koji su ga na kraju i izbacili [118]. Nakon toga, vraća se u Barcelonu gdje ga njegov otac očajnički pokušava vratiti na akademski put no 1899. godine miri se sa činjenicom da će njegov sin imati drugačiji umjetnički put od njegovog [118].

U veljači 1900., sa 19 godina organizira svoju prvu samostalnu izložbu u jednom kafiću, te ohrabren njenim rezultatima kreće u osvajanje Pariza 1900. godine. Tamo upoznaje pjesnika i novinara Maksa Jacoba koji mu je pomogao u učenju jezika posudivši mu svoju literaturu. Kasnije postaju cimeri, a njihovo prijateljstvo traje tokom cijelog života. Za vrijeme boravka u Parizu povremeno je odlazio proučavati radove starih majstora, te je maštao da se sa nekima od njih sastaje. Iako su ta vremena za njega bila vremena siromaštva, hladnoće i očaja, u tom se razdoblju, pod utjecajem djela starih majstora među kojima je i Vincent Van Gogh, njegove dosad suzdržane boje španjolske palete sa dominacijom crne, oker i smeđe mijenjaju u vedre boje.[116] No, pošto se njegove slike nisu prodavale, velik dio svojih radova bio je prisiljen spaliti kako bi održao prostoriju toplom tako da danas ne posjedujemo mnogo radova iz tog vremenskog perioda [118]. U prvih pet mjeseci 1901. godine ponovo odlazi u Madrid gdje sa prijateljem Franciscom de Solerom osniva časopis pod nazivom Arte Joven, u prijevodu Mlada umjetnost sa kojim su objavili ukupno pet izdanja [118]. Za taj je časopis Soler pisao članke, dok je Picasso crtao ilustracije, uglavnom tmurne karikature koje simboliziraju stanje siromašnih. Prvo izdanje časopisa objavljeno je 31. ožujka te godine, a taj

je događaj važan iz razloga što umjetnik, do tada poznat kao Pablo Ruiz Picasso, počinje potpisivati svoj rad sa Picasso [118].

Koliko god dobar umjetnik bio, imao je poprilično nezgodan karakter, osobito po pitanju međuljudskih odnosa. Općenito govoreći, bio je drzak i sebičan kako se i odnosio prema ljudima oko sebe [117]. Sa sobom je nosio pištolj napunjen ćorcima i bez imalo oklijevanja pucao na ljude koji su mu bili naporni i dosadni, ili one koji nisu dijelili isto mišljenje o njegovom najdražem umjetniku, Cezanneu [117]. Osim toga, za vrijeme svog života imao je dvije žene, velik broj ljubavnica i četvero djece. Postoji i film o njegovom životu pod nazivom *Surviving Picasso* koji navodi kako ne samo da je varao žene sa ljubavnicama već je i ljubavnice varao jedne sa drugima. Žene su bile sastavni dio njegovog stvaralaštva pošto je seks povezivao sa umjetnošću, stoga će u nastavku kroz priču o njegovom životu, biti izdvojeno par djevojaka koje su izrazito utjecale na njegovu inspiraciju, odnosno one koje je uzimao za svoje muze. Usprkos nezgodnom karakteru, Picasso je obožavao životinje, a tijekom svog života imao je velik broj kućnih ljubimaca različitih vrsta među kojima je miš, kornjača, majmun, pas i hrpa mačaka.

Picassovo stvaranje možemo podijeliti na nekoliko razdoblja s obzirom na različitosti likovnog stila, a pokretač prvog razdoblja bilo je samoubojstvo njemu dragog, odanog prijatelja. Prema tome, njegovo stvaralaštvo od 1901. do 1904. godine svrstavamo u plavo razdoblje koje karakteriziraju monokromatske slike u nijansama plave i plavo-zelene boje. Djela tog perioda najčešće prikazuju pesimistične slikarske vizije, a rađena su u gvaš tehnici. U tom je periodu često putovao iz Barcelone u Pariz i obratno, noseći slikarski pribor s jednog mjesta na drugo [116]. U Barceloni je slikao ulične ljude među kojima su najčešće bili slijepi ili usamljeni prosjaci ili propalice, dok je s druge strane, u Parizu najčešće odlazio u ženski zatvor gdje je imao besplatne modele i razne uvjerljive teme, a nekako ga je najviše zaokupljala tema majčinstva pošto je zatvorenicama bilo dopušteno dovesti i njegovati djecu sa sobom u zatvoru [116].

U proljeće 1904. Picasso donosi odluku te se trajno seli u Pariz gdje krajem 1904. u njegov život ulazi Fernanda Oliver, njegova nova djevojka zbog koje slika sa trostruko većom energijom nego prije [118]. Dakle, dešava se veliki stilski preokret, a time započinje i novi period, razdoblje roze u trajanju od 1904. do 1906. godine koji karakteriziraju svjetliji tonovi i dominacija narančaste i roze boje. Na slikama je najčešće prisutno opojno i optimistično raspoloženje, a motivi za radove tog perioda, osim njegove muze, bili su ljudi iz cirkusa,

akrobati i harlekini, humoristični likovi obučeni u kostim od šarenih krpica koji su postali osobni simbol za Picassa, njegov alter ego [118].

Slijedi Afričko razdoblje koje započinje 1907. godine radom na danas slavnoj slici rađenom tehnikom ulja na platnu *Gospođice iz Avignona*, odnosno *Les Femmes d'Alger* (Slika 20). Slika se sastoji od pet likova djevojaka prikazanih kao bespolna bića za koje za koje, bez znanja o nazivu slike, promatrač ne može znati da su prostitutke. Usprkos tome, poanta djela nije prostitucija ili žensko tijelo već perspektive i kutovi gledanja, ne samo likovno već i psihički. Figure na slici su narančaste po čemu se još vide naznake rozog perioda, no ono što je novo je geometrizacija tih figura ali i cijelog prostora, te lica koja su prikazana linijama. Po nasilnom postupanju sa ženskim tijelom i slikanju lica određenih likova nalik afričkim maskama možemo zaključiti da djelo nastaje pod utjecajem studije plemenske umjetnosti.

Slika 20: *Gospođice iz Avignona*, Pablo Picasso
(<https://www.ziher.hr/upoznaj-djelo-picasso-gospodice/>)

Dakle, Picassu je kao inspiracija poslužila geometrijska forma maski, ali i ono što na apstraktnoj razini maske predstavljaju. On, oslikavajući maske zapravo pokazuje mogućnost prikriivanja stvarnih osjećaja i stvari u našoj podsvijesti, motiv maski koristi se kako bi prikazao osjećaje koji su toliko bolni da se čovjek sa njima ne može suočiti, a to se kod ove slike posebno odnosi na ljudsku seksualnost koja se u tom vremenu smatra divljim [119]. Slika je zbog toga šokirala poznate umjetnike, a kod nekolicine čak i izazvala osjećaj gađenja što je obeshrabilo Picassa koji zbog toga nije javno izložio sliku sve do 1916. godine [118].

Ideje razvijene tokom Afričkog razdoblja vode u kubistički period koji slijedi. U tom vremenu jedan od najvećih kolekcionara umjetnosti, Ambroz Volar, kupuje sva djela iz razog perioda što je jasan pokazatelj rasta popularnosti umjetnika kao i činjenice da više neće biti siromašan [118]. Picassov kubistički period dijeli se, kao i sam kubizam, na analitički i sintetički. Analitički kubizam primjenjivao je od 1909. do 1912. godine, a to je stil koji je razvijao zajedno sa Georgeom Braqueom pa iz tog razloga neke njihove slike imaju velik broj sličnosti. Stil je detaljnije objašnjen u poglavlju likovne umjetnosti, a temelji se na podjeli predmeta na dijelove i analizi istih na temelju njihova oblika pri čemu prostor i predmeti u njemu dobivaju efekt lomljenja. Kritičari su u početku kubističku umjetnost shvaćali pogrešno i gledali na nju kao na geometrijsku umjetnost, no njih su dvojica vjerovali kako predstavljaju novu vrstu stvarnosti koja se odvaja od tradicionalnog, posebice od uporabe perspektive [116]. U ovom je periodu koristio većinskim dijelom monokromatske, neutralne boje, ponajviše smeđu. U međuvremenu, napušta Fernandu Oliver, a Eva Humbert postaje njegova nova muza. Za razliku od Fernande koju je naslikao na preko šezdeset portreta, Picasso nikad nije stvorio ni jedan portret Eve, no bila mu je velik izvor inspiracije za ostala djela [120]. Sijedi sintetički kubizam, dalji razvoj stila kubizma, koji nastaje upravo Picassovim izumom tehnike kolaža 1912. godine. U tom se razdoblju njegov stil mijenja, na svojim slikama počinje prikazivati visoko geometrijske i minimalistične predmete kubizma, a njegove se kompozicije najčešće sastoje od cijevi, gitara ili čaša uz povremene elemente kolaža [118]. U toj fazi ponovo uvodi boju u svoja djela, a elementi kolaža koriste se kao referenca, kako bi se lakše raspoznali predmeti na slici. Najčešće teme bile su razni muzičari, mrtva priroda i portreti. 1915. godine Eva umire od tuberkuloze na što Picasso nije ostao ravnodušan, no pošto je potajno hodao sa drugom Parižankom taj događaj nije imao utjecaja na njegovu karijeru [120].

Kubizam postupno postaje Picassovo preživljeno iskustvo, te se okreće neoklasicističkom načinu slikanja za koji je većinskim dijelom bilo zaslužno njegovo putovanje u Rim gdje je

sve bilo u stilu antike, čime se probudilo njegovo zanimanje za ljudsko tijelo, te monumentalnu i materijalnu okolinu, a još jedan razlog okretanja takvom načinu slikanja bila je želja balerine Olge Khokhlove, žene koja je uskoro postala njegova prva supruga, a željela je da njena slika bude prepoznatljiva na Picassovim portretima, no njena želja ne bi utjecala na njega da on i sam tako nije želio [121]. Prema tome, Picassova djela nastala između 1917. i 1925. dio su njegovog takozvanog klasicističkog razdoblja gdje se vraća slikanju realističnijih slika. Najčešće teme bili su portreti, ljudski lik i mrtva priroda. Najprije je stvarao sasvim realne slike, no nakon nekog vremena ponovo je počeo eksperimentirati. Od 1919. figure postaju krupnije, disproporcionalne najčešće sa izraženijim nogama, uvećanim šakama i manjim glavama.

1925. godine prvi put sudjeluje na skupnoj izložbi nadrealista, te iako nikad nije postao službeni član grupe imao je veze sa tim umjetničkim pokretom između dva svjetska rata [122]. U tom je razdoblju Picassova umjetnost dobila novu dimenziju, nadrealizam mu je dao novi izbor tema od kojih su ga posebno zanimale one erotske, a na njegovom se radu ponovno počinje vidjeti pojačanje uznemirujućih elemenata. Na svojim slikama raščlanjuje ljudsko tijelo na dijelove koje pretvara u geometrijska tijela pri čemu je vidljivo isticanje seksualnih oblika koji šokiraju i iskrivljuju emocije promatrača čime je jasno kako je jedan od psiholoških ciljeva nadrealizma ispunjen. Najveći se utjecaj nadrealizma vidi na slikama brojnih kupaca zajedno svrstanih u jednu seriju radova pod nazivom Dinardova serija. Osim toga, u ovom je razdoblju stvarao slike na kojima je kombinirao odlike analitičkog i sintetičkog kubizma s nekolicinom motiva složenih na nadrealistički način među kojima su Tri plesačice i Raspeće. U vodama nadrealističkog slikarstva bio je punih sedam godina, od 1925. do 1932., a jednom je prilikom i izjavio kako predmete slika onako kako ih zamišlja a ne kako ih vidi [122]. U međuvremenu, 1927. godine, veza s Olgom se raspada zbog njegove nevjere, a on se opušta u vezu sa tada još maloljetnom Marie-Therese Walter sa kojom je imao vrlo brižan odnos, no ni tada nije pokušao ograničiti svoju želju za upoznavanjem novih partnerica [120].

Nakon 1932. okreće se nadrealističkoj poeziji, te se činilo kako odustaje od slikanja, sve do izbivanja Španjolskog građanskog rata gdje je učinio sve što bi mogao kako bi podržao antifašiste svojom umjetnošću [123]. 1936. godine napušta Marie-Theresu zbog jugoslavenske fotografkinje i slikarice Dore Maar pod čijim utjecajem stvara svoja remek djela sljedećih osam godina [120]. Početkom 1937. godine svijet šokira vijest o fašističkim bombardiranjima malog gradića Guernice u kojima je uništen cijeli grad i stradao velik broj

ljudi. Šokiran time stvorio je akromatsko djelo dimenzija 8x3,5 metara, rađeno tehnikom ulja na platnu na kojem je prikazao sve strahote rata. Na djelu je, kao i kod prethodno spomenute Tri plesačice kombinirao odlike kubizma i nadrealizma, pojednostavljujući likove, naglašavajući užas, tjeskobe i teror, a na koji god dio slike promatrač gleda vidi jauk, plač i poziv u pomoć. Ova je slika postala glavno antiratno djelo 20. stoljeća [123]. Krajem 1939. godine, kod izbijanja Drugog svjetskog rata nastavlja raditi stvarajući slike koje se odnose, ali nisu i ograničene na antiratnu temu pri čemu se ne prikazuju izravno vojne akcije nego se prenosi sve ono što rat donosi [123].

1944. upoznaje Jacqueline Roque što, naravno, rezultira prekidom njegove prethodne veze sa Dorom Maar. Jacqueline je druga djevojka koju je službeno oženio, a imala je ulogu njegove muze od tada pa sve do njegove smrti što znači da je gotovo dvadeset godina bila njegov izvor inspiracije, a stvorio je preko četiri stotine njenih portreta [120]. Nakon rata, 1946. slika seriju radova predstavljenu kao sklad prirode s postojanjem gdje su najčešći motivi fauna i gole djevojke, a njegova kasnija djela najčešće prikazuju njegovu djecu. Jednom je prilikom čak i izjavio kako je u njihovim godinama crtao kao Raphael, a trebale su mu godine da nauči crtati i izražavati se poput njih [124]. U dobi od šezdeset godina uči keramiku pa tako počinje izrađivati originalne vaze, lonce, amfore i zidne slike od pločica koje najčešće sadrže likove iz mitologije [116]. Pošto se nikada nije držao unutar stilskih granica, nastavlja eksperimentirati s različitim pristupima i medijima i u posljednjim desetljećima svog života.

Picasso je gotovo 80, od ukupno 91 godinu svog života, posvetio umjetničkoj produkciji za koju je vjerovao kako će ga održati živog, što je vrijeme i potvrdilo. Tijekom svog dugog života koji je okončan 1973. u 91. godini umjetnik je naslikao oko 13 500 slika, napravio gotovo 100 000 grafika i gravura, 34 000 ilustracija za knjige i 300 skulptura [125]. Prema Guinnessovoj knjizi rekorda Picasso je bio najbogatiji umjetnik u povijesti, a budući da je već od 1920. skupo prodavao svoja djela mogao si je priuštiti da većinu zadrži u svom vlasništvu tako da je u vrijeme smrti posjedovao oko 50 000 vlastitih djela [125]. Utjecaj što ga je Picasso izvršio na čitavu generaciju modernih umjetnika bio je ogroman, a brojnost i opseg, kao i razni stilovi i tehnike njegovih radova pokazali su da uvijek postoje nove mogućnosti koje valja ispitati.

Salvador Dali

Salvador Dali, punog imena Salvador Domingo Felipe Jacinto Dalí i Domènech, bio je umjetnik porijeklom iz Španjolske, danas poznat kao najpoznatiji predstavnik nadrealizma u slikarstvu koji je svojim jedinstvenim i bizarnim načinom slikanja poticao promatrača da povjeruje u nestvarno, no ispod te nadrealne površine bio je vezan za stvarnost. Naime, kako bi svojom umjetnošću stvorio novi svijet oslanjao se na utjecaje razdoblja likovne umjetnosti od renesanse pa sve do suvremene umjetnosti, a klasična je umjetnost jasno vidljiva kroz njegov hiperrealistički stil i religioznu simboliku kasnijih djela. Iako je poznat prvenstveno kao nadrealist, bio je eksperimentator, te je tokom svoje karijere radio u mnogo različitih stilova i slikarskih tehnika čime se smatra najsvestranijim umjetnikom 20. stoljeća. Osim toga, s karijerom koja je trajala više od šest desetljeća Salvador Dali nedvojbeno je, uz Picassa, jedna od najutjecajnijih ličnosti moderne umjetnosti. Tijekom života naslikao je više od 1500 slika, a osim na slikarstvo, svoje je ambicije usmjerio i na grafiku, grafički dizajn, fotografiju, kostimografiju, scenografiju, književnost i snimanje filmova.

Rođen je 11. svibnja 1904. godine u Figueresu u Španjolskoj obitelji srednje klase, od oca koji je imao strogo disciplinski pristup odgoju djece i majke koja se s druge strane takvom odgoju protivila [126]. Kao i Vincent, Salvador je ime dobio po svom starijem bratu koji je umro devet mjeseci prije njegova rođenja, ali i po ocu. U jednom dijelu odrastanja, otac mu je pokazao knjigu sa slikama neliječenih spolnih bolesti, te time u njemu izazvao traume i užasavanje od ženskih genitalija zbog čega je ostao djevac do svoje 25. godine [127]. No, ta se trauma nije odrazila samo na Salvadorev osobni život već i na njegovo stvaralaštvo kasnijih godina. Osim toga, prema tvrdnjama iz Dalieve autobiografske knjige, njegovo je djetinjstvo bilo obilježeno halucinacijama i neobično jakim emocionalnim iskustvima iz kojih su kasnije oblikovani mnogi njegovi snovi i obsesije [128].

U ranoj dobi je zajedno sa mlađom sestrom i roditeljima provodio vrijeme u njihovoj ljetnoj kućici primorskog sela Cadaques gdje je stvarao visoko sofisticirane crteže, a najčešće je crtao i slikao obalni krajolik i svoju obitelj [126]. Nakon što su roditelji prepoznali njegov talent, 1916. godine poslali su ga u školu crtanja obiteljskom prijatelju na periferiji Figueresa gdje je kroz kolekciju slika voditelja škole otkrio impresionizam, te je sljedećih nekoliko godina u njegovom stilu vidljiv jak utjecaj tog likovnog pravca i njegovih majstora uz najčešće teme pejzaža [129]. U jesen iste godine započinje srednjoškolsko obrazovanje u gimnaziji za vrijeme kojeg učenje nije shvaćao ozbiljno, pod nastavom je sanjario, te se isticao svojom neobičnom odjećom i dugom kosom. No bez obzira na njegovu

nezainteresiranost, bio je izrazito inteligentno dijete koje je zbog svoje ekscentričnosti bilo sklono maltretiranjima od strane oca i starijih učenika u školi [126]. 1917. godine njegov otac u obiteljskoj ljetnoj kućici organizira prvu izložbu Dalievih crteža ugljenom, a 1919. je već imao i prvu javnu izložbu u Općinskom kazalištu Figueresa [126]. 1921. godine u dobi od 16 godina gubi majku koja umire od raka dojke što je bio najveći udarac koji je doživio, nakon čega se njegov otac ženi majčinom sestrom što ne doprinosi njihovim odnosima [126]. Te se godine u njegovom izrazu počinju uočavati neki od elemenata ekspresionizma među kojima su izraženije emocije, kako na licima ljudi tako i u cijelom slikarskom djelu uz pomoć boja, te dosad dominantne teme pejzaža mijenja ljudski lik.

Pošto je želio postati slikar, otac mu je postavio uvjet da ode na studij u likovnu školu kako bi se kvalificirao za učitelja pa se tako 1922. upisuje na Akademiju de San Fernando u Madridu, specijalnu školu slikarstva, kiparstva i gravure, gdje je odsjedao u školskom domu i ubrzo svoju ekscentričnost podigao na novu razinu [129]. Puštao je dugu kosu i zaliske, te se odijevao u stilu engleskih trendova s kraja 19. stoljeća, noseći odijelo i karakteristične muške dokoljenke. U toj su godini Dalijeva djela raznovrsna, neka su realna, slikana gledajući u razne predmete mrtve prirode od kojih je najčešći motiv bilo voće i razna hrana, dok je na drugima vidljiva inspiracija fovizma. Godinu dana kasnije, u svojim radovima počinje koristiti i eksperimentirati elementima kubizma, te iako ga na početku nije u potpunosti razumio, kasnije stvara vrhunska kubistička djela. Te iste godine suspendiran je s akademije na godinu dana zbog kritiziranja svojih učitelja i navodnog pokretanja nereda među studentima radi akademskog izbora profesora [126]. Kad se vratio, za vrijeme svog obrazovanja istraživao je mnoge oblike umjetnosti gdje su ga posebno dojmili stari majstori među kojima je bio i barokni slikar Diego Velazquez od kojeg je prisvojio imidž uvijenih brkova [126]. 1926. godine, nedugo prije završnih ispita, trajno je izbačen sa akademije jer je izjavio kako ni jedan djelatnik fakulteta nije dovoljno kvalificiran da ga ocjeni [126].

Između 1926. i 1929. godine nekoliko je puta otputovao u Pariz gdje se susreo i upoznao sa utjecajnim slikarima i intelektualcima među kojima je Picasso kojeg je izrazito štovao, a njegov je utjecaj vidljiv na mnogim Dalievim djelima prošlih godina [126]. Dakle, kao mladić bavio se sa svime što je pobudilo njegovu znatiželju pa je tako s velikom vještinom prisvojio elemente raznih stilova među kojima su već spomenuti impresionizam, ekspresionizam, fovizam i kubizam, ali i futurizam sa svojim pokušajima dočaravanja pokreta. Dalieva je navika bila uzimati elemente umjetničkih razdoblja ugrađujući njihove aspekte u svoj vlastiti stil, a njegovi su radovi ranog razdoblja pravi svjedoci njegovog istraživačkog duha i želje

za eksperimentiranjem. Sama raznolikost Dalievih djela govori o dozi njegove kreativne znatiželje i okretnosti, kao i o njegovom zanimanju za sve smjerove i vrste umjetnosti.

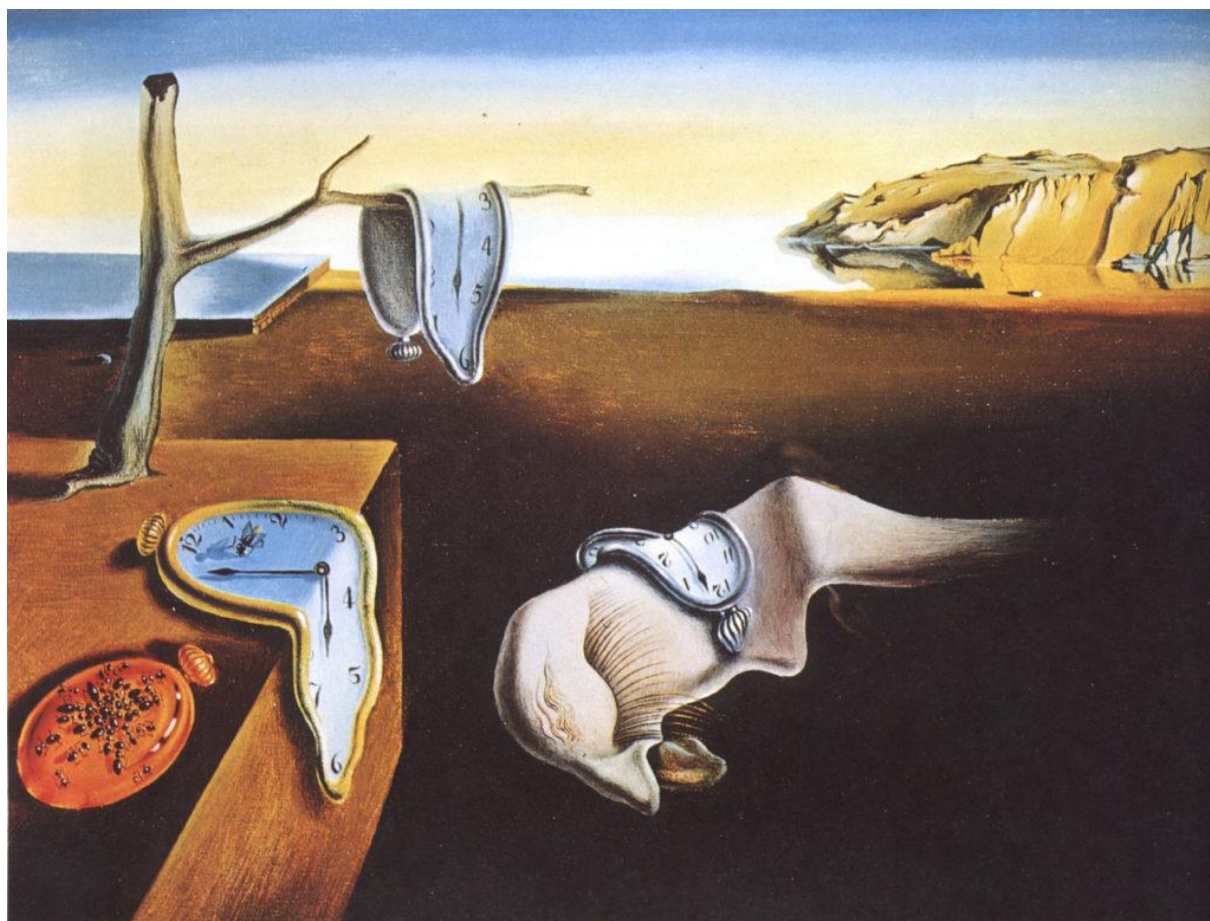
Sva su ga ta eksperimentiranja raznim stilovima dovela do novog razdoblja pa tako 1927. organizira drugu samostalnu izložbu, a djela tog razdoblja otkrivaju prve jasne naznake nadrealizma. Nadalje, do razvoja njegovog zrelog umjetničkog stila dovela su dva događaja, njegovo otkriće teorija Sigmunda Freuda o erotskom značaju podsvjesne slike i njegova povezanost s skupinom nadrealista s kojima stupa u kontakt 1929. godine kad ponovo putuje u Pariz gdje postaje dio njihove grupe [130]. Upravo u tom razdoblju Dali pronalazi vlastiti stil, svoj privatni jezik i oblik izražavanja, mješavinu avangarde i tradicije. Od tog trenutka postaje potpuno zaokupljen nadrealizmom i tu započinje njegova predanost slikarstvu. Kod svog je stvaranja koristio preciznost sa tehnikom na kojoj je vidljiv utjecaj renesansnih majstora čime je prizore prikazao toliko realno da je promatrača uvjerio u stvarnost naslikane vizije. Svoje je slike najčešće radio tehnikom ulja na platnu, a naslikani su prizori prikazivali događaje iz snova. Iako Dalieva nadrealna umjetnička djela i ekscentrično ponašanje pokazuju drugačije, nikad nije upotrijebio nikakve kemijske tvari da bi promijenio svoje stanje uma [131]. Kako bi kod stvaranja svojih djela potaknuo kreativnost, razvio metodu u kojoj se koristio mentalnom vježbom kojom je pristupao svojoj podsvijesti. Jedan od načina ove metode podrazumijevao je zagledavanje u određeni predmet sve do trenutka kad se on nije transformirao u drugi oblik, što je izazivalo dojam halucinacije [131]. Osim toga, često je kako bi dobio ideje drijemao tokom dana na način da je sjeo na stolac, na tlo ispred sebe stavio limenu pločicu, opustio tijelo i pokušao zaspati sa žlicom u ruci [132]. U trenutku kad bi zaspao ruka bi ispustila žlicu i pala na pločicu proizvodeći zvuk koji bi ga trgnuo iz sna pri čemu bi Dali odmah zabilježio slike koje je vidio netom prije buđenja. Tu bi metodu koristio za pretvaranje snova i podsvjesnih misli u stvarnost čime bi svojim mislima promijenio zbilju u ono što je želio da ona bude, a ne ono što je ona bila, te mu je taj čin postao način života. Svojim djelima nastojao je što dublje prodrijeti u ponore ljudske podsvijesti, osobito strahova, bijesa, nemoći i mržnje, te je nastojao što točnije prikazati te kombinacije iz snova, i to tako uvjerljivo da su se doimale posve istinitima. U tom njegovom svijetu snova uobičajeni se predmeti suprotstavljaju, deformiraju ili na bizaran i iracionalan način razvijaju, a prikazivao ih je precizno sa zapanjujuće realističnim detaljima, te ih je obično smještao u sumorne krajolike obasjane suncem koji su podsjećali na njegov rodni grad. Te su kombinacije na kraju bile toliko realistično naslikane da su podsjećale na svakodnevne prikaze prirode iako im sadržaj nije prikazivao životnu svakodnevicu već vizije što ih duh i mašta stvaraju u snovima.

Dali u svojim djelima najčešće obrađuje teme erotike, smrti i propadanja na koje se odražava njegovo poznavanje i sinteza psihoanalitičkih teorija tog vremena. Oslanjajući se na svoju životnu priču i sjećanja iz djetinjstva, ta djela obiluju simbolikom, od raznih fetiša pa sve do slika životinja. Sva njegova djela i predmeti na njima imaju neku simboliku, premda ona ponekad može biti neshvatljiva. Povodom toga, Dali je jednom prilikom izjavio „Činjenica da i sam u trenutku slikanja ne razumijem vlastite slike ne znači da te slike nemaju nikakvo značenje. Naprotiv, njihovo je značenje toliko duboko i složeno da izbjegava najjednostavniju analizu logičke intuicije.“ [133]. Česti motivi na njegovim slikama su slonovi i satovi, ali i manje primjetna jaja za koja se vjeruje kako imaju neku povezanost sa očinstvom. Na mnogim je radovima vidljivo i ponavljanje predmeta, dakle kad slika jedan predmet često se ne zaustavlja samo na jednom komadu ili varijanti već ih napravi nekoliko.

U kolovozu 1929. upoznaje deset godina stariju rusku imigranticu Elenu Dmitrievnu Diakonovu, u to vrijeme suprugu jednog nadrealističkog pisca, te se među njima razvija snažna mentalna i tjelesna privlačnost koja rezultira razaranjem njenog braka [126]. Žena je poznatija pod nazivom Gala, te je nedugo nakon toga postala Dalieva muza, a 1934. godine i supruga. Pošto Dali sa svojim divljim izrazima i maštanjima nije bio sposoban nositi se sa poslovnom stranom umjetnosti, Gala je uzela na sebe njegova pravna i financijska pitanja, te pregovarala o ugovorima s trgovcima i promotorima izložbi [126].

Od ulaska u nadrealizam, njegov je slikarski stil sazrio izvanrednom brzinom, te je do 1930. godine Dali postao glavna figura nadrealističkog pokreta. U to doba nastaje i jedna od najpoznatijih nadrealističkih slika uopće, Postojanost pamćenja, slikana tehnikom ulja na platnu i to u izrazito malim dimenzijama, 24x33 cm (Slika 21) [132]. Osim po svojoj iznimnoj umjetničkoj vrijednosti slika je poznata i po tome što je korištena u mnogim igranim i animiranim filmovima. Ona nosi titulu jednog od rijetkih umjetničkih djela koje se može dočarati spominjanjem dvije jednostavne riječi, topljenje satova, a ta su tri prikazana sata jedni od najprepoznatljivijih motiva u umjetnosti uopće, te potvrda unikatnog načina razmišljanja Salvadora Dalia. Slikom je preneseno nekoliko ideja, no sve se one uglavnom svode na isto. Ti satovi svojom topivošću potvrđuju kako je glavni problem postojanosti pamćenja upravo vrijeme kojim gubimo i zakopavamo svoja sjećanja duboko u našu podsvijest, a činjenica da ih je tri upućuje na mogućnost simboliziranja prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Jedan od satova nalazi se u središtu slike, na figuri koja daje dojam deformiranog ljudskog lika koji spava za kojeg je Dali jednom prilikom izjavio kako predstavlja apstraktni prikaz njega. Iako su slične izmišljene figure vidljive i na ostalim radovima sa svrhom

autoportreta, pojedini analitičari smatraju kako se ta figura interpretira kao biće koje se pojavljuje u našim snovima u kojima nam je teško opisati što smo točno vidjeli, te ju je iz tog razloga Dali prikazao kako polako nestaje i blijedi [132]. Osim toga, prikazana figura sanja, a povezujući to sa satovima moguće je kako se time simbolizira gubljenje percepcije vremena kad sanjamo, što se nadovezuje na prije spomenutu teoriju. Na slici je također vidljiv i četvrti sat koji nije u topivom stanju već je zatvoren, te se na njemu nalazi roj mrava koji spadaju u češće motive na Dalievim radovima, a simboliziraju smrt, propadanje i parazitski odnos s vremenom, što se isto može povezati sa prije spomenutim laganim propadanjem naših sjećanja. Osim mrava, na jednom od topivih satova nalazi se muha koja nosi jednaku simboliku. Uz predmete, valja obratiti pozornost i na pozadinu, odnosno okoliš u koji ih slikar smješta. Naslikan krajolik daje dojam pustinje koja stvara pomalo neugodnu atmosferu sa izvanredno dočaranim osjećajem vrućine, dok je u daljini naslikano more koje simbolizira vječnost, a svojom mirnoćom potvrđuje već naslućeni dojam nikakve aktivnosti, kao da je vrijeme stalo. Na obali tog mora nalazi se jedva primjetno jaje koje simbolizira život čime nam slikar želi poručiti da oblik života može postojati unatoč iskrivljenosti vremena.

Slika 21: Postojanost pamćenja
(<https://www.ziher.hr/postojanost-pamcenja-salvador-dali/>)

Analizom je ustanovljeno kako pozadinski krajolik predstavlja poluotok Cap de Creus, a planina u gornjem desnom kutu slike inspirirana je planinom Pani u Dalievom rodnom kraju, što se također može povezati sa riječju pamćenje u nazivu slike, koja vjerojatno simbolizira uspomene na njegovo djetinjstvo [132]. Dakle, djelo je zapravo avangardna mješavina stvarnih slika mjesta i uspomena, te iskrivljenih, u stvarnosti nemogućih produkta slikareve mašte.

Dali je, osim po svojoj tehničkoj virtuoznosti, bio poznat i po svojoj živopisnoj osobnosti, no prema nekim kritičarima njegova je osobnost u velikoj mjeri zasjenjivala umjetnost. O njegovoj osobnosti mnogo govori i primjer kako je na jednom otvorenju izložbe održao predavanje pod naslovom Autentični paranoični duhovi, odjeven u mokro odijelo za koje je rekao kako simbolizira zaranjanje u dubine ljudskog uma [126]. Osim svojim neobičnim ponašanjem na javnim nastupima, pažnju je privlačio pretjerano dugim brkovima, pelerinom i štapom za hodanje što je odvrćalo pozornost sa njegovih djela na njega samoga. 1934. godine izbačen je iz skupine nadrealista jer se njegovi stavovi nisu slagali s stavovima ostalih članova grupe, no unatoč tom isključenju nastavio je sudjelovati na pojedinim međunarodnim nadrealističkim izložbama [126].

Početak 1940-ih sa suprugom se seli u SAD u kojem mnogo toga postiže [126]. U to se vrijeme njegov um zalagao za nove teme pa se fokus odmaknuo od nadrealizma i prešao u njegovo takozvano mistično razdoblje koje u velikoj mjeri karakteriziraju teme povezane sa znanstvenim napretkom vremena, s posebnim zanimanjem za napredak koji se odnosi na nuklearnu fuziju i fisiju. Kako se njegov interes za znanost povećao u svoje je slike često znao ubaciti optičke iluzije i geometriju, a velik dio njegovih djela zadržavao je i slike koje prikazuju DNK, holografiju i hiperkockug [126]. 1948. godine vraćaju se u Figueres [126]. U razdoblju od 1950. do 1970. nastavlja istraživati erotske teme, koristiti teme iz djetinjstva kao i one usredotočene na Galu, uz što se pojačava interes za religiozne teme i simbole među čijim su se motivima isticali anđeli, Krist i čamac. U sljedećih je nekoliko godina naslikao seriju od 19 velikih platna na kojima su bile prikazane znanstvene, povijesne i vjerske teme [126]. U to je vrijeme njegovo umjetničko djelo poprimilo tehnički sjaj kombinirajući precizne detalje s fantastičnom i neograničenom maštom. Usprkos tehničkim dostignućima tih djela, kasnije slike nisu toliko cijenjene među kritičarima kao Dalieva ranija djela.

1980. godine Dali je bio prisiljen povući se iz slikarskih voda zbog motoričkih poremećaja koji su uzrokovali trajno drhtanje i slabost u rukama čime je izgubio sposobnost da drži kist, a samim time i da se izrazi onako kako je najbolje znao. 1982. godine umire njegova supruga i

prijateljica Gala što ga je, uz prethodni događaj, gurnulo u duboku depresiju. Nakon tih događaja seli se u dvorac koji je prije kupio i preuredio gdje je 1984. godine teško izgorio u požaru čime je zbog ozljeda postao prikovan za invalidska kolica. Nakon tog nesretnog događaja odlazi u svoj rodni grad gdje, u dobi od 84 godine, 23. siječnja 1989. umire od zatajenja srca.[126]

7. Praktični dio

Napredovanje i razvoj računalnih alata i informatičkih tehnologija imao je utjecaj na sve dijelove života i ljudskog djelovanja pa tako i na umjetnost koja je u moderno doba dobila svoju digitalnu komponentu. Moderne tehnološke mogućnosti posljednjih su godina izrazito utjecale na trendove u umjetnosti i same umjetnike čime su se otvorili neki potpuno novi kreativni smjerovi.[134] Podjela digitalne umjetnosti danas je izrazito široka no može se svesti na par glavnih kategorija: foto-manipulacija, fraktalna umjetnost, trodimenzionalna umjetnost, tipografija, te vektorska i rasterska umjetnost na kojima je fokus ovog rada. Digitalnom umjetnošću smatraju se sva ona djela koja su u potpunosti ili barem dijelom kreirana pomoću digitalnih alata, a neki od najpoznatijih softvera za tu namjenu su Adobe Photoshop, Adobe Illustrator, Corel Draw, Gimp, Blender, Maya i Poser.

Digitalna umjetnost ima mnoge, kako prednosti, tako i nedostatke u usporedbi s onom tradicionalnom, a kao jedna od najvećih prednosti izdvaja se to što je svaka pogreška ispravljiva. Digitalnom umjetnošću likovno djelo možemo izrađivati u slojevima koji se čak i naknadno mogu samostalno uređivati, prepravljati i brisati, što daje umjetniku dodatnu dozu sigurnosti, dok u tradicionalnom slikarstvu, s druge strane, nema mjesta za pogreške, te ukoliko ih napravimo moramo ih nekako prekriti, uklopiti ili u najgorem slučaju naučiti prihvatiti. Osim toga, digitalni umjetnici svoju publiku prvenstveno stječu iz udobnosti vlastitog doma, putem interneta, dok djela tradicionalne umjetnosti ne možemo vidjeti u punom sjaju preko fotografija pa je zato potrebno izlaziti u javnost sa njima. Dakle, svijet je za digitalne umjetnike puno dostupniji no za tradicionalne, a isto tako tu je i oprema. Dok kod tradicionalne umjetnosti moramo konstantno nadopunjavati materijale kojima slikamo, kod digitalne je potrebno samo računalo ili tablet, te željeni softver za rad od kojih postoji i mnogo besplatnih. Jest da ni ta investicija nije mala, ali u slučaju besplatnog softvera isplativija je na duže staze. Što se tiče prednosti tradicionalne umjetnosti najveća je ta što kao završni produkt dobivamo fizičko umjetničko djelo koje je originalno i unikatno za razliku od onog digitalnog, a samim time i vrijedi više od ispisa ili digitalne datoteke. Uz to, one prije spomenute neispravljive pogreške nastale tokom slikanja ponekad svojom jedinstvenošću znaju doprinijeti vrijednosti djela.

Prema gore navedenim usporedbama čini se kako je digitalna umjetnost jednostavnija, sa više prednosti, no istina je kako je zapravo potrebno dobro znanje i razumijevanje osnova tradicionalne umjetnosti, kao i njihova primjena, da bi se stvorilo dobro digitalno djelo. Pošto

digitalna umjetnost na mnogo načina oponaša tradicionalnu, potrebno je najprije razumjeti tradicionalne tehnike slikanja kako bi se one mogle imitirati na našem digitalnom platnu. Iz tog je razloga za ovaj rad bila nužna sva gore obrađena teorija.

Za praktični dio rada odabrano je troje umjetnika različitih razdoblja u likovnoj umjetnosti čiji su životni rad i dijela interpretirana u prošlom poglavlju: Vincent van Gogh, Pablo Picasso i Salvador Dali. Na temelju analize njihovog rada, koristeći se prepoznatljivim elementima njihovog stila izradit ćemo potpuno nova djela sa očitim naznakama njihovog slikarstva, no ovoga puta pomoću računalnih alata. Dva su osnovna načina za izradu digitalnih radova: pomoću miša i pomoću grafičkog tableta. Iako druga mogućnost pruža jednostavniji i lakši način izrade, uzevši u obzir kako ne posjedujemo grafički tablet, te trenutno nemamo mogućnosti da ga nabavimo, praktični dio ovog rada realizirat će se pomoću miša. Kod realizacije ćemo koristiti programe paketa Adobe, Photoshop i Illustrator, a kod svih će umjetnika fokus biti na razdobljima likovne umjetnosti u kojima je njihov doprinos bio najveći.

Vincent Van Gogh

Pošto je umjetnike postimpresionizma, pa tako i Vincenta, nadahnjivala njihova okolina Vincent je prikazan kako slika u prirodi, no ono neobično jest što on ne slika prizor ispred sebe već neki potpuno drugi pejzaž u potpuno različito doba dana. Slika na kojoj radi je njegova čuvena *Zvezdana noć*, a razlog takvog prikaza je činjenica da je to djelo jedno od rijetkih koje je Vincent, zbog manjka osvjetljenja, naslikao manje-više po sjećanju.

Kao što je vidljivo oko njega nalazi se u prirodi na mjestu gdje je odrastao sa Theom, među pšeničnim poljima i mirisnim šumama čempresa, koji su također i jedni od čestih motiva njegovih slika. Inspiracija za okolinu dobivena je prije svega istraživanjem umjetnikovog života i biografije u kojoj stoji kako je u takvom mjestu živio do svoje dvadesete godine. Osim toga, nadahnuće za prikaz pšenice bilo je i jedno od Vincentovih djela, *Žetva u Provansi* naslikanoj 1888. godine.

Oblici prikazanih predmeta su pojednostavljeni i dočarani valovitim crtama, baš onako kako je Van Gogh to činio s ciljem da ostavi dojam duboke senzibilnosti. Linijama zaobljenih rubova pokušano je dočarati guste, nemirne i zanesene poteze kista karakteristične za Van Goghovo stvaralaštvo. U cijelom radu korištena je paleta vedrih, čistih boja svjetlijih tonova po uzoru na onu koju je Vincent počeo koristiti kad je stvorio svoj osobni stil slikanja, u posljednje dvije godine svoga života. Na slici dominiraju žuta, zelena i plava boja. Konturiranje predmeta karakteristično za njegove slike vidljivo je na prikazu njegovog lika koji je obrubljen tamnim, debelim, isto tako nemirnim i oblim linijama, te stavljen u prvi plan slike sa svojim remek-djelom.

Rad je izrađen u Illustratoru, njegov prikaz nalazi se na slici 23, a na priloženom linku nalazi se kratki video prikaza realizacije. <https://www.youtube.com/watch?v=ZNvQXGRSNwY>

Slika 22: Detalji djela inspiriranog Van Goghovim stilom

Slika 23: Djelo inspirirano Van Goghovim stilom

Pablo Picasso

Za razliku od Van Gogha, inspiracija djelom Pabla Picassa otišla je u malo drugačijem smjeru. Slika je zamišljena kao spoj dvaju slikarskih razdoblja u životu umjetnika, slikarstva njegove rane mladosti i razdoblja za čiji je nastanak zaslužan. Kao što je spomenuto, u djetinjstvu je crtao poput vrhunskih renesansnih majstora tako da podloga slike zapravo označava njegovo rano stvaralaštvo, dok vektorski elementi na slici imitiraju razdoblje kubizma.

Taj je gornji dio slike cijeli obilježen raznim oblicima linija, krugova, te kombinacijama različitih geometrijskih oblika. Kao što je Picasso na svojim slikama geometrizirao figure modela, tako su i ovdje uzeti pojedini dijelovi portreta koji su nakon toga plošno prikazani, obrubljeni, te u većini slučajeva izokrenuti i premješteni. Korišteni su i razni oblici linija kojima su naglašene i produljene neke crte lica kao što je čeljust, dok su druge linije korištene nevezano uz portret, kako bi se dobila harmonija i dočarao ritam djela. Sa istom su svrhom korišteni i krugovi.

Boje elemenata su neutralne, kao i one koje prevladavaju na originalnoj fotografiji, jer je upravo takvim bojama Picasso počeo razvijati struju analitičkog kubizma, a samim time i kubizam općenito, no i zbog toga što je paleta koju je koristio u ranoj mladosti obilježena suzdržanim bojama sa dominacijom crne, oker i smeđe. Dakle, u oba razdoblja koja smo koristili kao inspiraciju prevladavale su slične boje. Uz te su boje na rad dodani elementi prljave ružičaste i ljubičaste kako bi se više povezali s portretom koji na mjestima ima nijanse tih boja.

Prvi dio rada rađen je u Photoshopu gdje je uklonjena pozadina fotografije i primijenjen filter koji je slici dao efekt slikanja i poteza kistom. Ostatak je rađen u Illustratoru pomoću raznih oblika brusheva sa kombiniranim opcijama linija. Na linku ispod nalazi se kratki prikaz realizacije, a izgled rada prikazan je na Slici 24.

<https://www.youtube.com/watch?v=iZXiEv68SyQ>

Slika 24: Djelo inspirirano Picassovim stilom

Salvador Dali

U Dalievom svijetu snova karakteristično je da se prikazani predmeti suprotstavljaju, deformiraju i smještaju na mjesta na kojima u stvarnosti ne bi mogli preživjeti ili obitavati, a ta se filozofija odlučila primijeniti i na ovaj rad. Takav slučaj prije svega imamo kod topivih satova koji su jedni od najpoznatijih motiva Salvadorevih djela, ali i kod kornjače koja leti nebom. Kod prikazanih satova, u središtu slike nalaze se vrata koja predstavljaju granicu snova i jave, prelazak iz jednog svijeta u drugi, a čovjek sa ruksakom ispred njih signalizira kako je on tu samo u prolazu, te polako napušta prikazan svijet.

Uz satove, jedan od najčešće korištenih motiva Dalievih djela je i slon, a kao inspiracija kod njegove izrade poslužile su neproporcionalno izdužene noge ljudi na Salvadorevim nadrealističkim slikama, isto kao i njegovo djelo Iskušenja svetog Antuna koje prikazuje niz kušnji sa kojima se suočavao kršćanski redovnik sveti Antuna tijekom svog hodočašća u egipatskoj pustinji, a te su kušnje prikazane na leđima slonova sa izduženim nogama koji hodaju prema njemu. Slon na našem djelu zapravo se sastoji od dijelova tijela triju različitih životinja od kojih gornji dio ima svoj, do koljena se protežu nojeve noge, a nadalje paukove.

Spomenuta karakteristika Dalievih djela je i ta što smješta predmete u sumorne krajolike obasjane suncem, što je prikazano i na ovom djelu, te je baš zato izbor pozadine pustinja koja svojom veličinom daje dojam tihog, beskrajnog prostiranja.

Sve je to nastalo po uzoru na Dalia no, za razliku od nekih njegovih djela, ovaj rad ne želi prodrijeti u ponore ljudske podsvjesti strahova, bijesa, mržnje i tome sličnog, ni ne obrađuje teme erotike, smrti i propadanja već samo prikazuje spoj nespojivih elemenata, te smještanje istih u jednu okolinu i to na način da potiče promatrača da povjeruje u stvarnost naslikane vizije.

Rad, prikazan na slici 25, cijeli je izrađen u Photoshopu, a na linku ispod nalazi se kratki video realizacije. <https://www.youtube.com/watch?v=Qe7sjIdwgQc>

Slika 25: Djelo inspirirano Dalievim stilom

8. Zaključak

U radu je dokazano kako je umjetnost više od onoga što vidimo, što je i bio prvobitni cilj, no ovim se putem isto tako željelo podsjetiti ljude na neke od najutjecajnijih slikara u povijesti likovne umjetnosti bez čijeg stvaralaštva današnja umjetnost ne bi bila ono što je sada. Oni su nam svojim životnim primjerima pokazali kako to što nismo prihvaćeni u društvu ne mora nužno biti pokazatelj da radimo nešto pogrešno, isto kao što su nam pokazali kako stupanj obrazovanja nije mjerilo uspjeha. Oni su ti ljudi koji su, usprkos odbacivanjima uspjeli ući u povijest, te danas čak i oni kojima umjetnost nije područje zanimanja znaju njihova imena. Sva djela uzeta na analizu, Van Goghova Zvezdana noć, Picassove Gospođice iz Avignona i Dalieva Postojanost pamćenja, danas se nalaze u Muzeju moderne umjetnosti kao radovi koji predstavljaju pokrete u kojima su nastali: postimpresionizam, kubizam i nadrealizam. Istražujući razdoblja i stilove likovne umjetnosti zaključili smo kako je neke njih lako prakticirati, dok u druge treba uložiti dodatni napor kako bismo ih savladali, a pošto se sve više susrećemo sa radovima izrađenim pomoću računalnih alata koji su u ovo današnje vrijeme možda čak i zastupljeniji od tradicionalnih načina slikanja, cilj je bio digitalnim putem oživjeti stilove tih velikih ličnosti, što je i ostvareno. U sklopu toga zamisao je bila i usporediti digitalnu i tradicionalnu umjetnost, a uspoređujući te dvije vrste umjetnosti dokučeno je kako je učenje o digitalnoj umjetnosti jednako zabavno kao otkrivanje svih beskrajnih mogućnosti slikanja sa kistom ili bilo kojim drugim fizičkim sredstvom u ruci. Kroz prakticiranje digitalne umjetnosti zaključeno je kako ona zapravo na mnogo načina oponaša onu tradicionalnu, te je za njenu primjenu potrebno znanje i razumijevanje osnova tradicionalne umjetnosti. Dakle, postupci ta dva načina slikanja vrlo su slični, te iako je računalni način stvaranja u principu lakši i jednostavniji od tradicionalnog zaključak je da ipak, prije nego se upustimo u digitalne vode, kako bi bili što uspješni u njima najprije moramo usvojiti osnove slikanja kistom.

 Potpis:

U Varaždinu, 30. rujna 2020.

IZJAVA O AUTORSTVU
I
SUGLASNOST ZA JAVNU OBJAVU

Završni/diplomski rad isključivo je autorsko djelo studenta koji je isti izradio te student odgovara za istinitost, izvornost i ispravnost teksta rada. U radu se ne smiju koristiti dijelovi tuđih radova (knjiga, članaka, doktorskih disertacija, magistarskih radova, izvora s interneta, i drugih izvora) bez navođenja izvora i autora navedenih radova. Svi dijelovi tuđih radova moraju biti pravilno navedeni i citirani. Dijelovi tuđih radova koji nisu pravilno citirani, smatraju se plagijatom, odnosno nezakonitim prisvajanjem tuđeg znanstvenog ili stručnoga rada. Sukladno navedenom studenti su dužni potpisati izjavu o autorstvu rada.

Ja, Tea Božić (ime i prezime) pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica završnog/diplomskog (obrisati nepotrebno) rada pod naslovom Psihologija bja i simbola u umjetnosti (upisati naslov) te da u navedenom radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova.

Student/ica:
(upisati ime i prezime)

Tea Božić
(vlastoručni potpis)

Sukladno Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju završne/diplomske radove sveučilišta su dužna trajno objaviti na javnoj internetskoj bazi sveučilišne knjižnice u sastavu sveučilišta te kopirati u javnu internetsku bazu završnih/diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Završni radovi istovrsnih umjetničkih studija koji se realiziraju kroz umjetnička ostvarenja objavljuju se na odgovarajući način.

Ja, Tea Božić (ime i prezime) neopozivo izjavljujem da sam suglasan/na s javnom objavom završnog/diplomskog (obrisati nepotrebno) rada pod naslovom Psihologija bja i simbola u umjetnosti (upisati naslov) čiji sam autor/ica.

Student/ica:
(upisati ime i prezime)

Tea Božić
(vlastoručni potpis)

9. Literatura

- [1] <http://she.hr/boje-nam-govore-uvijek-vise/> [pristupljeno: 24.03.2020.]
- [2] <http://www.avdizajn.hr/312-boje-i-sve-sto-trebate-znati-o-njima> [pristupljeno: 24.03.2020.]
- [3] <http://www.gradimo.hr/boje> [pristupljeno: 24.03.2020.]
- [4] http://repro.grf.unizg.hr/media/download_gallery/OSNOVE%20O%20BOJI.pdf [pristupljeno: 24.03.2020.]
- [5] <https://www.thespruce.com/understanding-warm-and-cool-colors-1976480> [pristupljeno: 24.03.2020.]
- [6] <http://dlfadaptacije.com/slaganje-boja/> [pristupljeno: 24.03.2020.]
- [7] <https://www.sessions.edu/color-calculator/>
- [8] <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/kontrast.htm> [pristupljeno 25.03.2020.]
- [9] <https://hr.eferrit.com/kako-koristiti-simultani-kontrast-u-slikarstvu/> [pristupljeno: 26.03.2020.]
- [10] <https://marketingorbis.com/2018/09/24/psihologija-boja-u-marketingu-i-brendiranju/> [pristupljeno: 26.03.2020.]
- [11] <https://www.verywellmind.com/color-psychology-2795824> [pristupljeno: 27.03.2020.]
- [12] <http://spiritus-koncept.hr/bazeni-saune/oprema/kromoterapija> [pristupljeno: 30.03.2020.]
- [13] <https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-black-2795814> [pristupljeno: 30.03.2020.]
- [14] <https://www.daytranslations.com/blog/color-psychology/> [pristupljeno: 30.03.2020.]
- [15] <https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-blue-2795815> [pristupljeno: 04.04.2020.]
- [16] <https://www.verywellmind.com/color-psychology-green-2795817> [pristupljeno: 05.04.2020]
- [17] <https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-yellow-2795823> [pristupljeno: 06.04.2020.]

- [18] <https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-purple-2795820> [pristupljeno: 07.04.2020.]
- [19] <https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-brown-2795816> [pristupljeno: 08.04.2020.]
- [20] <https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-orange-2795818> [pristupljeno: 15.04.2020.]
- [21] <https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-pink-2795819> [pristupljeno: 15.04.2020.]
- [22] Didier Colin – Rječnik simbola, mitova i legendi
- [23] <https://book.hr/zasto-se-andeli-prikazuju-s-krilima-imaju-li-andeli-krila/> [pristupljeno: 17.04.2020.]
- [24] <https://vrt.hr/simbolika-cvijeca/> [pristupljeno: 18.04.2020.]
- [25] <https://filozofskoteoloski.wordpress.com/2018/09/09/simbolika-cvijeca-u-krscanstvu/> [pristupljeno: 18.04.2020.]
- [26] <https://www.uniqrner.com/razno/budi-kao-cvijet-lotosa-simbol-vjecnog-preporoda> [pristupljeno: 18.04.2020.]
- [27] <http://www.simboli.rs/ruza-simbol/> [pristupljeno: 18.04.2020.]
- [28] <https://nova-akropola.com/znanost-i-priroda/priroda/ruza/> [pristupljeno: 18.04.2020.]
- [29] <https://zivim.gloria.hr/disem/tratincica-tako-jednostavna-a-tako-mocna/8616758/> [pristupljeno: 19.04.2020.]
- [30] <https://www.rtl.hr/zivotistil/vrt-i-sobno-bilje/3449467/suncokret-znacenje-koje-je-znacenje-ovog-prekrasnog-cvijeta/> [pristupljeno: 19.04.2020.]
- [31] http://www.historyofpainters.com/boat_symbolism.htm [pristupljeno: 19.04.2020.]
- [32] <https://book.hr/zasto-je-golub-simbol-duha-svetoga/> [pristupljeno: 19.04.2020.]
- [33] <https://povijest.hr/drustvo/kultura/kako-je-golubica-postala-simbol-mira/> [pristupljeno: 19.04.2020.]

- [34] <http://nadica-janic.blogspot.com/2014/01/kamen-simbol-postojanosti-i-snage.html>
[pristupljeno: 26.04.2020.]
- [35] <http://www.historyofpainters.com/booksymbol.htm> [pristupljeno: 26.04.2020.]
- [36] <http://whitewavedreams.com/vasemeaning.html> [pristupljeno: 26.04.2020.]
- [37] <http://symboldictionary.net/?tag=scythe> [pristupljeno: 09.05.2020.]
- [38] <https://drvotehnika.info/clanci/sto-mesto-okupljanja-jednakosti-ili-hijerarhije>
[pristupljeno: 09.05.2020.]
- [39] <http://covenantarthistory.blogspot.com/2017/04/the-candle-as-symbol.html> [pristupljeno:
09.05.2020.]
- [40] <https://journeyintodreams.com/hat/> [pristupljeno: 09.05.2020.]
- [41] <https://dreamastromeanings.com/hat-dream-meaning/> [pristupljeno: 09.05.2020.]
- [42] <https://nova-akropola.com/kulture-i-civilizacije/simbolizam/anubis/> [pristupljeno:
17.05.2020.]
- [43] <https://medium.com/thinksheet/the-mystery-of-symbols-in-art-86bf47edb756>
[pristupljeno: 17.05.2020.]
- [44] <http://www.historyofpainters.com/fruit.htm> [pristupljeno: 17.05.2020.]
- [45] <https://www.scribd.com/doc/21983303/ROMANIKA-I-GOTIKA> [pristupljeno:
23.05.2020.]
- [46] <https://www.ngbuntovnici.hr/index.php/separatum-votum/gaudeamus/1243-goticko-slikarstvo> [pristupljeno: 23.05.2020.]
- [47] <https://www.rudarska.hr/wp-content/uploads/2019/04/Renesansa.pdf> [pristupljeno:
24.05.2020.]
- [48] <https://www.slideshare.net/MarinaCoricZd/rana-renesansa> [pristupljeno: 24.05.2020.]
- [49] <https://www.scribd.com/doc/309726198/Historija-Umjetnosti-Visoka-Renesansa>
[pristupljeno: 25.05.2020.]
- [50] <https://studentski.hr/vijesti/na-danasnji-dan/leonardo-da-vinci-genij-renesansnog-doba>
[pristupljeno: 25.05.2020.]

- [51] <https://www.slideshare.net/MarinaCoricZd/manirizam-43097429> [pristupljeno: 26.05.2020.]
- [52] https://www.slideshare.net/iskraclaudia/talijansko-slikarstvo-baroka?next_slideshow=1 [pristupljeno: 31.05.2020.]
- [53] <https://www.slideshare.net/iskraclaudia/rokoko-i-klasicizam-12500733> [pristupljeno: 03.07.2020.]
- [54] <https://hr.eferrit.com/uvod-u-rokoko/> [pristupljeno: 03.07.2020.]
- [55] <https://www.wisegeek.com/what-is-the-difference-between-classicism-and-neoclassicism.htm> [pristupljeno: 04.07.2020.]
- [56] <https://www.scribd.com/doc/145242884/ROMANTIZAM-u-likovnoj-umjetnosti> [pristupljeno: 06.07.2020.]
- [57] <https://www.slideshare.net/iskraclaudia/romantizam> [pristupljeno: 06.07.2020.]
- [58] <https://www.rtl.hr/zivotistil/edukacija/3568561/razdoblja-u-umjetnosti-romantizam-u-slikarstvu/> [pristupljeno: 06.07.2020.]
- [59] <https://www.slideshare.net/iskraclaudia/realizam> [pristupljeno: 07.07.2020.]
- [60] <https://forum.krstarica.com/threads/realizam-u-slikarstvu.901167/> [pristupljeno: 07.07.2020.]
- [61] <https://www.znanje.org/i/i26/06iv06/06iv0624/IMPRESIONIZAM.htm> [pristupljeno: 09.07.2020.]
- [62] https://gorila.jutarnji.hr/vijestigorila/gorilopedija/lifestyle/slikarstvo/impresionizam_u_slikarstvu/ [pristupljeno: 09.07.2020.]
- [63] <https://www.slideshare.net/iskraclaudia/impresionizam> [pristupljeno: 09.07.2020.]
- [64] <https://hr.puntomarinero.com/the-definition-of-symbolism-what/> [pristupljeno: 10.07.2020.]
- [65] <https://www.rtl.hr/zivotistil/edukacija/2788827/secesijski-stil-umjetnicki-pravac-inspiriran-prirodom/> [pristupljeno: 10.07.2020.]
- [66] <https://nova-akropola.com/lijepe-umjetnosti/umjetnost/secesija/?gclid=Cj0KCQjwvvyj5BRDkARIsAGD9vIKII3XQjFjcze3h8Y>

- [vhZDdBzrQSq6EYQeJnDnzS5MIXVoZoJXGt23QaAvFdEALw_wcB](#) [pristupljeno: 10.07.2020.]
- [67] <https://www.slideshare.net/iskraclaudia/postimpresionizam> [pristupljeno: 22.07.2020.]
- [68] <https://hrv.mainstreetartisans.com/4281394-pointillism-in-painting-history-description-of-the-method-the-most-famous-representatives-of-pointillism> [pristupljeno: 22.07.2020.]
- [69] <https://www.scribd.com/document/203716682/FOVIZAM> [pristupljeno: 22.07.2020.]
- [70] <http://www.artnit.net/paleta/item/2029-fovizam-ekspresivno-i-dekorativno-slikarstvo.html> [pristupljeno: 22.07.2020.]
- [71] <https://www.slideshare.net/iskraclaudia/kubizam> [pristupljeno: 24.07.2020.]
- [72] <https://www.znanje.org/i/i27/07iv09/07iv0927/kubizam.htm> [pristupljeno: 24.07.2020.]
- [73] <https://new-linker.info/vrsta/o-kubizmu-njegovim-osobinama-i-umjetnicima/> [pristupljeno: 24.07.2020.]
- [74] <http://slikarstvo-moderne.blogspot.com/2008/06/kubizam-je-reakcija-na-oseajnost-i.html> [pristupljeno: 24.07.2020.]
- [75] <https://www.znanje.org/i/i26/06iv09/06iv0910/SLIKARSTVO.htm> [pristupljeno: 25.07.2020.]
- [76] <https://www.matica.hr/media/knjige/hrvatska-knjizevna-avangarda-584/pdf/antun-gustav-matos-futurizam.pdf> [pristupljeno: 25.07.2020.]
- [77] <https://futurizam.weebly.com/futurizam-u-likovnoj-umetnosti.html#> [pristupljeno: 25.07.2020.]
- [78] <https://www.slideshare.net/iskraclaudia/ekspresionizam-ant> [pristupljeno: 27.07.2020.]
- [79] <http://slikarstvo-moderne.blogspot.com/2008/06/ekspresionizam.html> [pristupljeno: 27.07.2020.]
- [80] https://gorila.jutarnji.hr/vijestigorila/gorilopedija/lifestyle/slikarstvo/ekspresionizam_u_slikarstvu/ [pristupljeno: 27.07.2020.]
- [81] <https://activezenica.org/2017/10/17/dadaizam-kao-stanje-svijesti-stil-zivota-pojedinaca/> [pristupljeno: 29.07.2020.]

- [82] <https://www.znanje.org/i/i29/09iv07/09iv0725/dadaizam.htm> [pristupljeno: 29.07.2020.]
- [83] <https://www.slideshare.net/iskraclaudia/futurizam-dadaizam> [pristupljeno: 29.07.2020.]
- [84] <http://emad.pgsri.hr/rad/tag/podsvjest?print=pdf-page> [pristupljeno: 30.07.2020.]
- [85] <http://valerijab.pgsri.hr/rad/slikarske-tehnike/> [pristupljeno: 13.08.2020.]
- [86] <https://www.scribd.com/doc/138212662/Likovne-tehnike> [pristupljeno: 13.08.2020.]
- [87] <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/tempere.htm> [pristupljeno: 14.08.2020.]
- [88] <https://hr.izzi.digital/DOS/1740/1869.html> [pristupljeno: 14.08.2020.]
- [89] <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/akvarel.htm> [pristupljeno: 14.08.2020.]
- [90] <https://slikarskatehnologija.wordpress.com/category/1-tehnike/d-gvas/> [pristupljeno: 15.08.2020.]
- [91] <https://slikarskatehnologija.wordpress.com/category/1-tehnike/f-ulje/> [pristupljeno: 16.08.2020.]
- [92] <https://slikarskatehnologija.wordpress.com/category/1-tehnike/g-akrilik/> [pristupljeno: 17.08.2020.]
- [93] <https://www.modnivrisak.com/clanci/dizajneri/upoznajte-drevnu-indonezansku-tehniku-batik.html> [pristupljeno: 18.08.2020.]
- [94] <https://www.expats.or.id/info/batik.html> [pristupljeno: 18.08.2020.]
- [95] <https://www.britannica.com/art/painting/Fresco#ref364677> [pristupljeno: 20.08.2020.]
- [96] <https://www.britannica.com/art/fresco-painting> [pristupljeno: 20.08.2020.]
- [97] <https://www.eainm.com/what-is-encaustic/> [pristupljeno: 21.08.2020.]
- [98] <https://www.facebook.com/189239424461925/posts/576181499101047/> [pristupljeno: 21.08.2020.]
- [99] <https://slikarskatehnologija.wordpress.com/category/1-tehnike/b-pastel/> [pristupljeno: 24.08.2020.]
- [100] <https://www.slikarskipribor.rs/blog/kako-nastaje-remek-delo-u-mozaik-tehnici> [pristupljeno: 24.08.2020.]

- [101] <https://www.slideshare.net/acobojeic/likovna-kultura-26> [pristupljeno: 25.08.2020.]
- [102] <https://www.ziher.hr/vitraj-oslikava-pricu-boja-i-svjetlosti/> [pristupljeno: 27.08.2020.]
- [103] <https://kameleonputnik.weebly.com/kola381-dekola381-asambla381.html> [pristupljeno: 27.08.2020.]
- [104] <https://www.slideshare.net/acobojeic/likovna-kultura-23> [pristupljeno: 27.08.2020.]
- [105] <http://likovno.skolasvilajnac.edu.rs/kolaz-tehnike/> [pristupljeno: 27.08.2020.]
- [106] <https://galerijadacesin.wordpress.com/tag/tapiserija/> [pristupljeno: 28.08.2020.]
- [107] <https://www.buro247.hr/kultura/umjetnost/12356.html> [pristupljeno: 29.08.2020.]
- [108] <https://www.britannica.com/biography/Vincent-van-Gogh> [pristupljeno: 29.08.2020.]
- [109] <https://www.britannica.com/biography/Vincent-van-Gogh/The-productive-decade> [pristupljeno: 30.08.2020.]
- [110] <https://zadovoljna.dnevnik.hr/clanak/vincent-van-gogh-suncokreti-koji-u-sebi-kriju-sve-njegove-snove---554912.html> [pristupljeno: 01.09.2020.]
- [111] <https://www.feng-shui-dom.com/figurice/281-taiji-taichi-yinyang.html> [pristupljeno: 01.09.2020]
- [112] <http://zabavninet.info/indijanski-samani-tajno-znanje-o-magiji-mjeseca/> [pristupljeno: 01.09.2020]
- [113] <https://biblija.biblija-govori.hr/glava.php?knjiga=Postanak&prijevod=sve&glava=37> [pristupljeno: 01.09.2020]
- [114] <https://www.smithsonianmag.com/arts-culture/the-woman-who-brought-van-gogh-to-the-world-66805589/> [pristupljeno: 02.09.2020.]
- [115] <https://www.vangoghgallery.com/misc/biography.html> [pristupljeno: 02.09.2020.]
- [116] <https://www.britannica.com/biography/Pablo-Picasso> [pristupljeno: 02.09.2020.]
- [117] <https://www.24sata.hr/show/picasso-optuzili-ga-da-je-ukrao-mona-lisu-imao-je-cijeli-harem-zena-a-medu-njima-i-hrvaticu-703621> [pristupljeno: 03.09.2020.]
- [118] <https://www.biografija.org/slikarstvo/pablo-pikaso/> [pristupljeno: 03.09.2020.]
- [119] <https://www.ziher.hr/upoznaj-djelo-picasso-gospodice/> [pristupljeno: 03.09.2020.]

- [120] <https://theartgorgeous.com/6-picasso-babies/> [pristupljeno: 04.09.2020.]
- [121] <https://www.pablo-ruiz-picasso.net/period-classicism.php> [pristupljeno: 05.09.2020.]
- [122] <https://www.pablo-ruiz-picasso.net/period-surrealism.php> [pristupljeno: 05.09.2020.]
- [123] <https://www.pablo-ruiz-picasso.net/period-war.php> [pristupljeno: 05.09.2020.]
- [124] <https://www.biography.com/artist/pablo-picasso> [pristupljeno: 06.09.2020.]
- [125] <https://povijest.hr/nadanasnjidan/pablo-picasso-umjetnik-cije-slike-danas-vrijede-milijarde-eura-1881/> [pristupljeno: 06.09.2020.]
- [126] <https://www.biography.com/artist/salvador-dali> [pristupljeno: 07.09.2020.]
- [127] <https://www.dazeddigital.com/art-photography/article/47623/1/lessons-we-can-take-from-salvador-dali-s-surreal-ways-of-living-and-working> [pristupljeno: 07.09.2020.]
- [128] <https://www.znanje.org/i/i26/06iv08/06iv0801/biografija.htm> [pristupljeno: 08.09.2020.]
- [129] <https://www.salvador-dali.org/en/dali/bio-dali/> [pristupljeno: 09.09.2020.]
- [130] <https://www.britannica.com/biography/Salvador-Dali> [pristupljeno: 09.09.2020.]
- [131] <https://mymodernmet.com/salvador-dali-facts/> [pristupljeno: 10.09.2020.]
- [132] <https://www.ziher.hr/postojanost-pamcenja-salvador-dali/> [pristupljeno: 10.09.2020.]
- [133] <https://www.theartstory.org/artist/dali-salvador/> [pristupljeno: 10.09.2020.]
- [134] <http://planb.hr/digitalna-umjetnost-izgleda-stanje-stvari-hrvatskoj/> [pristupljeno: 11.09.2020.]

Popis slika

Slika 1: Ton boje (https://purple11.com/basics/hue-saturation-lightness/).....	2
Slika 2: Zasićenost boje (https://purple11.com/basics/hue-saturation-lightness).....	2
Slika 3: Svjetlina boje (https://purple11.com/basics/hue-saturation-lightness/).....	3
Slika 4: Krug boja (https://www.sessions.edu/color-calculator/).....	3
Slika 5: The cat with red fish, Henri Matisse (https://www.pinterest.com/pin/714453928356272392/)	4
Slika 6: Odnos kvantitete među čistim bojama (http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/kontrast.htm).....	5
Slika 7: Vizualni prikaz utjecaja boje na čovjeka (https://primewalls.com/pages/the-psychology-of-color-in-interior-design).....	6
Slika 8: Primjer slikarstva romanike u Barceloni (https://www.wikiwand.com/en/Romanesque_art).....	29
Slika 9: Detalj sa autoportreta Albrechta Dürera (https://medium.com/thinksheet/how-to-read-paintings-self-portrait-by-albrecht-d%C3%BCrer-7bfbb148b691).....	32
Slika 10: Night watch, Rembrandt van Rijn (https://en.wikipedia.org/wiki/The_Night_Watch).....	33
Slika 11: Angelus, Jean-François Millet (http://www.aclibergamo.it/2020/05/24/pillole-di-laudato-si-sistema-agricolo/).....	37
Slika 12: Impresion, Claude Monet (https://hr.wikipedia.org/wiki/Impresija,_izlazak_sunca)	38
Slika 13: Saloma, Bela Čikoš-Sesija (https://hr.wikipedia.org/wiki/Symbolizam).....	39
Slika 14: La Grande Jatte, Georges Seurat (https://hr.wikipedia.org/wiki/Nedjeljno_poslijepodne_na_otoku_La_Grande_Jatte).....	41
Slika 15: Usporedba analitičkog i sintetičkog kubizma	43
Slika 16: The train arriving at the station of Lugo, Roberto Marcello Baldessari (https://www.pinterest.com/pin/209135976425725463/?nic_v2=1a1hvfMLC).....	45
Slika 17: Anxiety, Edvard Munch (https://paintru.com/products/edvard-munch-anxiety)....	46
Slika 18: The Temptation of Saint Anthony, Max Ernst (https://fantasticvisions.net/artists/max-ernst/)	48
Slika 19: Zvezdana noć, Vincent van Gogh (https://www.vangoghgallery.com/painting/starry-night.html)	61

Slika 20: Gospođice iz Avignona, Pablo Picasso (https://www.ziher.hr/upoznaj-djelo-picasso-gospodice/)	67
Slika 21: Postojanost pamćenja (https://www.ziher.hr/postojanost-pamcenja-salvador-dali/)	75
Slika 22: Detalji djela inspiriranog Van Goghovim stilom.....	81
Slika 23: Djelo inspirirano Van Goghovim stilom.....	81
Slika 24: Djelo inspirirano Picassovim stilom	83
Slika 25: Djelo inspirirano Dalievim stilom	85